

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ: ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ 2025

Η Εφαρμογή των Προτύπων Δίκαιης Δίκης σε
Υποθέσεις «Διακίνησης» στα Ελληνικά Σύνορα

CPT

aegeanmigrantsolidarity.org

Border Violence
Monitoring Network

ΕΤΗΣΙΑ ΕΚΘΕΣΗ
ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΘΕΣΕΩΝ 2025
Η Εφαρμογή των Προτύπων Δίκαιης Δίκης
σε Υποθέσεις «Διακίνησης» στα Ελληνικά Σύνορα

Border Violence Monitoring Network και CPT- Aegean Migrant Solidarity

Ελένη Συρρή, Σπύρος Γαληνός, Isa Krischke

**Border Violence
Monitoring Network**

Για αιτήματα σχετικά με παροχή πληροφοριών ή/και παραχώρηση συνεντεύξεων, παρακαλούμε επικοινωνήστε μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου στη διεύθυνση: lesvos@cpt.org ή press@borderviolence.eu

Δημοσιεύθηκε από τις οργανώσεις **Border Violence Monitoring Network** και **Community Peacemaker Teams - Aegean Migrant Solidarity**

Λέσβος, Ελλάδα, 2026

ΧΟΡΗΓΟΙ ΕΚΔΟΣΗΣ

 HEINRICH BÖLL STIFTUNG
THESSALONIKI

Η παρούσα έκθεση συντάχθηκε από το Border Violence Monitoring Network και Community Peacemaker Teams. Η έρευνα και η σύνταξη της έκθεσης πραγματοποιήθηκαν με την υποστήριξη του Ιδρύματος Heinrich-Böll Θεσσαλονίκης και της οργάνωσης Community Peacemaker Teams.

Το περιεχόμενο της παρούσας έκθεσης αποτελεί αποκλειστική ευθύνη των συντακτών και δεν αντιπροσωπεύει απαραίτητα τις απόψεις του Ιδρύματος Heinrich-Böll.

CC-BY-NC-SA 4.0 Αναφορά Δημιουργού – Μη Εμπορική Χρήση – Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές. Η πλήρης άδεια χρήσης είναι διαθέσιμη εδώ: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Οι συγγραφείς θα ήθελαν να εκφράσουν τις ειλικρινείς τους ευχαριστίες στην **Ιωάννα Μπεγιάζη** για την πολύτιμη συμβολή της στη διαδικασία σύνταξης της παρούσας έκθεσης, καθώς και για την καθοδήγησή της σε ζητήματα που αφορούν την ελληνική νομοθεσία.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνονται επίσης στον **Γιάννη Λιάπα** για τη σημαντική συμβολή του σε θέματα ευρωπαϊκής νομοθεσίας, καθώς και στη **Μαρία Καλοχριστιανάκη** και τη **Margaux Anex** για τη συνεισφορά τους στο ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο.

Επιπλέον, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την **Χριστίνα Καρβούνη**, τον **Hibai Arbide Aza**, τον **Florian Bohsung** και την **Ειρήνη Τσιλαφάκη** για τη στήριξή τους και την ενεργή συμμετοχή τους καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας παρακολούθησης των δικαστικών υποθέσεων, η οποία συνέβαλε ουσιαστικά στην ενίσχυση της συνολικής ποιότητας του παρόντος έργου.

Το εξώφυλλο και τα γραφικά της έκθεσης δημιουργήθηκαν από τους **Anas Ambri**, **Βασίλη Θωμανίκου** και **Σπύρο Γαληνό**.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες.....	7
Γλωσσάρι	9
Σχετική Νομοθεσία	11
Στάδια Ποινικής Διαδικασίας.....	13
Συνοπτική Παρουσίαση.....	15
1. Εισαγωγή.....	19
2. Μεθοδολογία	20
2.1 Συλλογή και επεξεργασία δεδομένων.....	20
2.2 Περιορισμοί	21
3. Διεθνή πρότυπα δίκαιης δίκης.....	24
3.1 Άρθρο 6 – Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)	24
3.2 Πρότυπα δίκαιης δίκης στην ελληνική εθνική νομοθεσία.....	28
3.2.1 Συνταγματικές εγγυήσεις.....	28
3.2.2. Κώδικας ποινικής δικονομίας (Νόμος 4620/2019).....	29
4. Νομοθετική ανασκόπηση: Μετανάστευση και ποινικοποίηση.....	32
4.1 Ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο.....	32
4.2 Ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο.....	35
4.2.1 Κώδικας Μετανάστευσης (Νόμος 5038/2023).....	36
4.2.2. Δικονομική και νομική αλληλεπίδραση με το ευρύτερο πλαίσιο του ποινικού δικαίου	38
5. Ανάλυση των ευρημάτων του προγράμματος παρακολούθησης δικαστικών υποθέσεων.....	44
5.1 Επισκόπηση των κατηγοριών και δομή των ευρημάτων	44
5.2. Ποινική Διαπραγμάτευση	47
5.3. Προσωρινή κράτηση.....	51
5.4. Νομική εκπροσώπηση.....	54
5.5. Διερμηνεία	56
5.6. Διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας.....	59
5.7. Αιτιολογήσεις εισαγγελέων - δικαστών	60
5.8. Ισχυρισμοί και ενστάσεις.....	64
5.8.1. Δικονομικές ενστάσεις.....	64
5.8.2. Αυτοτελείς ισχυρισμοί	66
5.9. Αποδεικτική διαδικασία – Μάρτυρες	71
5.9.1. Μάρτυρες υπεράσπισης	71
5.9.2. Μάρτυρες κατηγορίας.....	71
5.10. Ετυμηγορίες – Επιβολή ποινών	74
5.10.1 Ετυμηγορίες	74

5.10.2 Συγκεντρωτικά στατιστικά στοιχεία επιμέτρησης ποινών.....	75
5.11 Ελαφρυντικές περιστάσεις.....	79
6. Ανάλυση: Ζητήματα δίκαιης δίκης στο ελληνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης	81
6.1 Η ποινικοποίηση ως μέσο διαχείρισης της μετανάστευσης.....	81
6.2 Από τον έλεγχο των συνόρων στην ποινική διαχείριση	82
6.3 Η αίθουσα του δικαστηρίου ως χώρος διαδικαστικών προβληματισμών.....	83
6.3.1 Δικαίωμα σε δίκαιη και δημόσια ακρόαση.....	83
6.3.2 Τεκμήριο αθωότητας.....	83
6.3.3 Επαρκής χρόνος και διευκολύνσεις για την υπεράσπιση & τη νομική συνδρομή.....	83
6.3.4 Εξέταση αποδεικτικών στοιχείων και μαρτύρων.....	84
6.3.5 Γλώσσα και διερμηνεία.....	84
6.4 Επιβολή ποινών, αποτροπή και αναλογικότητα.....	84
6.5 Πολιτικές και νομικές επιπτώσεις.....	85
7. Προτάσεις	86

Συντομογραφίες

BVMN: Border Violence Monitoring Network (Δίκτυο Παρακολούθησης Συνοριακής Βίας)

CESEDA: Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile (Γαλλικός Κώδικας για την είσοδο και διαμονή αλλοδαπών και το δικαίωμα ασύλου)

CPT – AMS: Community Peacemaker Teams - Aegean Migrant Solidarity

HRLP: Human Rights Legal Project

LCL: Legal Centre Lesbos

ODIHR: Office for Democratic Institutions and Human Rights

PICUM - Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants

SAR: Search and Rescue (Έρευνα και Διάσωση)

ΔΣΑΠΔ: Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα

ΔΕΕ: Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΔΔΑ: Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΕΕ: Ευρωπαϊκή Ένωση

ΕΣΔΑ: Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

ΚΠΔ: Κώδικας Ποινικής Δικονομίας

ΜΚΟ: Μη Κυβερνητική Οργάνωση

ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών

ΠΚ: Ελληνικός Ποινικός Κώδικας

ΕΥΚΕ: Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Κοινοβουλευτικής Έρευνας

Γλωσσάρι

Αναβολή: Το δικαστήριο αναβάλλει τη δίκη για ρητή μεταγενέστερη ημερομηνία για βάσιμους λόγους (ανωτέρα βία, σοβαρά προβλήματα υγείας κ.λπ.). Μετά από επίσημη κλήση των απόντων μερών, η νέα ημερομηνία είναι συνήθως εντός 8 μηνών και η σύνθεση του δικαστηρίου μπορεί να αλλάξει.

Ανασταλτικό Αποτέλεσμα Έφεσης: Η έφεση μπορεί να αναστείλει την εκτέλεση μιας καταδίκης. Για τις ποινές 'φυλάκισης' έχει συνήθως αυτόματη εφαρμογή, ενώ για τα κακουργήματα (κάθειρξη) αποφασίζει το πρωτοβάθμιο δικαστήριο. Η αναστολή μπορεί να υπόκειται σε όρους (π.χ. εγγύηση, ηλεκτρονική παρακολούθηση) και μπορεί να απορριφθεί εάν υπάρχει κίνδυνος φυγής ή επανάληψης του αδικήματος.

Αναστολή Εκτέλεσης Ποινής: Μετά την επιβολή ποινής φυλάκισης (συνήθως έως 3 έτη) το δικαστήριο μπορεί να αναστείλει την εκτέλεσή της για 1-3 έτη, εάν κρίνει ότι η έκτιση της ποινής δεν είναι απαραίτητη για την πρόληψη της υποτροπής. Η αναστολή μπορεί να είναι υπό όρους, με υποχρεώσεις όπως εγγύηση, συμμετοχή σε πρόγραμμα ή υποχρέωση αναφοράς.

Αυτοτελείς ισχυρισμοί: Νομικά επιχειρήματα της υπεράσπισης που διατυπώνονται ανεξάρτητα από την άρνηση της ενοχής και τα οποία, εάν γίνουν δεκτά, οδηγούν από μόνα τους στην άρση της ποινικής ευθύνης, στην ελάφρυνση της ποινής ή στην αθώωση. Πρέπει να διατυπώνονται ρητά και σε εύλογο χρόνο, και τα δικαστήρια υποχρεούνται να τα εξετάζουν με συγκεκριμένη αιτιολόγηση.

Διακοπή: Το δικαστήριο αναστέλλει προσωρινά τη δίκη που βρίσκεται σε εξέλιξη και ορίζει νέα, κοντινή ημερομηνία για τη συνέχιση της, διατηρώντας την ίδια σύνθεση του δικαστηρίου. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι η δίκη έχει ήδη ξεκινήσει ή ότι εκκρεμεί η έκβαση άλλης υπόθεσης ή υποθέσεων. Η νέα ημερομηνία είναι συνήθως εντός ενός μήνα ή ακόμη και εντός λίγων ημερών.

Δικαστικός χάρτης: Η γεωγραφική κατανομή και η δικαιοδοσία των δικαστηρίων εντός μιας χώρας ή περιοχής. Βοηθά να καταδειχθεί πού βρίσκονται τα διάφορα είδη δικαστηρίων και η κατά τόπον αρμοδιότητά τους.

Ελαφρυντικές περιστάσεις: Λόγοι που επιτρέπουν στο δικαστήριο να μειώσει την ποινή, όπως προηγούμενη έντιμη ζωή, μη ταπεινά αίτια, ειλικρινής μετάνοια, καλή συμπεριφορά μετά την πράξη, υπέρμετρη καθυστέρηση ολοκλήρωσης της δίκης χωρίς την υπαιτιότητα του κατηγορούμενου, ή για νέους ενήλικες κάτω των 21 ετών.

Νομική πλάνη: Λανθασμένη κατανόηση ή ερμηνεία του νόμου από τον κατηγορούμενο ή το δικαστήριο. Στο ποινικό δίκαιο, μπορεί να επηρεάσει την ευθύνη εάν το πρόσωπο πραγματικά δεν γνώριζε τον άδικο χαρακτήρα της πράξης, αν και η νομική της σημασία εξαρτάται από το αν το λάθος είναι συγχωρητέο σύμφωνα με το εφαρμοστέο δίκαιο.

Πλημμέλημα: Έγκλημα ή σσονος σημασίας, που τιμωρείται με ποινή φυλάκισης

Ποινική Διαπραγμάτευση: Μορφή εναλλακτικής διαδικασίας επιβολής μειωμένης ποινής κατά την οποία ο κατηγορούμενος, για τα περισσότερα διωκόμενα εγκλήματα, ομολογεί την πράξη του και συμφωνεί με τον εισαγγελέα για την ποινή. Στη συνέχεια, το δικαστήριο επιβεβαιώνει τη συμφωνία, διασφαλίζοντας ότι η ποινή δεν υπερβαίνει τα όρια που έχουν συμφωνηθεί. Η συμφωνία αποδοχής ενοχής έχει ως αποτέλεσμα μια τελεσίδικη (μη εφέσιμη) απόφαση.

Ποινική Καταδίκη (αμετάκλητη ποινική καταδίκη): Ο κατηγορούμενος θεωρείται αμετάκλητα ένοχος για τις πράξεις που καταδικάστηκε και δεν μπορεί να ασκήσει έφεση ούτε σε πρώτο βαθμό ούτε σε δεύτερο βαθμό. Μια τέτοια καταδίκη είναι ιδιαίτερα σημαντική για θέματα ασύλου και διαμονής,

καθώς οι αιτούντες δεν πρέπει να έχουν ποινικό μητρώο. Επιπλέον, μετά την έκτιση της ποινής, ενδέχεται να ακολουθήσουν μέτρα απέλασης.

Κάθειρξη: Βαριά ποινή στερητική της ελευθερίας στο ποινικό δίκαιο, που επιβάλλεται για κακουργήματα. Διακρίνεται σε πρόσκαιρη (συνήθως 5–15 έτη, αλλά μπορεί να φτάσει και τη μέγιστη ποινή φυλάκισης) και ισόβια κάθειρξη.

Κακούργημα: Έγκλημα που τιμωρείται με ποινή κάθειρξης μεγαλύτερης διάρκειας από τα πλημμελήματα.

Μετατροπή της φυλάκισης σε χρηματική ποινή (Εξαγορά Ποινής): Οι ποινές φυλάκισης έως 2 έτη μπορούν να μετατραπούν σε χρηματική ποινή (10-100 ευρώ ανά ημέρα), εκτός εάν το δικαστήριο αποφασίσει ότι η πραγματική φυλάκιση είναι απαραίτητη για την πρόληψη της υποτροπής. Η πληρωμή μπορεί να γίνει σε δόσεις (έως 3 έτη, ή κατ' εξαίρεση 5) ή να αντικατασταθεί εν μέρει με κοινωφελή εργασία.

Μετατροπή της φυλάκισης σε κοινωφελή εργασία (Μετατροπή Ποινής): Οι ποινές φυλάκισης έως 2 έτη μπορούν να μετατραπούν σε κοινωφελή εργασία, υπό την προϋπόθεση ότι ο καταδικασθείς συναινεί. Κάθε ημέρα φυλάκισης αντιστοιχεί σε μέγιστο 2 ώρες εργασίας, έως 1.200 ώρες (ή 3.600 για σωρευτικές ποινές) με μέγιστη διάρκεια 3 έτη.

Φυλάκιση: Στερητική της ελευθερίας ποινή διάρκειας από 10 ημέρες έως 5 έτη, που επιβάλλεται κυρίως για πλημμελήματα.

Σχετική Νομοθεσία

Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ): Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών που προστατεύει θεμελιώδη δικαιώματα όπως η ελευθερία, η δίκαιη δίκη, η απαγόρευση των βασανιστηρίων και η ισότητα ενώπιον του νόμου.

Είσοδος, διαμονή και κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην ελληνική επικράτεια (Νόμος 3386/2005): Ο νόμος που διέπει την είσοδο, τη διαμονή και την κοινωνική ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελλάδα.

Ελληνικός Κώδικας Μετανάστευσης (Νόμος 5038/2023): Ελληνική νομοθεσία που διέπει την είσοδο, τη διαμονή, την επιστροφή και την ένταξη υπηκόων τρίτων χωρών στην Ελλάδα.

Ελληνικός Κώδικας Ποινικής Δικονομίας (ΚΠΔ): Ο νόμος που ρυθμίζει τον τρόπο διερεύνησης, δίωξης και εκδίκασης των ποινικών υποθέσεων στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των υπόπτων και των κατηγορουμένων.

Ελληνικός Ποινικός Κώδικας (ΠΚ): Συλλογή κανόνων του ελληνικού δικαίου που ορίζει τα ποινικά αδικήματα και καθορίζει τις ποινές για τη διάπραξή τους.

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ): Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης που εγγυάται τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ευρώπη και επιτρέπει στα άτομα να προσφεύγουν στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Κύρωση Κώδικα Νομοθεσίας για την υποδοχή, τη διεθνή προστασία πολιτών τρίτων χωρών και ανιθαγενών και την προσωρινή προστασία σε περίπτωση μαζικής εισροής εκτοπισθέντων αλλοδαπών (Νόμος 4939/2022): Ο νόμος που ρυθμίζει τις διαδικασίες ασύλου στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένου του τρόπου εξέτασης των αιτήσεων και των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των αιτούντων άσυλο.

Συνθήκη της Γενεύης 1951: Η Σύμβαση του 1951 παρέχει τον διεθνώς αναγνωρισμένο ορισμό των προσφύγων και περιγράφει τη νομική προστασία, τα δικαιώματα και τη βοήθεια που δικαιούνται να λάβουν.

Στάδια Ποινικής Διαδικασίας

Η ποινική διαδικασία που ακολουθείται μετά τη σύλληψη και κατά την εκδίκαση των φερόμενων «διακινήτων», περιλαμβάνει τέσσερα κύρια στάδια: την προδικασία, την ακροαματική διαδικασία (δίκη), τα ένδικα μέσα και την εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων.

Στάδιο 1: Σύλληψη

Σύλληψη : Η στέρηση της ελευθερίας προσώπου που φέρεται να έχει τελέσει αξιόποινη πράξη, είτε άμεσα (σε περίπτωση αυτόφωρου αδικήματος) είτε κατόπιν δικαστικού εντάλματος, με σκοπό την προσαγωγή του ενώπιον των αρμόδιων αρχών.

Αυτόφωρο έγκλημα / Αυτόφωρη διαδικασία: Πρόκειται για αδίκημα κατά το οποίο ο δράστης συλλαμβάνεται κατά την τέλεσή του, καταδιώκεται αμέσως μετά ή συλλαμβάνεται εντός 48 ωρών με στοιχεία που τον συνδέουν με την πράξη. Στις περιπτώσεις αυτόφωρων κακουργημάτων και πλημμελημάτων, οι αρμόδιες αρχές συλλαμβάνουν τον δράστη προκειμένου να διασφαλίσουν την άμεση προσαγωγή του ενώπιον του Εισαγγελέα (εντός 24 ωρών από τη σύλληψη).

Στάδιο 2: Προδικαστικές διαδικασίες

Κύρια Ανάκριση: Η κύρια ανάκριση αποτελεί το στάδιο της ποινικής διαδικασίας κατά το οποίο ο ανακριτής διεξάγει σε βάθος τη διερεύνηση της υπόθεσης, κατόπιν έγγραφης παραγγελίας του εισαγγελέα. Περιλαμβάνει τη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων, την εξέταση μαρτύρων και την απολογία του κατηγορουμένου και αφορά κυρίως κακουργήματα ή σοβαρά πλημμελήματα.

Αμέσως μετά την κατάθεση του κατηγορουμένου, ο ανακριτής μαζί με τον εισαγγελέα αποφασίζουν αν θα αφεθεί ελεύθερος ο κατηγορούμενος ή αν θα τεθεί σε προφυλάκιση (Προσωρινή Κράτηση). Τυχόν διαφωνία μεταξύ του ανακριτή και του εισαγγελέα επιλύεται από το Δικαστικό Συμβούλιο.

Η προδικαστική κράτηση του κατηγορουμένου, η οποία συνήθως διατάσσεται λόγω κινδύνου διαφυγής ή υποτροπής. Στην Ελλάδα, μπορεί να διαρκέσει έως και 18 μήνες.

Στάδιο 3: Ακροαματική διαδικασία / Δικονομία

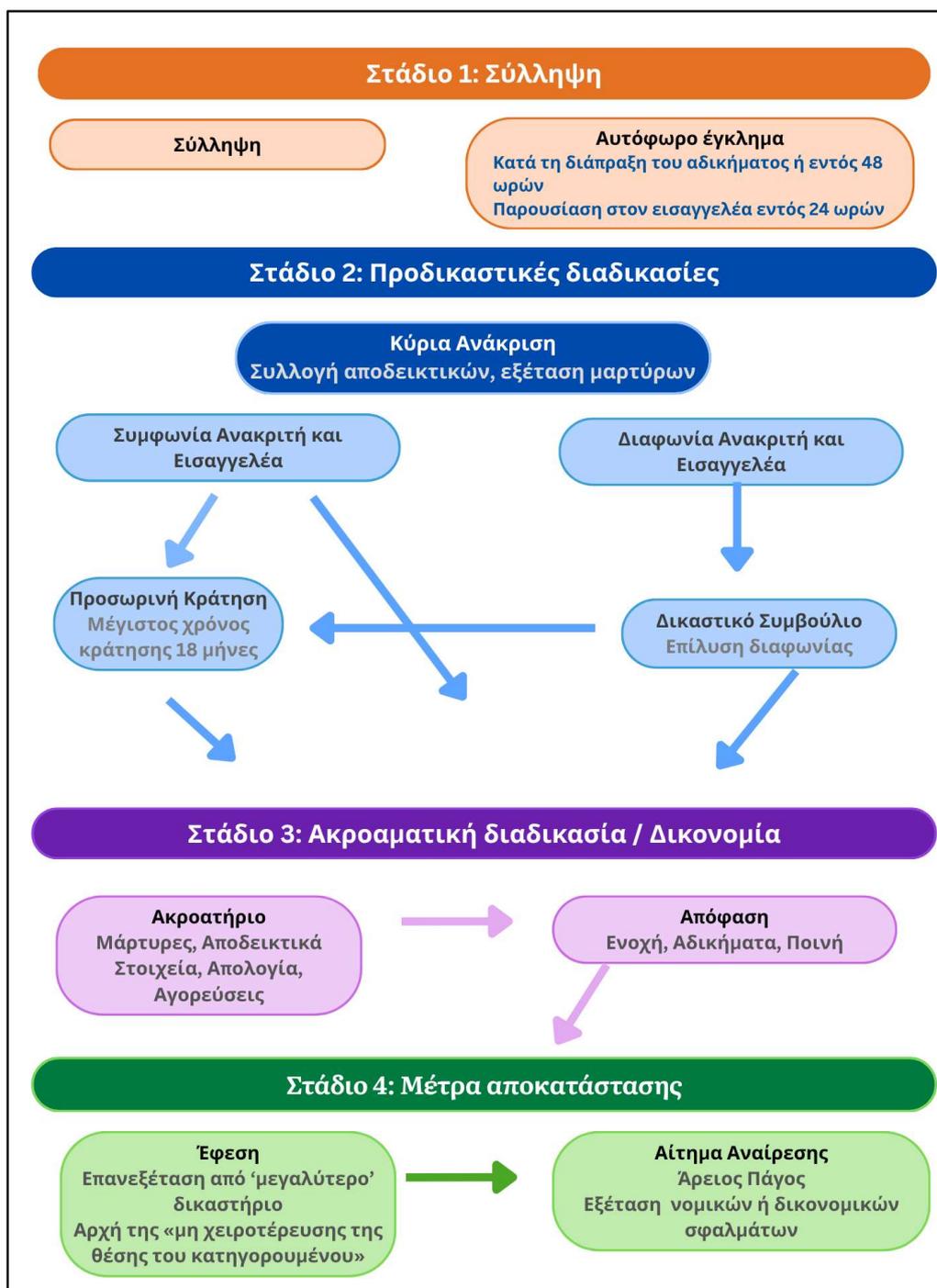
Ακροατήριο: Η ακροαματική διαδικασία αρχίζει με την εκφώνηση των ονομάτων των διαδίκων, των μαρτύρων και, εφόσον συντρέχει περίπτωση, άλλων προσώπων, όπως πραγματογνωμόνων ή τεχνικών συμβούλων. Ακολουθεί η προβολή ενστάσεων και αυτοτελών ισχυρισμών, η εξέταση των μαρτύρων, η προσκόμιση εγγράφων από τους διαδίκους, η απολογία του κατηγορουμένου, η αγόρευση του εισαγγελέα και οι αγορεύσεις των συνηγόρων των διαδίκων. Τέλος, το δικαστήριο εκδίδει την απόφασή του. Η διαδικασία είναι δημόσια (εκτός εξαιρετικών περιπτώσεων) και προφορική. Η σύνθεση του δικαστηρίου αποτελείται από έναν ή τρεις δικαστές (αναλόγως του δικαστηρίου) και τον εισαγγελέα, ο οποίος δεν συμμετέχει στη λήψη της απόφασης, αλλά διατυπώνει την πρότασή του βάσει της κρίσης του πριν από την έκδοση της απόφασης.

Απόφαση: Η δικαστική κρίση του ποινικού δικαστηρίου σχετικά με την ενοχή ή μη του κατηγορουμένου, τον νομικό χαρακτηρισμό της πράξης, την επιβλητέα ποινή και τυχόν παρεπόμενες ποινές ή μέτρα ασφαλείας. Μπορεί να περιλαμβάνει και παρεμπίπτουσες (προπαρασκευαστικές) αποφάσεις για την επίλυση ζητημάτων διαδικαστικού χαρακτήρα (π.χ. αιτήματα αναβολής της δίκης).

Στάδιο 4: Ένδικα Μέσα

Έφεση: Ένδικο μέσο με το οποίο ένας διάδικος ζητεί από ανώτερο δικαστήριο την επανεξέταση και τροποποίηση της απόφασης κατώτερου δικαστηρίου. Το ανώτερο δικαστήριο δεν μπορεί να επιβάλει βαρύτερη κατηγορία ούτε αυστηρότερη ποινή από εκείνη του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου, όταν η έφεση ασκείται από τον κατηγορούμενο ή τον συνήγορό του (non reformatio in peius).

Αναίρεση: Ένδικο μέσο που ασκείται μόνο κατά τελεσίδικων αποφάσεων και αποσκοπεί στον έλεγχο νομικών ή δικονομικών σφαλμάτων, χωρίς επανεξέταση των πραγματικών περιστατικών. Μπορεί να οδηγήσει στην αναίρεση της απόφασης και την παραπομπή της υπόθεσης για νέα εκδίκαση ή στην επικύρωση της προσβαλλόμενης απόφασης.

Εικόνα 1: Τα στάδια της διαδικασίας στις «υποθέσεις διακίνησης» στο ελληνικό ποινικό σύστημα

Συνοπτική Παρουσίαση

Η Ετήσια Έκθεση Παρακολούθησης Δικαστικών υποθέσεων του Border Violence Monitoring Network (BVMN) και των Community Peacemaker Teams (CPT) συγκεντρώνει τα ευρήματα από την παρακολούθηση ποινικών δικών κατά μεταναστών που τους επιβλήθηκαν κατηγορίες για παράνομη μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών που δεν είχαν δικαίωμα εισόδου στη χώρα (διακίνηση), κατά την περίοδο Ιανουαρίου-Οκτωβρίου 2025. Η έκθεση αφορά τη συμμόρφωση των παρακολουθούμενων δικών με τα πρότυπα και τις εγγυήσεις δίκαιης δίκης, εντάσσει τα ευρήματα στο ευρύτερο εθνικό και ενωσιακό πλαίσιο ποινικοποίησης της μετανάστευσης και εξετάζει τις επιπτώσεις των διώξεων αυτών. Βασιζόμενη σε ποσοτικά δεδομένα και σε ευρύτερη παρατήρηση εντός των δικαστικών αιθουσών σε **123 υποθέσεις που αφορούσαν 190 κατηγορούμενους**, αναδεικνύει συστημικά μοτίβα που εγείρουν σοβαρές ανησυχίες ως προς τη συμμόρφωση με τα διεθνή και εθνικά πρότυπα δίκαιης δίκης.

Ο πρώτος πυλώνας της έκθεσης παρουσιάζει το εφαρμοστέο διεθνές και εθνικό νομικό πλαίσιο που διέπει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, συμπεριλαμβανομένων του άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, του άρθρου 14 του Διεθνές Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα, καθώς και των ουσιαστικών και δικονομικών διατάξεων της ελληνικής ποινικής νομοθεσίας, όπως αυτές ενσωματώνονται στον Κώδικα Μετανάστευσης σε συνδυασμό με τον Ποινικό Κώδικα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Παράλληλα, τοποθετεί τις εγγυήσεις αυτές στο ευρύτερο ενωσιακό πλαίσιο μέσω συγκριτικής επισκόπησης των σχετικών με τη «διακίνηση» διατάξεων σε διαφορετικές εθνικές νομοθεσίες.

Ο δεύτερος πυλώνας αναλύει τα ευρήματα των πραγματοποιηθέντων δικαστικών παρατηρήσεων, αρχίζοντας με επισκόπηση των απαγγελθεισών κατηγοριών. Η βασική κατηγορία της **‘παράνομης μεταφοράς υπηκόων τρίτων χωρών’ απαγγέλθηκε 178 φορές, αντιπροσωπεύοντας το 94% του συνόλου των κατηγοριών.**

Τα ευρήματα ως προς την συχνότητα της **ποινικής διαπραγματεύσεως** καταδεικνύουν σχεδόν καθολική εφαρμογή της στα Χανιά, ιδίως σε νεαρούς κατηγορούμενους. Η εκτεταμένη προσφυγή σε **διορισμένους συνηγόρους (96%), η ανεπαρκής διερμηνεία (94%), η εξαιρετικά σύντομη διάρκεια των ακροαματικών διαδικασιών, οι ομοιόμορφες ποινές (36 πανομοιότυπες ποινές 10 ετών, 84%) αλλά και οι ιδιαίτερα υψηλές σωρευτικές ποινές με μέσο όρο 99,56 έτη**, καταδεικνύουν ένα σύστημα που προκρίνει την ταχύτητα και τη διοικητική αποτελεσματικότητα έναντι της νομιμότητας και της δικονομικής ορθότητας, με τις εφαρμογές των ποινικών διαπραγματεύσεων να στερούνται εθελοντικού και εξατομικευμένου χαρακτήρα.

Η προσωρινή κράτηση επιβλήθηκε σχεδόν στο σύνολο των υποθέσεων για τις οποίες διεξήχθησαν ακροαματικές διαδικασίες, με **159 από τους 173 κατηγορουμένους** να κρατούνται πριν από τη δίκη, γεγονός που εγείρει ζητήματα ως προς το τεκμήριο αθωότητας, την αρχή της αναλογικότητας και τη συνολική αμεροληψία της διαδικασίας. Ως προς τη **νομική εκπροσώπηση**, διαπιστώθηκε σαφής ποσοστιαία **υπεροχή των αυταπάγγελα διορισμένων συνηγόρων (108 από 190 κατηγορουμένους)**, με συχνές παραβιάσεις που συνίστανται στην αποτυχία του συστήματος νομικής συνδρομής να διασφαλίσει πρακτική και αποτελεσματική υπεράσπιση. Παράλληλα, **οι υπηρεσίες διερμηνείας παρουσιάστηκαν συχνά ανεπαρκείς**, υπονομεύοντας τη δυνατότητα των κατηγορουμένων να ασκήσουν τα δικαιώματά τους. **Η διάρκεια των ακροαματικών διαδικασιών** ήταν εξαιρετικά σύντομη, με περίπου **τις μισές δίκες να διαρκούν λιγότερο από 30 λεπτά**, γεγονός που πιθανόν εγείρει παραβιάσεις του δικαιώματος σε δίκαιη και δημόσια δίκη εντός εύλογου χρόνου και του δικαιώματος σε επαρκή χρόνο και μέσα για την προετοιμασία της υπεράσπισης.

Οι εισαγγελικές προτάσεις ήταν συχνά συνοπτικές, επαναλαμβανόμενες ή αποκομμένες από τις ιδιαίτερες περιστάσεις κάθε υπόθεσης, εγείροντας ζητήματα ως προς την ανεξαρτησία και το δίκαιο

της επιμέτρησης της ποινής. Σε 94 από τις 114 υποθέσεις (82,4%) παρατηρήθηκε συμφωνία μεταξύ εισαγγελικής πρότασης και δικαστικής απόφασης.

Ως προς την προβολή ισχυρισμών και ενστάσεων από την υπεράσπιση, καταγράφηκαν 13 δικονομικές ενστάσεις σε σύνολο 114 υποθέσεων, οι οποίες αφορούσαν ζητήματα μετάφρασης, διερμηνείας και απουσίας μαρτύρων, ενώ ουσιαστικοί ισχυρισμοί, όπως η εξαίρεση λόγω αιτήματος ασύλου, προτάθηκαν 43 φορές.

Κατά την αποδεικτική διαδικασία, μάρτυρες υπεράσπισης παραβρέθηκαν μόλις σε 15 ακροαματικές διαδικασίες που αφορούσαν 24 κατηγορούμενους. Οι μάρτυρες κατηγορίας, όταν κλήθηκαν, ήταν κατά πλειονότητα στελέχη του Λιμενικού Σώματος (25 από τις 29 περιπτώσεις). Τα ευρήματα αυτά καταδεικνύουν ουσιώδη αποδυνάμωση του δικαιώματος εξέτασης μαρτύρων.

Οι καταδίκες αποτέλεσαν το κυρίαρχο αποτέλεσμα των υποθέσεων που παρακολούθηθηκαν, με την απόφαση 'ένοχος σύμφωνα με το κατηγορητήριο' να συνιστά τον κανόνα, στοιχείο που υποδηλώνει συστηματική τάση προς μαζική καταδίκη και όχι προς ουσιαστικά εξατομικευμένη κρίση. Η μέση σωρευτική ποινή για την παράνομη μεταφορά ανήλθε σε περίπου 62,5 έτη. Ο μέσος εκτιτέος χρόνος κατά το ελληνικό σύστημα ήταν 17,31 έτη, με ανώτατο όριο τα 25 έτη.

Οι χρηματικές ποινές ήταν επίσης εξαιρετικά υψηλές, με το ανώτατο επιβληθέν πρόστιμο στη Μυτιλήνη να φτάνει τις 840.500€, αντανakλώντας την εφαρμογή πολλαπλασιασμού ανά μεταφερόμενο πρόσωπο. Η επιμέτρηση της ποινής ανέδειξε έλλειψη εξατομικευμένης αξιολόγησης, προκαθορισμένα αποτελέσματα και παραγνώριση του τεκμηρίου αθωότητας. Η επιβολή παρόμοιων ποινών σε υποθέσεις με σημαντικά διαφορετικά πραγματικά περιστατικά υποδηλώνει ότι οι αποφάσεις επηρεάστηκαν περισσότερο από το μεταναστευτικό προφίλ των κατηγορουμένων και τη φύση της κατηγορίας παρά από τα προσκομισθέντα αποδεικτικά στοιχεία.

Από τις 114 υποθέσεις, σε 51 προβλήθηκαν ελαφρυντικές περιστάσεις, εκ των οποίων οι 30 απορρίφθηκαν, υπονομεύοντας τις εγγυήσεις δίκαιης δίκης, οι οποίες απαιτούν από τα δικαστήρια να εξετάζουν τα επιχειρήματα της υπεράσπισης και να εκδίδουν αιτιολογημένες αποφάσεις.

Συνολικά, τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι η ποινικοποίηση μεταναστών για αδικήματα διακίνησης στην Ελλάδα εντάσσεται σε μια ευρύτερη ενωσιακή προσέγγιση που προκρίνει την ποινικοποίηση έναντι της παροχής εχεγγύων προστασίας. Από την οπτική της δίκαιης δίκης, οι πρακτικές αυτές εγείρουν σοβαρές ανησυχίες ως προς τη συμμόρφωση με το κράτος δικαίου, την ισότητα ενώπιον του νόμου και την αναλογικότητα, ενώ ταυτόχρονα κανονικοποιούν δικονομικές συντομεύσεις και διαφοροποιημένη μεταχείριση, διαβρώνοντας παράλληλα την εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη.

Η έκθεση ολοκληρώνεται με κεφάλαιο συγκεκριμένων προτάσεων που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση των δομικών δικονομικών ελλειμμάτων που εντοπίστηκαν και στην ευθυγράμμιση της πρακτικής με τις εγγυήσεις δίκαιης δίκης. Οι συστάσεις στοχεύουν στη διασφάλιση ότι η συμμετοχή των κατηγορουμένων στην ποινική διαδικασία είναι ουσιαστική και αποτελεσματική και ότι τα δικαιώματά τους όχι μόνο αναγνωρίζονται τυπικά, αλλά διασφαλίζονται ενεργά από τα δικαστήρια.

Ειδικότερα, προτείνεται η ενίσχυση της πρόσβασης σε αποτελεσματική νομική συνδρομή μέσω έγκαιρου διορισμού και διαρκούς παρουσίας συνηγόρου από το αρχικό στάδιο της διαδικασίας, η παροχή επαρκούς χρόνου προετοιμασίας και η αναβολή της ακροαματικής διαδικασίας όταν η υπεράσπιση δεν μπορεί να ασκηθεί ουσιαστικά. Παράλληλα, επισημαίνεται η ανάγκη διασφάλισης ουσιαστικής και ποιοτικής διερμηνείας σε όλα τα στάδια της διαδικασίας, με συστηματικό διορισμό επαγγελματιών διερμηνέων, μετάφραση ουσιωδών εγγράφων, επαλήθευση της πραγματικής κατανόησης από τον κατηγορούμενο και επαρκή αμοιβή των διερμηνέων. Κατά το αποδεικτικό στάδιο,

υπογραμμίζεται η **ανάγκη διασφάλισης του δικαιώματος εξέτασης μαρτύρων**, ενώ ως προς την **ποινική διαπραγμάτευση προτείνεται να διασφαλίζεται έμπρακτα ο ενημερωμένος και εθελούσιος χαρακτήρας τους**.

Περαιτέρω, συνιστάται η **διασφάλιση εξατομικευμένης δικαστικής κρίσης και η προστασία της αποτελεσματικής πρόσβασης στη διαδικασία ασύλου**, ώστε σχετικοί ισχυρισμοί να μην παραγνωρίζονται στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας. **Η προσωρινή κράτηση θα πρέπει να επανεξετάζεται ως έσχατο μέτρο**, με ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολόγηση και εξέταση εναλλακτικών μέτρων. Τέλος, προτείνεται η **έγκαιρη έκδοση αιτιολογημένων αποφάσεων** που να επιτρέπουν αποτελεσματική άσκηση ένδικων μέσων, καθώς και η ενίσχυση της διαφάνειας και δημοσιότητας των ακροαματικών διαδικασιών. **Οι συστάσεις αυτές αποσκοπούν στη διασφάλιση ουσιαστικής συμμετοχής των κατηγορουμένων και στην ενίσχυση της αξιοπιστίας και θεσμικής εγκυρότητας της ποινικής δικαιοσύνης**.

1. Εισαγωγή

Σε ολόκληρη την Ελλάδα, τα άτομα που κατηγορούνται για παράνομη μεταφορά εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν μερικές από τις πιο αυστηρές ποινές του ελληνικού ποινικού συστήματος. Οι διώξεις αυτές, που συχνά προκύπτουν από περιστάσεις επιβίωσης, εξαναγκασμού ή αναγκαιότητας, πραγματοποιούνται στο πλαίσιο ενός όλο και πιο αυστηρού ευρωπαϊκού πλαισίου που αντιμετωπίζει τη μετανάστευση όχι ως συνέπεια ενός αποικιακού παρελθόντος και μιας ανθρώπινης πραγματικότητας, αλλά ως απειλή που πρέπει να αποτραπεί. Ταυτόχρονα, έχουν ενταθεί οι ανησυχίες σχετικά με την αμεροληψία των ποινικών διαδικασιών σε τέτοιες υποθέσεις. Εκθέσεις της κοινωνίας των πολιτών, νομικών και διεθνών οργανισμών έχουν επισημάνει συστημικές ελλείψεις, όπως περιορισμένη πρόσβαση σε διερμηνεία, συνοπτικές διαδικασίες, σχεδόν αυτόματη επιβολή προσωρινής κράτησης και πρακτικές επιβολής ποινών που δεν αντανακλούν την αρχή της εξατομίκευσης της ποινής.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι οργανώσεις **Border Violence Monitoring Network (BVMN)** και **Community Peacemaker Teams - Aegean Migrant Solidarity (AMS)**, σε συνεργασία με τις οργανώσεις **50 Out of Many**, **Thalassa of Solidarity** και το **Legal Centre Lesbos (LCL)**, πραγματοποίησαν συστηματική 'θεματική παρακολούθηση δικαστικών υποθέσεων' που σχετίζονται με τη μετανάστευση στα 'σημεία εισόδου' της νησιωτικής Ελλάδας, μεταξύ Ιανουαρίου και Οκτωβρίου 2025. Η παρούσα έκθεση παρουσιάζει τα ευρήματα αυτού του προγράμματος.

Ο σκοπός της έκθεσης είναι τριπλός. Πρώτον, επιδιώκει να παρέχει μια τεκμηριωμένη αξιολόγηση σχετικά με το κατά πόσο οι κατηγορούμενοι, οι περισσότεροι από τους οποίους είναι αιτούντες άσυλο νεαρής ηλικίας, λαμβάνουν δίκαιη και αμερόληπτη δίκη. Δεύτερον, εξετάζει αυτά τα ευρήματα στο ευρύτερο εθνικό και ευρωπαϊκό πλαίσιο τάσεων προς την ποινικοποίηση της μετανάστευσης, περιλαμβάνοντας τη συνεχώς διευρυνόμενη χρήση της κατηγορίας της διευκόλυνσης παράνομης εισόδου και συνοπτικών δικονομικών διαδικασιών που εντείνουν τους υφιστάμενους διαδικαστικούς κινδύνους. Τρίτον, αποσκοπεί στην ανάδειξη του δομικού αντικτύπου αυτών των διώξεων στο δικαίωμα υποβολής αιτήματος ασύλου και στη δυνατότητα των ατόμων να έχουν πρόσβαση σε μηχανισμούς προστασίας στην Ελλάδα.

Συνδυάζοντας ποσοτικά δεδομένα με λεπτομερείς ποιοτικές παρατηρήσεις από τις αίθουσες των δικαστηρίων σε 5 διαφορετικές δικαστικές έδρες στα θαλάσσια σύνορα της χώρας, η έκθεση παρέχει μια ολοκληρωμένη ανάλυση του τρόπου διεξαγωγής των δικών που σχετίζονται με τη μετανάστευση στην πράξη. Αναδεικνύει επαναλαμβανόμενα και προβληματικά μοτίβα, όπως η ευρεία χρήση ποινικών διαπραγματεύσεων, η ελλιπής διερμηνεία, η αξιοποίηση προδικαστικών καταθέσεων απόντων μαρτύρων και η συστηματική προσωρινή κράτηση, τα οποία συλλογικά προκαλούν σοβαρές ανησυχίες σχετικά με τη συμμόρφωση με διεθνή και εγχώρια πρότυπα δικαιοσύνης. Τα ευρήματα που παρουσιάζονται εδώ υπογραμμίζουν την επείγουσα ανάγκη για νομικές και πολιτικές μεταρρυθμίσεις, ώστε η ποινική διαδικασία να μην υπονομεύει τα θεμελιώδη δικαιώματα των κατηγορουμένων και τις αρχές της δίκαιης δίκης.

2. Μεθοδολογία

2.1 Συλλογή και επεξεργασία δεδομένων

Σε συνέχεια προηγούμενων εκθέσεων παρακολούθησης δικών¹ και ανησυχιών που έχουν διατυπωθεί από οργανώσεις και ιδρύματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το πεδίο εφαρμογής της ερευνητικής ομάδας ήταν η υλοποίηση ενός προγράμματος παρακολούθησης δικαστικών διαδικασιών σχετικά με τις αποκαλούμενες «υποθέσεις διακίνησης» στα θαλάσσια σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας ή Λιβύης. Σκοπός της παρακολούθησης αυτής ήταν η αξιολόγηση της συμμόρφωσης με τα πρότυπα δίκαιης δίκης, η καταγραφή διαδικαστικών παρατυπιών και η παρατήρηση της μεταχείρισης των κατηγορούμενων για αδικήματα που σχετίζονται με την παράνομη μεταφορά μεταναστών, στα ελληνικά δικαστήρια.

Οι παρατηρητές εστίασαν στα πρότυπα δίκαιης δίκης που κατοχυρώνονται στο Άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), στο Άρθρο 14 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) και στις σχετικές διατάξεις της ελληνικής Ποινικής Δικονομίας. Εξετάστηκαν επίσης διεξοδικά οι διατάξεις αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καθώς και η νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων, προκειμένου να κατανοηθεί η εφαρμογή του νομοθετικού πλαισίου και οι υφιστάμενες ερμηνευτικές του συνέπειες. Καθοδήγηση παρείχαν νομικοί εμπειρογνώμονες και δικηγόροι.

Οι παρατηρητές δικών από τις οργανώσεις CPT – Aegean Migrant Solidarity και Border Violence Monitoring Network (BVMN), με την υποστήριξη των οργανώσεων Legal Centre Lesbos, 50 Out of Many και Thalassa of Solidarity, παρακολούθησαν 123 υποθέσεις που αφορούσαν 190 κατηγορούμενους. Όλες οι υποθέσεις που εξετάζονται στην παρούσα έκθεση διεξήχθησαν μεταξύ Ιανουαρίου και Οκτωβρίου 2025, ενώπιον των Εφετείων Κακουργημάτων Βορείου Αιγαίου, Αιγαίου, Δωδεκανήσου, Χανίων και Ανατολικής Κρήτης. Η επιλογή των υποθέσεων βασίστηκε στο είδος των κατηγοριών: περιλήφθηκαν μόνο υποθέσεις που αφορούσαν το αδίκημα της «παράνομης μεταφοράς υπηκόων τρίτων χωρών», με εξαίρεση οκτώ υποθέσεις που αφορούσαν την κατηγορία της «πρόκλησης ναυαγίου».

Από τις 190 υποθέσεις που παρακολουθήθηκαν για την παρούσα έκθεση, 26 υποθέσεις αναβλήθηκαν για άλλη ημερομηνία, 4 υποθέσεις παραπέμφθηκαν σε άλλα δικαστήρια, 47 υποθέσεις επιλύθηκαν μέσω ποινικής διαπραγμάτευσης, ενώ 106 υποθέσεις κατηγορουμένων για «παράνομη μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών» και 7 υποθέσεις που αφορούσαν «πρόκληση ναυαγίου» προχώρησαν σε ακροαματικές διαδικασίες.

Ο νησιωτικός χαρακτήρας της υπό εξέταση περιοχής σήμαινε ότι οι έδρες των δικαστηρίων που παρατηρήθηκαν ήταν κατανεμημένες σε τέσσερα διαφορετικά νησιά και στις πέντε πόλεις Μυτιλήνη, Βαθύ, Ρόδο, Χανιά και Ηράκλειο.

Η παρακολούθηση των δικών πραγματοποιήθηκε με φυσική παρουσία από μία μικτή ομάδα εξειδικευμένων επαγγελματιών και εκπαιδευμένων εθελοντών από τις συμμετέχουσες οργανώσεις.

¹ Winkler J and Mayr L, A Legal Vacuum: *The Systematic Criminalisation of Migrant People for Driving a Boat or Car in Greece (Borderline-Europe 2023)* <https://www.borderline-europe.de>.

Για την υποστήριξη της συνεπούς και δομημένης συλλογής δεδομένων, η ερευνητική ομάδα ανέπτυξε ένα υπόδειγμα φόρμας, βασισμένο στη προηγούμενη μελέτη παρακολούθησης δικών του Borderline Europe² και στις κατευθυντήριες γραμμές του Γραφείου Δημοκρατικών Θεσμών και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ODIHR).³ Το έντυπο σχεδιάστηκε ώστε να συλλέγει τόσο ποιοτικά όσο και ποσοτικά δεδομένα. Πέραν της καταγραφής διαδικαστικών λεπτομερειών, οι παρατηρητές κατέγραψαν:

- Τη διάταξη των δικαστικών αιθουσών
- Τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ δικαστών, εισαγγελικών αρχών και υπεράσπισης
- Τη συμπεριφορά της αστυνομίας εντός της δικαστικής αίθουσας

Τις παραπάνω καταγραφές συμπλήρωσαν οι δειγματοληπτικές ερωτήσεις που περιλαμβάνονταν στο έντυπο παρακολούθησης.

Όλα τα δεδομένα που συλλέχθηκαν αποθηκεύτηκαν σε μία κοινή βάση δεδομένων, η οποία περιλάμβανε τόσο ποσοτικούς όσο και ποιοτικούς δείκτες. Οι δείκτες αυτοί αναπτύχθηκαν με βάση προηγούμενα παραδείγματα αλλά και τη διεθνή βιβλιογραφία. Μετά από ένα σύντομο διάστημα εφαρμογής, αναθεωρήθηκαν και προσαρμόστηκαν από την ερευνητική ομάδα. Τα ποιοτικά δεδομένα που συλλέχθηκαν ποσοτικοποιήθηκαν και κωδικοποιήθηκαν σε δεύτερο χρόνο, ώστε να καταστεί δυνατή η συστηματική ανάλυση και η σύγκριση μεταξύ των υποθέσεων.

Για τη διασφάλιση της ακρίβειας και της συνέπειας των δεδομένων, οι παρατηρητές δικών εργάστηκαν σε ζεύγη. Μετά την ολοκλήρωση της καταχώρησης των δεδομένων, τα αρχεία διασταυρώνονταν μεταξύ τους. Αυτή η διαδικασία επαλήθευσης αποσκοπούσε στη διασφάλιση ότι όλες οι πληροφορίες που περιλαμβάνονται στην έκθεση είναι όσο το δυνατόν ακριβέστερες, πληρέστερες και αντιπροσωπευτικότερες. Όλοι οι παρατηρητές ακολούθησαν τον κώδικα δεοντολογίας για την παρουσία στις αίθουσες δικαστηρίων που αναπτύχθηκε από την ομάδα. Δεν αποθηκεύτηκαν ευαίσθητα δεδομένα κατά τη διάρκεια ή μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας.

2.2 Περιορισμοί

Για τον σχεδιασμό και τη διεξαγωγή της έρευνας, έπρεπε να παρακαμφθούν πολλοί περιορισμοί, τόσο δομικοί όσο και πρακτικοί. Περιορισμοί που εμπόδιζαν την πρόσβαση της ερευνητικής ομάδας στα δικαστήρια, αλλά και την παρακολούθηση των δικαστικών ακροάσεων.

Μερικοί από τους περιορισμούς που αντιμετωπίστηκαν ήταν:

1. Πρόσβαση στην πληροφόρηση

Ένα από τα στοιχεία που είχαν επισημανθεί επίσης στην έκθεση «A Legal Vacuum» (2023)⁴, είναι η απουσία επίσημων δεδομένων από την Ελληνική Αστυνομία σχετικά με τις συλλήψεις για παράνομη μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών από το 2019, όταν και δημοσιεύθηκε η τελευταία ενημέρωση⁵. Τέτοιου είδους πληροφορίες είναι καίριας σημασίας για την ευρύτερη κατανόηση μιας τόσο κοινής

² ό.π.

³ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), *Legal Digest of International Fair Trial Rights (OSCE 2012)* <https://www.osce.org/pdf>.

⁴ Winkler and Mayr (n 1) 10.

⁵ Ελληνική Αστυνομία, *Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης* (2023) <https://www.astynomia.gr>.

πρακτικής, αλλά και για την προώθηση της διαφάνειας, της λογοδοσίας και εποπτείας από τους πολίτες. Σύμφωνα με μία πιο πρόσφατη έκθεση, οι φερόμενοι ως διακινητές αποτελούν τη δεύτερη μεγαλύτερη πληθυσμιακή ομάδα στις ελληνικές φυλακές, συγκεκριμένα τον Σεπτέμβριο του 2025, 2437 άτομα να τελούν υπό κράτηση.⁶

Η απουσία τέτοιων επίσημων δεδομένων καθιστά δυσχερέστερη και την παρακολούθηση αυτών των υποθέσεων από οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο κατά τη διάρκεια της κράτησης όσο και κατά τη μετάβασή τους στο στάδιο της δίκης, δεδομένου ότι δεν υφίσταται ένα αποτελεσματικό σύστημα καταγραφής και αναγγελίας των επικείμενων δικών. Τα τελευταία χρόνια, το ελληνικό Υπουργείο Δικαιοσύνης εισήγαγε την πλατφόρμα *Σόλων* (solon.gov.gr), μέσω της οποίας θα έπρεπε να είναι διαθέσιμες πληροφορίες σχετικά με τις ημερομηνίες διεξαγωγής, τις κατηγορίες και τον αριθμό των κατηγορουμένων. Ωστόσο, η πλατφόρμα εξακολουθεί να θεωρείται ιδιαίτερος ανεπαρκής και αναποτελεσματική. Αυτό οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι πολλά δικαστήρια φαίνεται να μην τη χρησιμοποιούν ακόμη, καθώς και στους περιορισμούς που έχει θέσει το ίδιο το Υπουργείο, όπως η ανάρτηση του πινακίου των υποθέσεων μόλις πέντε ημέρες πριν από τη διεξαγωγή της δίκης.

Η καθυστέρηση στην έκδοση των γραπτών αποφάσεων στην Ελλάδα είχε επίσης ως αποτέλεσμα οι ερευνητικές ομάδες να μην έχουν πρόσβαση σε καμία δικαστική απόφαση κατά τη διάρκεια της περιόδου αναφοράς.

II. Συνθήκες στις αίθουσες δικαστηρίων

Μια ακόμη δυσκολία που κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν οι ερευνητικές ομάδες ήταν οι ακατάλληλες συνθήκες υπό τις οποίες διεξάγονται οι δίκες. Οι περισσότερες αίθουσες όπου πραγματοποιούνται οι ακροαματικές διαδικασίες βρίσκονται σε παλαιά κτίρια, τα οποία είχαν αρχικά σχεδιαστεί για διαφορετικές χρήσεις, γεγονός που καθιστά τους χώρους ακατάλληλους για τη διεξαγωγή δικών.

Στις περισσότερες περιπτώσεις πρόκειται για μικρούς χώρους που δεν μπορούν επαρκώς να φιλοξενήσουν την παρουσία κοινού, καθώς οι κατηγορούμενοι με τη συνοδεία αστυνομικών καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο μέρος των διαθέσιμων θέσεων.

Επιπλέον, η ακουστική των αιθουσών είναι εξαιρετικά ανεπαρκής, γεγονός που καθιστά πολύ δύσκολη την παρακολούθηση της διαδικασίας όχι μόνο για το κοινό αλλά και για τους ίδιους τους νομικούς λειτουργούς. Παράλληλα, παρότι υπάρχει αυστηρός έλεγχος ώστε το κοινό να μην συνομιλεί κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, η είσοδος στην αίθουσα παραμένει ανοικτή καθ' όλη τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας, γεγονός που προκαλεί σοβαρή όχληση, τόσο για τους νομικούς όσο και για το κοινό.

Η θέρμανση ή ο κλιματισμός των αιθουσών είναι επίσης ανεπαρκής, με υψηλές θερμοκρασίες κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και χαμηλές κατά τη χειμερινή περίοδο. Η ρύθμιση της θερμοκρασίας του χώρου γίνεται συνήθως κατόπιν παρέμβασης των αστυνομικών της αίθουσας, μέσω ανοίγματος ή κλεισίματος των παραθύρων, γεγονός που προσθέτει περαιτέρω ηχητική όχληση κατά τη διάρκεια των ακροαματικών διαδικασιών.

III. Βαρύς φόρτος προγραμματισμένων δικαστικών υποθέσεων

Ένας ακόμη επιβαρυντικός παράγοντας που αντιμετώπισαν οι ομάδες παρατηρητών ήταν ο ιδιαίτερα μεγάλος αριθμός υποθέσεων που πρέπει να εξεταστούν την ίδια ημέρα. Στα περισσότερα από τα

⁶ Human Rights Legal Project & Legal Centre Lesvos, *The Exemption from Criminalisation: A Real Safeguard or an Illusion?* (2025) <https://legalcentrelesvos.org>.

δικαστήρια των περιοχών που εξετάστηκαν, τα μονομελή και τα τριμελή εφετεία κακουργημάτων, τα οποία είναι αρμόδια για τις συγκεκριμένες υποθέσεις, συνεδριάζουν στην καλύτερη περίπτωση μία φορά τον μήνα (Λέσβος, Κρήτη), ενώ σε άλλες περιοχές ακόμη και μία φορά ανά τέσσερις μήνες (Σάμος). Σε μία περίπτωση, οι ομάδες μας παρακολούθησαν συνεδρίαση Μονομελούς Εφετείου Κακουργημάτων στη Σάμο, όπου εξετάστηκαν 30 από τις 33 υποθέσεις του πίνακίου. Ο αυξημένος αυτός φόρτος έχει σοβαρές επιπτώσεις τόσο στην αποτελεσματική διεξαγωγή των δικών όσο και στην έγκαιρη ολοκλήρωση όλων των υποθέσεων. Παράλληλα, μπορεί να οδηγήσει σε αναβολές, οι οποίες επιβαρύνουν περαιτέρω το ήδη αυξημένο οργανωτικό και οικονομικό κόστος του προγράμματος, ιδίως λόγω της απομακρυσμένης γεωγραφικής θέσης των περιοχών που εξετάστηκαν.

IV. Καταγραφή και μετάδοση της διαδικασίας

Από τον Ιούλιο του 2024 και σύμφωνα με το άρθρο 31 του Νόμου 5119/2024,⁷ απαγορεύεται η μετάδοση των δικαστικών διαδικασιών καθώς και η χρήση ειδικού λογισμικού για την καταγραφή τους. Η διάταξη αυτή, η οποία τροποποίησε την προγενέστερη νομοθεσία (παρ. 1, άρθρο 8 του Ν. 3090/2002), επήλθε μετά τη μετάδοση ορισμένων δικών υψηλού δημοσίου ενδιαφέροντος στην Ελλάδα και θεωρήθηκε στοχευμένη από δημοσιογραφικές ενώσεις και ανεξάρτητα μέσα ενημέρωσης. Παρότι η διάταξη αναφέρεται ρητώς μόνο σε «ειδικό λογισμικό» για την απομαγνητοφώνηση των ακροαματικών διαδικασιών, η αδυναμία ελέγχου του λογισμικού των ηλεκτρονικών συσκευών οδήγησε στην ευρεία εφαρμογή της, με την απαγόρευση χρήσης κάθε είδους ηλεκτρονικής συσκευής. Η πρώτη εφαρμογή της διάταξης αυτής αφορούσε μέλη της ερευνητικής ομάδας, στα οποία απαγορεύθηκε να χρησιμοποιούν ηλεκτρονικές συσκευές και απειλήθηκαν ακόμη και με ποινικές κυρώσεις. Ως εκ τούτου, οι παρατηρητές δικών υποχρεώθηκαν να καταγράφουν τις πληροφορίες χειρόγραφα, γεγονός που αύξησε σημαντικά τον φόρτο συλλογής και επεξεργασίας των δεδομένων και περιόρισε τη δυνατότητα διασταύρωσης και ελέγχου της ακρίβειας των συλλεχθέντων στοιχείων.

⁷ Ελληνική Δημοκρατία, Νόμος 5119/2024: *Τροποποίηση του Προεδρικού Διατάγματος 18/1989 «Κωδικοποίηση νομοθετικών διατάξεων για το Συμβούλιο της Επικρατείας» – Μεταφορά διαφορών στα τακτικά διοικητικά δικαστήρια – Κανόνες για πιλοτικές ή προκαταρκτικές διαδικασίες ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας – Άλλες διατάξεις* (ΦΕΚ Α 103/05.07.2024) <https://ministryofjustice.gr.pdf>.

3. Διεθνή πρότυπα δίκαιης δίκης

3.1 Άρθρο 6 – Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ)

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη βρίσκεται στον πυρήνα της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, καθώς χωρίς αυτό τίθενται σε κίνδυνο και τα λοιπά δικαιώματα. Το δικαίωμα αυτό κατοχυρώνεται στο Άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, και εγγυάται τη δίκαιη και δημόσια εκδίκαση της υπόθεσης από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο, το οποίο έχει συσταθεί νομίμως. Οι διατάξεις αυτές αποσκοπούν στη διαφύλαξη της ακεραιότητας της δικαστικής διαδικασίας, διασφαλίζοντας τόσο τη διαδικαστική όσο και την ουσιαστική εγκυρότητα σε αστικές και ποινικές υποθέσεις. Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έχει ερμηνεύσει τη διάταξη αυτή με ευρύ τρόπο, θεωρώντας ότι έχει θεμελιώδη σημασία για τη λειτουργία της δημοκρατίας.⁸

Άρθρο 6, ΕΣΔΑ

1. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα η υπόθεσή του να δικαστεί δίκαια, δημόσια και εντός λογικής προθεσμίας από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που λειτουργεί νόμιμα, το οποίο θα αποφασίσει είτε ως προς αμφισβητήσεις για τα αστικής φύσης δικαιώματα και υποχρεώσεις του είτε για το βάσιμο κάθε εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσης. Η απόφαση πρέπει να εκδοθεί δημόσια, η είσοδος όμως στην αίθουσα των συνεδριάσεων μπορεί να απαγορευτεί για τον Τύπο και το κοινό για όλη ή μέρος της διάρκειας της δίκης προς το συμφέρον της ηθικής, της δημόσιας τάξης ή της εθνικής ασφάλειας σε δημοκρατική κοινωνία, όταν αυτό ενδείκνυται από τα συμφέροντα των ανηλίκων ή της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή στον απολύτως αναγκαίο βαθμό που κρίνει το δικαστήριο, όταν η δημοσιότητα θα μπορούσε υπό ειδικές συνθήκες να βλάψει τα συμφέροντα της δικαιοσύνης.
2. Κάθε πρόσωπο που κατηγορείται για αδίκημα τεκμαίρεται ότι είναι αθώο έως τη νόμιμη απόδειξη της ενοχής του.
3. Ειδικότερα, κάθε κατηγορούμενος έχει δικαίωμα:
 - α. να πληροφορηθεί λεπτομερώς το συντομότερο δυνατό και σε γλώσσα που κατανοεί τη φύση και τον λόγο της εναντίον του κατηγορίας,
 - β. να διαθέτει τον αναγκαίο χρόνο και ευκολίες για την προετοιμασία της υπεράσπισής του,
 - γ. να υπερασπιστεί ο ίδιος τον εαυτό του ή να αναθέσει την υπεράσπισή του σε συνήγορο της επιλογής του ή, εάν δεν διαθέτει τα μέσα να πληρώσει συνήγορο, να του παρασχεθεί αυτός δωρεάν, όταν αυτό απαιτείται προς το συμφέρον της δικαιοσύνης,
 - δ. να εξετάσει ή να ζητήσει να εξεταστούν οι μάρτυρες κατηγορίας και να πετύχει την πρόσκληση και εξέταση μαρτύρων υπεράσπισης με τους ίδιους όρους με αυτούς των μαρτύρων κατηγορίας,
 - ε. να τύχει δωρεάν συνδρομής διερμηνέα, εάν δεν κατανοεί ή δεν μιλάει τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο Δικαστήριο.

⁸ *Delcourt κατά Βελγίου* Προσφυγή αρ 2689/65 (ΕΔΔΑ, 17 Ιανουαρίου 1970) § 25.

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη περιλαμβάνει μια σειρά από βασικές εγγυήσεις. Πρωτίστως, περιλαμβάνει το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο, το οποίο απαιτεί τα άτομα να μπορούν να φέρουν αξιώσεις ή να υπερασπίζονται τον εαυτό τους ενώπιον ανεξάρτητου και αμερόληπτου δικαστηρίου, χωρίς εξωτερικές παρεμβάσεις. Όπως έχει τονίσει το Δικαστήριο, ο δίκαιος, δημόσιος και ταχύς χαρακτήρας της δικαστικής διαδικασίας στερείται νοήματος, εάν οι διαδικασίες αυτές δεν είναι πρωτίστως προσβάσιμες.⁹ Η διατύπωση αυτή περιλαμβάνει πλήθος στοιχείων της δέουσας διαδικασίας, μεταξύ των οποίων το δικαίωμα πρόσβασης σε δικαστήριο, το δικαίωμα παρουσίας στη δίκη, το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης, την ισότητα των όπλων, το δικαίωμα σε αντιδικία και το δικαίωμα σε αιτιολογημένη δικαστική απόφαση. Η απαίτηση οι δίκες και οι αποφάσεις να είναι δημόσιες διασφαλίζει περαιτέρω τη διαφάνεια και τη λογοδοσία του δικαστικού συστήματος.

Η δικαστική διαδικασία οφείλει επίσης να διασφαλίζει την εκδίκαση εντός εύλογου χρόνου, ώστε να αποφεύγονται αδικαιολόγητες καθυστερήσεις που μπορεί να υπονομεύσουν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Οι εγγυήσεις της δίκαιης δίκης εκτείνονται και σε ειδικά δικαιώματα του κατηγορουμένου στην ποινική διαδικασία, όπως το δικαίωμα ενημέρωσης για τις κατηγορίες, η προστασία από την αυτοενοχοποίηση, η πρόσβαση σε νομική συνδρομή και το δικαίωμα σε διερμηνεία. Τα δικαιώματα αυτά είναι κρίσιμα προκειμένου ο κατηγορούμενος να μπορεί να κατανοεί και να συμμετέχει ουσιαστικά στη διαδικασία. Το Δικαστήριο έχει επισημάνει¹⁰ ότι η εγγύηση του εύλογου χρόνου αρχίζει να ισχύει από τη στιγμή που γεννάται η κατηγορία και ότι οι λοιπές απαιτήσεις του Άρθρου 6, ιδίως εκείνες της παραγράφου 3, μπορεί να εφαρμόζονται ήδη στο προανακριτικό στάδιο, εάν και εφόσον η μη συμμόρφωση με αυτές ενδέχεται να πλήξει σοβαρά τη δίκαιη διεξαγωγή της μελλοντικής δίκης.

Η εκτίμηση του κατά πόσον μια δίκη πληροί τις απαιτήσεις του Άρθρου 6 προϋποθέτει συνολική αξιολόγηση της τήρησης των δικονομικών κανόνων, της αποτελεσματικότητας των εγγυήσεων που εφαρμόστηκαν, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο της διαδικασίας.

Αμεροληψία

Το Άρθρο 6 παρ. 1 της Σύμβασης απαιτεί κάθε «δικαστήριο» που υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του να είναι αμερόληπτο. Η αμεροληψία σημαίνει γενικά την απουσία προκατάληψης ή μεροληψίας. Σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, η εγγύηση αυτή περιλαμβάνει μία διττή απαίτηση: το υποκειμενικό στοιχείο, το οποίο απαιτεί ο δικαστής να μην επιδεικνύει προσωπική προκατάληψη, και το αντικειμενικό στοιχείο, το οποίο απαιτεί οι περιστάσεις της διαδικασίας να είναι τέτοιες ώστε να αποκλείουν κάθε εύλογη αμφιβολία ως προς την αμεροληψία του δικαστή.¹¹

Επαρκής χρόνος για την προετοιμασία της υπεράσπισης

Το Άρθρο 6 παρ. 3(β) της Σύμβασης αναφέρεται σε δύο στοιχεία της ορθής υπεράσπισης, δηλαδή στην παροχή των μέσων και στον χρόνο για την προετοιμασία της. Η διάταξη αυτή συνεπάγεται ότι πρέπει να επιτρέπονται όλες οι ουσιαστικές ενέργειες που είναι αναγκαίες για την προετοιμασία της υπεράσπισης του κατηγορουμένου. Ο κατηγορούμενος πρέπει να έχει τη δυνατότητα να οργανώσει την υπεράσπισή του με τον προσηκόντα τρόπο και χωρίς περιορισμούς, ώστε να μπορεί να προβάλλει

⁹ *Golder κατά Ηνωμένου Βασιλείου* Προσφυγή αρ 4451/70 (ΕΔΔΑ, 21 Φεβρουαρίου 1975) § 35.

¹⁰ *Imbroscia κατά Ελβετίας* Προσφυγή αρ 13972/88 (ΕΔΔΑ, 24 Νοεμβρίου 1993) § 36.

¹¹ *Hauschildt κατά Λανίας* Προσφυγή αρ 10486/83 (ΕΔΔΑ, 24 Μαΐου 1989) § 48.

όλα τα συναφή επιχειρήματα ενώπιον του δικαστηρίου και να επηρεάσει την έκβαση της διαδικασίας.¹²

Παρότι η αποτελεσματική και ταχεία διεξαγωγή των διαδικασιών είναι σημαντική, αυτή δεν πρέπει να επιτυγχάνεται σε βάρος των δικονομικών δικαιωμάτων οποιουδήποτε διαδίκου.¹³

Σε ορισμένες περιπτώσεις, το δικαστήριο μπορεί να υποχρεούται να αναβάλλει αυτεπαγγέλτως την ακροαματική διαδικασία, προκειμένου να παρασχεθεί στην υπεράσπιση επαρκής χρόνος προετοιμασίας.¹⁴

Πρακτική και αποτελεσματική νομική συνδρομή

Το Άρθρο 6 παρ. 3(γ) δεν προστατεύει μόνο το δικαίωμα σε νομική συνδρομή, η οποία πρέπει να παρέχεται δωρεάν όταν ο κατηγορούμενος δεν διαθέτει επαρκείς οικονομικούς πόρους και όταν το επιβάλλουν τα συμφέροντα της δικαιοσύνης. Εγγυάται επίσης την πρακτική και αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος αυτού, διασφαλίζοντας ότι ο κατηγορούμενος μπορεί να επικοινωνεί με τον δικηγόρο του, να λαμβάνει εμπιστευτικές νομικές συμβουλές και να έχει ουσιαστική συνδρομή για την προετοιμασία της υπεράσπισής του.

Το Δικαστήριο έχει εκφράσει ανησυχία σε περιπτώσεις όπου οι δικηγόροι παροχής νομικής συνδρομής ή οι αυτεπαγγέλτως διορισμένοι συνήγοροι ορίζονται σε εξαιρετικά σύντομο χρόνο πριν από τη δίκη, επισημαίνοντας ότι ο τόσο καθυστερημένος διορισμός, χωρίς επαρκή χρόνο προετοιμασίας, ενδέχεται να υπονομεύσει την αποτελεσματικότητα της νομικής συνδρομής και τη δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας.¹⁵

Πρόσβαση σε διερμηνεία

Το δικαίωμα σε διερμηνεία αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση της δίκαιης δίκης και συνδέεται με δύο βασικές πτυχές του κράτους δικαίου: την πρόσβαση στα δικαστήρια και τη δίκαιη διεξαγωγή της διαδικασίας, οι οποίες είναι άρρηκτα συνδεδεμένες. Η πρόσβαση στα δικαστήρια είναι αναποτελεσματική εάν ο κατηγορούμενος δεν μπορεί να κατανοήσει πλήρως ή να συμμετάσχει ουσιαστικά στη διαδικασία. Το ΕΔΔΑ έχει τονίσει ότι οι περιορισμοί στο δικαίωμα διερμηνείας αποδυναμώνουν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη και ότι η αποτελεσματική πρόσβαση απαιτεί ο κατηγορούμενος να κατανοεί τη διαδικασία επαρκώς ώστε να μπορεί να επικοινωνεί αποτελεσματικά με τον/ην συνήγορό του και να συμμετέχει ενεργά στην υπεράσπισή του. Χαρακτηριστικά, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι «οι δικαστικοί διερμηνείς διαδραματίζουν καίριο ρόλο στη διασφάλιση της πρόσβασης στη δικαιοσύνη για τους χρήστες των δικαστηρίων»¹⁶ και κάθε παραβίαση του δικαιώματος σε διερμηνεία επηρεάζει άμεσα τη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας.

¹² *Can κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 9300/81 (ΕΔΔΑ, 30 Σεπτεμβρίου 1985) § 53.

¹³ *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos κατά Ρωσίας* Προσφυγή αρ 14902/04 (ΕΔΔΑ, 20 Σεπτεμβρίου 2011) § 540.

¹⁴ *Sakhnovskiy κατά Ρωσίας [GC]* Προσφυγή αρ 21272/03 (ΕΔΔΑ, 2 Νοεμβρίου 2010) §§ 103, 106.

¹⁵ *Tsongo Tsonev κατά Βουλγαρίας (No 2)* Προσφυγή αρ 2376/03 (ΕΔΔΑ, 14 Ιανουαρίου 2010) § 40· *Czekalla κατά Πορτογαλίας* Προσφυγή αρ 38830/97 (ΕΔΔΑ, 10 Οκτωβρίου 2002) § 60· *Daud κατά Πορτογαλίας* Προσφυγή αρ 22600/93 (ΕΔΔΑ, 21 Απριλίου 1998) § 42.

¹⁶ Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης (CEPEJ), *Έκθεση για τα ευρωπαϊκά δικαστικά συστήματα, έκδοση 2014: Αποτελεσματικότητα και ποιότητα της δικαιοσύνης (2014) 452.*

Το ΕΔΔΑ έχει επίσης καθιερώσει ότι το δικαίωμα σε διερμηνεία εκτείνεται πέραν των προφορικών δηλώσεων κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας και καλύπτει και το δικαίωμα κατανόησης «των εγγράφων και των προδικαστικών διαδικασιών».¹⁷

Σύμφωνα με το Άρθρο 6 παρ. 3(ε) της ΕΣΔΑ:

«Για να διασφαλιστεί το δικαίωμα αυτό, ο κατηγορούμενος πρέπει να είναι σε θέση να κατανοεί τη διαδικασία και να επικοινωνεί αποτελεσματικά τις ουσιώδεις πληροφορίες στον δικηγόρο του, ώστε να οργανώσει επαρκώς την υπεράσπισή του.¹⁸ Σε περιπτώσεις όπου δεν παρέχεται διερμηνεία, το ΕΔΔΑ έχει διαπιστώσει παραβίαση του Άρθρου 6 παρ. 1 σε συνδυασμό με το Άρθρο 6 παρ. 3(ε), ιδίως όταν απουσιάζει διερμηνέας κατά την αστυνομική ανάκριση ή όταν οι εθνικές αρχές αποτυγχάνουν να αποκαταστήσουν το σχετικό έλλειμμα.»¹⁹

Οι ανωτέρω διατάξεις περιλαμβάνονται επίσης στην Οδηγία 2010/64/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Οκτωβρίου 2010 σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών.

Δημόσιος χαρακτήρας και προσβασιμότητα των διαδικασιών

Ο δημόσιος χαρακτήρας της διαδικασίας προστατεύει τους διαδίκους από τη μυστική απονομή της δικαιοσύνης και διασφαλίζει τον δημόσιο έλεγχο, αποτελώντας ένα από τα βασικά μέσα με τα οποία διατηρείται η εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη. Καθιστώντας ορατή τη λειτουργία της δικαιοσύνης, η δημοσιότητα συμβάλλει στην επίτευξη του σκοπού του Άρθρου 6 παρ. 1, δηλαδή στη διασφάλιση της δίκαιης δίκης, η οποία αποτελεί θεμελιώδη αρχή κάθε δημοκρατικής κοινωνίας.²⁰

Τεκμήριο αθωότητας

Σύμφωνα με το Άρθρο 6 παρ. 2 της ΕΣΔΑ, η αρχή του τεκμηρίου αθωότητας απαιτεί, μεταξύ άλλων, τα μέλη ενός δικαστηρίου, κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, να μην ξεκινούν με την προκατάληψη ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος για το αδίκημα για το οποίο κατηγορείται. Το βάρος απόδειξης φέρει η Κατηγορούσα Αρχή, η οποία οφείλει να αποδείξει την ποινική ευθύνη του κατηγορουμένου πέραν πάσης εύλογης αμφιβολίας, ενώ κάθε αμφιβολία πρέπει να λειτουργεί υπέρ του κατηγορουμένου. Εναπόκειται στην κατηγορούσα αρχή να ενημερώσει τον κατηγορούμενο για την υπόθεση εις βάρος του, ώστε να μπορεί να προετοιμάσει και να παρουσιάσει επαρκώς την υπεράσπισή του, καθώς και να προσκομίσει επαρκή αποδεικτικά στοιχεία για τη θεμελίωση καταδίκης.²¹ Παραβίαση του τεκμηρίου αθωότητας υφίσταται όταν το βάρος απόδειξης μετατοπίζεται αδικαιολόγητα από την Κατηγορούσα Αρχή προς την υπεράσπιση.²²

Δικαίωμα αντεξέτασης μαρτύρων κατηγορίας

Σύμφωνα με το Άρθρο 6 παρ. 3(δ) της ΕΣΔΑ, το δικαίωμα αντεξέτασης κατοχυρώνει το δικαίωμα του κατηγορουμένου να εξετάζει όλα τα αποδεικτικά στοιχεία εις βάρος του ενώπιον του δικαστηρίου, σε δημόσια ακροαματική διαδικασία, παρέχοντας τη δυνατότητα αντίκρουσής τους, πριν από μία καταδικαστική απόφαση.

¹⁷ *Kamasinski κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 9783/82 (ΕΔΔΑ, 19 Δεκεμβρίου 1989) § 74.

¹⁸ *Cuscani κατά Ηνωμένου Βασιλείου* Προσφυγή αρ 32771/96 (ΕΔΔΑ, 24 Σεπτεμβρίου 2002) § 38.

¹⁹ *Amer κατά Τουρκίας* Προσφυγή αρ 25720/02 (ΕΔΔΑ, 13 Ιανουαρίου 2009) §§ 83–84.

²⁰ *Sutter κατά Ελβετίας* Προσφυγή αρ 8209/78 (ΕΔΔΑ, 22 Φεβρουαρίου 1984) § 26· *Rieran κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 35115/97 (ΕΔΔΑ, 14 Νοεμβρίου 2000) § 27.

²¹ *Barberà, Messegué και Jabardo κατά Ισπανίας* Προσφυγή αρ 10590/83 (ΕΔΔΑ, 6 Δεκεμβρίου 1988) § 77.

²² *Telfner κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 42914/98 (ΕΔΔΑ, 20 Μαρτίου 2001) § 15.

Εξαιρέσεις από την αρχή αυτή είναι δυνατές, αλλά δεν πρέπει να θίγουν τα δικαιώματα της υπεράσπισης, τα οποία, κατά κανόνα, απαιτούν να παρέχεται στον κατηγορούμενο επαρκής και κατάλληλη δυνατότητα να αμφισβητήσει και να εξετάσει τον μάρτυρα που καταθέτει εις βάρος του, είτε κατά τον χρόνο της κατάθεσης είτε σε μεταγενέστερο στάδιο της διαδικασίας. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, το ΕΔΔΑ έχει καθιερώσει στη νομολογία του το λεγόμενο τεστ *Al-Khawaja και Tahery*, το οποίο περιλαμβάνει τρία στάδια: πρώτον, αν υπάρχει «σοβαρός λόγος» για τη μη εμφάνιση του μάρτυρα στη δίκη, δεύτερον, αν η κατάθεση του απόντος μάρτυρα αποτέλεσε τη μοναδική ή την καθοριστική βάση για την καταδίκη, και τρίτον, αν υπήρχαν επαρκείς αντισταθμιστικοί παράγοντες ώστε να αντισταθμιστούν τα μειονεκτήματα υπό τα οποία βρέθηκε η υπεράσπιση.²³

Το ΕΔΔΑ στη νομολογία του δεν θεωρεί ότι «η απουσία καλού λόγου για την μη εμφάνιση ενός μάρτυρα **από μόνη της** μπορεί να καταλήγει σε συμπέρασμα για την αδικία της δίκης». Αντιθέτως, «η έλλειψη σοβαρού λόγου για την απουσία μάρτυρα κατηγορίας αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα που πρέπει να συνεκτιμηθεί κατά την αξιολόγηση της συνολικής αμεροληψίας της δίκης και μπορεί να κλίνει την ισορροπία υπέρ της διαπίστωσης παραβίασης του Άρθρου 6 παρ. 1 και 3(δ)».²⁴

Παρότι το ΕΔΔΑ δεν απαγορεύει κατηγορηματικά τη χρήση επιβαρυντικών καταθέσεων από μάρτυρα που ο κατηγορούμενος δεν είχε ποτέ τη δυνατότητα να εξετάσει ή να αντεξετάσει, έχει κρίνει ότι όταν «η καταδίκη βασίζεται αποκλειστικά ή σε καθοριστικό βαθμό» σε τέτοια κατάθεση, «τα δικαιώματα της υπεράσπισης περιορίζονται σε βαθμό ασυμβίβαστο με τις εγγυήσεις του Άρθρου 6».

Δικαίωμα σε απόφαση εντός εύλογου χρόνου

Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (Άρθρο 6 ΕΣΔΑ) εγγυάται το δικαίωμα εκδίκασης χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση. Η ταχύτητα διεξαγωγής της δίκης αποτελεί βασικό στοιχείο για την αξιολόγηση του συνόλου της διαδικασίας. Το Δικαστήριο έχει καθιερώσει στη νομολογία του ότι, για να κριθεί αν η διάρκεια μιας διαδικασίας είναι εύλογη, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι εξής παράγοντες: η πολυπλοκότητα της υπόθεσης, η συμπεριφορά του προσφεύγοντος, η συμπεριφορά των δικαστικών και διοικητικών αρχών του κράτους και το τι διακυβεύεται για τον προσφεύγοντα.²⁵

3.2 Πρότυπα δίκαιης δίκης στην ελληνική εθνική νομοθεσία

3.2.1 Συνταγματικές εγγυήσεις

Νομιμότητα

Το Άρθρο 7 παρ. 1 του Συντάγματος απαιτεί τα ποινικά αδικήματα να ορίζονται με σαφήνεια και ακρίβεια. Η ελαστική δικαστική ερμηνεία της έννοιας της «διευκόλυνσης» και η εξαιρετικά ευρεία διατύπωση της «μεταφοράς» δοκιμάζουν τα όρια της προβλεψιμότητας, ιδίως όταν η ίδια διάταξη δύναται να καλύψει συμπεριφορές με ριζικά διαφορετική ηθική βαρύτητα — από οργανωμένα,

²³ *Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC] Προσφυγές αρ 26766/05 και 22228/06 (ΕΔΔΑ, 15 Δεκεμβρίου 2011).

²⁴ *Schatschaschwili κατά Γερμανίας* [GC] Προσφυγή αρ 9154/10 (ΕΔΔΑ, 15 Δεκεμβρίου 2015) § 113.

²⁵ *Buchholz κατά Γερμανίας* Προσφυγή αρ 7759/77 (ΕΔΔΑ, 6 Μαΐου 1981) § 49.

κερδοσκοπικά δίκτυα έως περιστασιακές μορφές βοήθειας, όπως η αγορά εισιτηρίων ή η παροχή προσωρινής στέγης.²⁶

Αναλογικότητα

Το Άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος κατοχυρώνει την αρχή της αναλογικότητας ως δεσμευτική για κάθε κρατική δράση, συμπεριλαμβανομένης της ποινικοποίησης. Οι ιδιαιτέρως αυστηρές ποινές των Άρθρων 24 και 25 — έως και την ισόβια κάθειρξη — είναι συγκρίσιμες με κυρώσεις για βαρύτερα εγκλήματα, ενώ το βασικό υποκείμενο μεταναστευτικό αδίκημα (παράνομη είσοδος) παραμένει πλημμέλημα. Η επιβολή βαρύτερης ποινής στον φερόμενο ως «συμμέτοχο» (του μεταφορέα) σε σχέση με το κύριο αδίκημα της παράνομης εισόδου εγείρει οξείες ανησυχίες ως προς την αναλογικότητα.²⁷

Ισότητα ενώπιον του νόμου

Το Άρθρο 4 του Συντάγματος εγγυάται την ισότητα ενώπιον του νόμου. Η πρακτική εφαρμογή των αδικημάτων μεταφοράς/διευκόλυνσης σχεδόν αποκλειστικά σε αλλοδαπούς και αιτούντες άσυλο εγείρει ζητήματα έμμεσης διάκρισης και αντανάκλα μια τιμωρητική πλαισίωση των μεταναστών ως «απειλών», η οποία έχει επικριθεί στη σχετική βιβλιογραφία ως προσεγγίζουσα μια μορφή «ποινικού δικαίου του εχθρού» (Feindstrafrecht).²⁸

Δημοσιότητα και αιτιολόγηση

Το Άρθρο 93 παρ. 2–3 του Συντάγματος απαιτεί δημόσιες συνεδριάσεις και αιτιολογημένες αποφάσεις. Κάθε καταδίκη που βασίζεται καθοριστικά σε μη αντεξετασθείσες, αναγνωσθείσες γραπτές καταθέσεις από των μαρτύρων δοκιμάζει τόσο τη διαφάνεια της κατ' αντιμωλίαν απόδειξης όσο και την υποχρέωση παροχής ειδικής αιτιολόγησης που να απαντά στα επιχειρήματα της υπεράσπισης περί δίκαιης διαδικασίας και αμεσότητας.

3.2.2. Κώδικας ποινικής δικονομίας (Νόμος 4620/2019)

Ο Ελληνικός Κώδικας Ποινικής Δικονομίας (ΚΠΔ) θεσπίζει γενικές εγγυήσεις που εφαρμόζονται σε όλους τους κατηγορούμενους, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που διώκονται για αδικήματα συνδεόμενα με τη μετανάστευση. Τα δικαιώματα αυτά ευθυγραμμίζονται καταρχήν με το Άρθρο 6 της ΕΣΔΑ και το Άρθρο 14 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ICCPR).

Δημόσια ακροαματική διαδικασία

Ο ΚΠΔ κατοχυρώνει τη δημοσιότητα, την προφορικότητα και την αμεσότητα της αποδεικτικής διαδικασίας στο ακροατήριο. Το Άρθρο 329 ΚΠΔ κατοχυρώνει συγκεκριμένα την αρχή της δημοσιότητας. Η συζήτηση διεξάγεται με ζωντανή παρουσίαση των αποδεικτικών μέσων και τα διάδικα μέρη πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να ελέγχουν τα αποδεικτικά αυτά στοιχεία κατά τρόπο αντιδικίας.

²⁶ Χατζηνικολάου Ν, *Η ποινική καταστολή της παράνομης μετανάστευσης: Δογματική προσέγγιση και βασικά ερμηνευτικά προβλήματα* (Νομική Βιβλιοθήκη 2009) 134. Λ. Μαργαρίτης και Χ. Σατλάνης, *Ειδικοί Ποινικοί Νόμοι* (Νομική Βιβλιοθήκη 2015).

²⁷ Χατζηνικολάου Ν (n26) 42, 51. Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, *Ελληνικό Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος* (2015) 88.

²⁸ Βαθιώτης Κ, 'Ιστορική εξέλιξη του νόμου περί αλλοδαπών: Μία εξέλιξη χωρίς εξέλιξη;' σε Συκιάτου Α (επιμ), *Αλλοδαποί στην Ελλάδα: ένταξη ή περιθωριοποίηση; Πρακτικά Συνεδρίου* (Αντ Ν Σακκούλας 2008) 202–205. Σπυράκος Π, 'Ποινική αντιμετώπιση της παράνομης μετανάστευσης στον Ν 1975/1991 – Ένα παράδειγμα παράλογης εγκληματοπολιτικής' σε Κουράκης Ν. (επιμ), *Αντεγκληματική Πολιτική* (1994) 363.

Δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων

Το δικαίωμα εξέτασης ή αντεξέτασης των μαρτύρων κατηγορίας προστατεύεται σε εθνικό επίπεδο μέσω της διεξαγωγής της ακροαματικής διαδικασίας και των δικαιωμάτων των διαδίκων να υποβάλλουν ερωτήσεις στους μάρτυρες και να σχολιάζουν τις καταθέσεις τους. Το δικαίωμα αυτό συνάδει με το Άρθρο 6 παρ. 3(δ) της ΕΣΔΑ και το Άρθρο 14 του ΔΣΑΠΔ.²⁹ Η ελληνική νομολογία θεωρεί ότι η επίκληση προανακριτικών καταθέσεων από των μαρτύρων, αντί της ζωντανής μαρτυρίας, χωρίς πραγματική δυνατότητα αντεξέτασης, συνιστά παραβίαση που μπορεί να οδηγήσει σε απόλυτη ακυρότητα, όταν περιορίζονται τα δικαιώματα της υπεράσπισης (Άρθρο 171 παρ. 1(δ) ΚΠΔ). Με τις διατάξεις του Νόμου 5090/2024, «Παραρτήσεις στον Ποινικό Κώδικα και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας για την επιτάχυνση και την ποιοτική αναβάθμιση της ποινικής δίκης», και ειδικότερα του Άρθρου 78, το οποίο πρόσθεσε την παρ. 5 στο Άρθρο 215 ΚΠΔ, «*Αστυνομικοί και λοιποί προανακριτικοί υπάλληλοι που έχουν καταθέσει στην προδικασία, δεν καλούνται στο ακροατήριο αλλά αναγιγνώσκονται οι καταθέσεις τους*». Εξαιρέση προβλέπεται μόνο για τα κακουργήματα και μόνο εφόσον το ζητήσει ο κατηγορούμενος εντός δέκα (10) ημερών από την επίδοση του κλητηρίου θεσπίσματος ή της κλήσης για εμφάνιση στο ακροατήριο. Οι ανωτέρω διατάξεις έχουν δεχτεί έντονη κριτική από δικηγορικούς συλλόγους και εξέχοντες δικαστικούς λειτουργούς.³⁰

Ανάγνωση προανακριτικών καταθέσεων

Η ανάγνωση προανακριτικών καταθέσεων στο ακροατήριο έχει εξαιρετικό χαρακτήρα και δεν πρέπει να υποκαθιστά την κατ' αντιμωλία, προφορική προσκόμιση αποδεικτικών μέσων. Κάθε προσφυγή στην ανάγνωση προανακριτικής κατάθεσης μάρτυρα πρέπει να είναι απολύτως αναγκαία και συμβατή με το δικαίωμα εξέτασης της υπεράσπισης. Όταν η Κατηγορούσα Αρχή επιδιώκει να στηριχθεί σε τέτοια κατάθεση, οφείλει να αποδείξει επιμελείς και τεκμηριωμένες προσπάθειες για τη διασφάλιση της παρουσίας του μάρτυρα στο ακροατήριο και όχι να επικαλείται απλώς αδυναμία εντοπισμού του λίγο πριν από την ακροαματική διαδικασία.

Δικαίωμα διερμηνείας

Σύμφωνα με το Άρθρο 233 ΚΠΔ, ο διορισμός διερμηνέων από επίσημους καταλόγους, η ορκωμοσία τους και η ουδετερότητά τους αποτελούν τον κανόνα. Ο διορισμός εκτός καταλόγου επιτρέπεται μόνο όταν είναι αδύνατος ο διορισμός από τον κατάλογο και συντρέχει εξαιρετική επείγουσα ανάγκη, αμφοτέρως δε οι προϋποθέσεις πρέπει να καταγράφονται στη δικογραφία. Η χρήση αστυνομικού της μονάδας σύλληψης ως διερμηνέα, χωρίς απόδειξη αδυναμίας και επείγοντος χαρακτήρα, υπονομεύει την ουδετερότητα και μπορεί να οδηγήσει σε απόλυτη ακυρότητα κατά το Άρθρο 171 παρ. 1(δ) του ΚΠΔ. Ο Άρειος Πάγος έχει ερμηνεύσει στενά την έννοια της «εξαιρετικής επείγουσας ανάγκης»³¹ και έχει αναίρεσει καταθέσεις που ελήφθησαν χωρίς ορθή διερμηνεία, κρίνοντας ότι η μεταγενέστερη ανάγνωσή τους στο ακροατήριο δεν αποκαθιστά το αρχικό ελάττωμα.³² Οι εγγυήσεις αυτές συνυπάρχουν με το γενικό δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης των ουσιωδών εγγράφων για υπόπτους/κατηγορούμενους που δεν κατανοούν την ελληνική γλώσσα.³³ Κατόπιν αιτήματος αναίρεσης κατά απόφασης του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Βορείου Αιγαίου, ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι η διαδικασία της εξεταζόμενης συνεδρίασης έπρεπε να κηρυχθεί απαράδεκτη,

²⁹ Άρειος Πάγος, υπόθεση 416/2007 · Άρειος Πάγος, υπόθεση 165/2013 · Άρειος Πάγος, υπόθεση 190/2006.

³⁰ Σεβαστίδης Χ, *Παραρτήσεις του Ν 5090/2024 στην αποδεικτική διαδικασία στο ακροατήριο* (ΕΣΔι 2024). <https://www.esdi.gr/pdf>.

³¹ Άρειος Πάγος, απόφαση υπ' αριθμ. 371/1999.

³² Άρειος Πάγος, Απόφαση υπ' αριθμ. 242/2006 (2006) <https://www.areiospagos.gr>.

³³ Κώδικας Ποινικής Δικονομίας, άρθρα 237 και 101 · Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, άρθρο 6 · Ελλάδα, Προεδρικό Διάταγμα 76/2022, Μετάφραση στην ελληνική γλώσσα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και του Πρώτου (Πρόσθετου) Πρωτοκόλλου της. (ΦΕΚ Α' 205/2022). <https://www.nomotelia.gr/pdf>.

καθώς το κλητήριο θέσπισμα δεν είχε επιδοθεί μεταφρασμένο στους μη ελληνόφωνους κατηγορουμένους.³⁴ Σε μεταγενέστερη απόφασή του, ωστόσο, ο Άρειος Πάγος απέρριψε αίτηση αναίρεσης κατηγορουμένου, με το σκεπτικό ότι του είχε παρασχεθεί διερμηνεία του κατηγορητηρίου κατά την προκαταρκτική του εξέταση, καθώς και λόγω του επείγοντος χαρακτήρα της υπόθεσης.³⁵ Λόγω του αντιφατικού χαρακτήρα των δύο αυτών αποφάσεων των Ποινικών Τμημάτων του Αρείου Πάγου, επιβάλλεται η έκδοση διευκρινιστικής απόφασης της Ολομέλειας.

Δικαίωμα σε συνήγορο και προετοιμασία της υπεράσπισης

Κεντρική επίσης εγγύηση, αποτελεί το δικαίωμα σε νομική συνδρομή, όπως κατοχυρώνεται στο Άρθρο 96 ΚΠΔ, το οποίο διασφαλίζει την εκπροσώπηση σε όλα τα στάδια της διαδικασίας και την παροχή επαρκούς χρόνου για την προετοιμασία της υπεράσπισης. Η συνδρομή συνηγόρου και ο επαρκής χρόνος και οι αναγκαίες διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπόθεσης αποτελούν αναπόσπαστα στοιχεία της δίκαιης δίκης, συμπεριλαμβανομένου του προδικαστικού σταδίου και των εσπευσμένων διαδικασιών.

³⁴ Άρειος Πάγος, Απόφαση υπ' αριθμ. 1109/2023 (2023). <https://www.areiospagos.gr>.

³⁵ Άρειος Πάγος, Απόφαση υπ' αριθμ. 12/2024 (2024). <https://www.areiospagos.gr>.

4. Νομοθετική ανασκόπηση: Μετανάστευση και ποινικοποίηση

4.1 Ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο

Σε ολόκληρη την Ευρωπαϊκή Ένωση, η ποινικοποίηση της μετανάστευσης έχει αναδειχθεί σε κεντρικό πυλώνα μιας αποτρεπτικής μεταναστευτικής διαχείρισης. Αντί να αντιμετωπίζονται οι δομικές αιτίες που ωθούν τους ανθρώπους να αναζητούν ασφάλεια ή κινητικότητα, η πολιτική της ΕΕ εξακολουθεί να βασίζεται σε τιμωρητικά πλαίσια που αντιμετωπίζουν την ίδια την μετανάστευση, καθώς και όσους τη διευκολύνουν ή τη συνοδεύουν, ως απειλή που πρέπει να κατασταλεί. Αυτή η πολιτική τοποθέτηση διαμόρφωσε την Οδηγία της ΕΕ για τη Διευκόλυνση,³⁶ της οποίας η εκδοχή του 2002 επέτρεψε την ευρεία ποινική δίωξη μεταναστ(ρι)ών και φορέων αλληλεγγύης, και της οποίας η προτεινόμενη αναδιατύπωση του 2023, υπό διαπραγμάτευση κατά τον χρόνο σύνταξης του παρόντος, παγιώνει περαιτέρω την ποινικοποίηση υπό το πρόσχημα της καταπολέμησης της διακίνησης μεταναστ(ρι)ών. Παρότι παρουσιάζεται ως ένα εναρμονισμένο σύνολο ελάχιστων προτύπων, η προτεινόμενη αναδιατύπωση επεκτείνει τις εξουσίες των κρατών μελών να τιμωρούν τη «διευκόλυνση» μέσω ασαφών ορισμών, ασθενών ανθρωπιστικών διασφαλίσεων και ευρείας διακριτικής ευχέρειας εξαιρέσεων, επιτρέποντας διώξεις ακόμη και απουσία οικονομικού οφέλους. Συμπληρωματικά προς την Οδηγία 2002/90/ΕΚ, έρχεται η Απόφαση-Πλαίσιο του Συμβουλίου της 28ης Νοεμβρίου 2002 2002/946/ΔΕΥ,³⁷ η οποία υποχρεώνει τα κράτη μέλη να θεσπίσουν αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις. Οι εξελίξεις αυτές δεν είναι αφηρημένες: σε όλη την Ευρώπη, άτομα έχουν συλληφθεί, δικαστεί και φυλακιστεί επειδή οδήγησαν σκάφος, προσέφεραν μεταφορά, παρείχαν τροφή ή στέγη, ή ακόμη και έσωσαν ζωές στη θάλασσα. Τέτοιες υποθέσεις, που καταγράφονται ολοένα και συχνότερα στα εξωτερικά σύνορα της ΕΕ, καταδεικνύουν ότι η ποινικοποίηση της μετανάστευσης δεν αποτελεί τυχαίο αποτέλεσμα, αλλά συνειδητή, πανευρωπαϊκή στρατηγική αποτροπής, η οποία τόσο διαμορφώνει όσο και διαμορφώνεται από τα εθνικά νομικά πλαίσια. Η ακόλουθη ενότητα τοποθετεί την πρόταση της Επιτροπής σε αυτήν την ευρύτερη τάση, εξετάζοντας την αλληλεπίδραση μεταξύ του δικαίου της ΕΕ, της εθνικής νομοθεσίας και του πολιτικού κλίματος που τροφοδοτεί την επέκταση της ποινικής ευθύνης για την μετανάστευση και την αλληλεγγύη.

Το 2023, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή πρότεινε την αναδιατύπωση της Οδηγίας 'για τον ορισμό της διευκόλυνσης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής' του 2002 μέσω νέας νομοθετικής πρότασης που θεσπίζει ελάχιστα πρότυπα για τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με το «έγκλημα της διευκόλυνσης». Το πλαίσιο του 2002 είχε δεχθεί έντονη κριτική για τον ρόλο του στην υπέρμετρη ποινικοποίηση των μεταναστ(ρι)ών και όσων ενεργούν αλληλέγγυα. Η προτεινόμενη τροποποίηση του 2023 παρουσιάζεται ως πλαίσιο που «θεσπίζει ελάχιστους κανόνες για την πρόληψη και την αντιμετώπιση της διευκόλυνσης παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής στην ΕΕ», ωστόσο στην πράξη λειτουργεί ως εργαλείο που επιτρέπει περαιτέρω ποινικοποίηση ανθρώπων

³⁶ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Οδηγία 2002/90/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2002, για τον ορισμό της διευκόλυνσης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής [2002] ΕΕ L 328, 17–18.

³⁷ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, απόφαση-πλαίσιο 2002/946/ΔΕΥ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2002, για την ενίσχυση του ποινικού πλαισίου για την πρόληψη της διευκόλυνσης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής [2002] ΕΕ L 328, 1–3.

που αναζητούν ασφάλεια και όσων παρέχουν βοήθεια, υπό το πρόσχημα της «καταπολέμησης της διακίνησης μετανασ(ρι)ών». Το σχέδιο που αρχικώς κυκλοφόρησε δεν περιείχε εκτίμηση των επιπτώσεων, κάτι που αντικατοπτρίζει τη συνέχιση της προσήλωσης της ΕΕ στην ποινικοποίηση ως κεντρικό εργαλείο διαχείρισης της μετανάστευσης.

Πέραν της συμπερίληψης περιορισμένων και ανεπαρκών ανθρωπιστικών εχεγγύων, οι στόχοι και οι βασικές διατάξεις υπογραμμίζουν την απουσία επαρκούς προστασίας και παρέχουν στα κράτη μέλη τα νομικά εργαλεία που απαιτούνται για την περαιτέρω ποινικοποίηση της μετανάστευσης και των φορέων αλληλεγγύης. Παρά το γεγονός ότι το σχέδιο έκθεσης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου εξαιρεί σαφώς την ανθρωπιστική βοήθεια από την ποινικοποίηση, η ίδια η Οδηγία εξακολουθεί να αφήνει τον ακριβή ορισμό του «εγκλήματος» και τις ενδεχόμενες εξαιρέσεις στη διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών. Στην «εκτίμηση επιπτώσεων», που εκδόθηκε τον Μάρτιο του 2025, η ΕΥΚΕ (Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Κοινοβουλευτικής Έρευνας) προέβη σε κριτική ανασκόπηση του υφιστάμενου νομικού πλαισίου. Σύμφωνα με τα κύρια ευρήματα της ΕΥΚΕ, η προτεινόμενη Οδηγία δεν είναι σύμφωνη ούτε με τα διεθνή (Πρωτόκολλο του ΟΗΕ για τη Διακίνηση) ούτε με τα ευρωπαϊκά πρότυπα καθώς χαρακτηρίζεται από σημαντικές νομικές αβεβαιότητες και προβλέπει υπέρμετρα αυστηρές ποινές. Η μελέτη υπογραμμίζει την ανεπάρκεια προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μετανασ(ρι)ών, που κινδυνεύουν να ποινικοποιηθούν απλώς και μόνο επειδή αναζητούν ασφάλεια. Το εξαιρετικά ευρύ πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας μπορεί επίσης να οδηγήσει στην ποινικοποίηση της παροχής βοήθειας και υπηρεσιών.

Αυτές οι αδυναμίες της πρότασης αντανακλούν μια ευρύτερη δυναμική: τη σύγκλιση μεταξύ των πολιτικών της ΕΕ και εθνικών πολιτικών τάσεων προς την ποινικοποίηση της μετανάστευσης. Η σύγκλιση αυτή, συνεπώς, δεν περιορίζεται αποκλειστικά στο πεδίο της ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Τα κράτη μέλη υποχρεούνται νομικά να εναρμονίζουν την εθνική τους νομοθεσία με το δίκαιο της ΕΕ, είτε μέσω άμεσα δεσμευτικών πράξεων, όπως οι κανονισμοί, είτε μέσω οδηγιών, οι οποίες παρέχουν μεγαλύτερη ευελιξία ως προς τον τρόπο υλοποίησης των στόχων. Ωστόσο, η νομοθεσία της ΕΕ δεν αναπτύσσεται εν κενώ αλλά ακολουθεί ολοένα και περισσότερο τις πολιτικές τάσεις των κρατών μελών, όπως η άνοδος της ακροδεξιής πολιτικής και η αυξανόμενη απαξίωση του κράτους δικαίου, που παγιώνουν περαιτέρω περιοριστικές και τιμωρητικές προσεγγίσεις. Κατά συνέπεια, η νομοθεσία των κρατών μελών αντανακλά ολοένα και περισσότερο αυτό το κλίμα, ιδίως όσον αφορά τη λεγόμενη «διαχείριση της μετανάστευσης». Η σκόπιμη χρήση ασαφούς και ευρείας ορολογίας για την περιγραφή του «αδικήματος» της διευκόλυνσης στην προτεινόμενη Οδηγία αναδεικνύει αυτές τις λεπτές διαφοροποιήσεις στα επιμέρους νομικά πλαίσια και εννοιολογικές διατυπώσεις. Παραδείγματα που καταδεικνύουν αυτήν την τάση απαντώνται σε όλη την επικράτεια της ΕΕ.

Σε όλα τα κράτη μέλη της ΕΕ, οι εθνικοί νόμοι αντικατοπτρίζουν ολοένα και περισσότερο τιμωρητικές προσεγγίσεις έναντι της λεγόμενης «παράτυπης μετανάστευσης», ποινικοποιώντας τόσο τους-ις μετανάστ(ρι)ες καθώς και όσους διευκολύνουν το ταξίδι τους.

Στην Ιταλία, το άρθρο 12 του Κωδικοποιημένου Νόμου Περί Μετανάστευσης (Νομοθετικό Διάταγμα 286/1998) ποινικοποιεί την προώθηση, οργάνωση, χρηματοδότηση ή τέλεση πράξεων που διευκολύνουν την παράνομη είσοδο ή έξοδο, καθώς και την παράνομη διαμονή.³⁸ Το Διάταγμα Cutro

³⁸ Ιταλική Δημοκρατία, νομοθετικό διάταγμα αριθ. 286 της 25ης Ιουλίου 1998: *Ενοποιημένος νόμος περί διατάξεων σχετικά με τη ρύθμιση της μετανάστευσης και κανόνων σχετικά με το καθεστώς των αλλοδαπών [Testo unico delle disposizioni concernenti la disciplina dell'immigrazione e norme sulla condizione dello straniero]* (Επίσημη Εφημερίδα της Ιταλικής Δημοκρατίας, 1998).

του 2023,³⁹ βασιζόμενο στα προγενέστερα Διατάγματα Salvini, εισήγαγε επιβαρυντικές ποινές έως και 30 έτη κάθειρξης όταν η διακίνηση οδηγεί σε βαριά σωματική βλάβη ή θάνατο, συνιστώντας σαφή κλιμάκωση σε σύγκριση με τα προηγούμενα ανώτατα όρια των δεκαπέντε ετών.⁴⁰ Όπως και στην Ελλάδα, η φυλάκιση και τα χρηματικά πρόστιμα υπολογίζονται ανά μεταφερόμενο πρόσωπο, καθιστώντας την ποινή εξαιρετικά υψηλή σε υποθέσεις μεγάλης κλίμακας. Αν και τα τελευταία χρόνια η ποινικοποίηση της διευκόλυνσης της μετανάστευσης έχει επικεντρωθεί κυρίως στην αλληλεγγύη στη θάλασσα και στην ξηρά, με σειρά μέτρων κατά Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΜΚΟ) Έρευνας και Διάσωσης (SAR), μετά το θανατηφόρο ναυάγιο κοντά στο Cutro, στην ανατολική ακτή της Καλαβρίας στις 26 Φεβρουαρίου 2023, η κυβέρνηση ψήφισε Διάταγμα-Νόμο που επιβάλλει αυστηρότερες ποινές (από 2 έως 6 έτη κάθειρξης αντί 1 έως 5), για όποιον «προωθεί, κατευθύνει, οργανώνει, χρηματοδοτεί ή πραγματοποιεί τη μεταφορά αλλοδαπών στην επικράτεια του Κράτους».⁴¹ Μεταξύ 2015 και 2021, περισσότεροι από 2.000 μετανάστες κρατήθηκαν με κατηγορίες που σχετίζονται με διακίνηση στην Ιταλία,⁴² ενώ μόνο το 2024 οργανώσεις κατέγραψαν πάνω από 120 υποθέσεις ποινικοποίησης που συνδέονται με αφίξεις δια θαλάσσης.⁴³

Στην Ισπανία, η διευκόλυνση ρυθμίζεται από το άρθρο 318 bis του Ποινικού Κώδικα, το οποίο τιμωρεί όποιον άμεσα ή έμμεσα προωθεί, ευνοεί ή διευκολύνει την παράτυπη είσοδο, διέλευση ή μετανάστευση.⁴⁴ Η κερδοσκοπία αντιμετωπίζεται ως επιβαρυντική περίπτωση και όχι ως συστατικό στοιχείο του αδικήματος, ενώ ο κίνδυνος για τη ζωή αυξάνει τις ποινές. Σε αντίθεση με την Ελλάδα και την Ιταλία, η Ισπανία δεν εφαρμόζει πολλαπλασιαστές ανά μεταφερόμενο πρόσωπο στο νομοθετικό της πλαίσιο. Οι ποινές επιβαρύνονται βάσει περιστάσεων και όχι μέσω αριθμητικών υπολογισμών ανά μετανάστη. Οι ποινές μπορούν ωστόσο να λαμβάνουν υπόψη τον αριθμό των εμπλεκόμενων προσώπων, αλλά όχι με αυστηρά μαθηματικό τρόπο. Ωστόσο, σύμφωνα με την ισπανική νομοθεσία, η συμπεριφορά δεν είναι αξιόποινη όταν ο αποκλειστικός σκοπός είναι η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας. Η ρήτρα αυτή έχει αποδειχθεί ιδιαίτερα σημαντική σε υποθέσεις που αφορούν ΜΚΟ, εθελοντές ή μέλη οικογένειας. Οι μετανάστ(ρι)ες που πλοηγούν σκάφη προς τις ισπανικές ακτές στοχοποιούνται συστηματικά, με περίπου 150 χειριστές σκαφών να ερευνώνται για αδικήματα διακίνησης μόνο στη Γκραν Κανάρια το 2021.

Στη Γαλλία, η διευκόλυνση ρυθμίζεται από το άρθρο L622-1 του Κώδικα Εισόδου και Διαμονής Αλλοδαπών και Δικαιώματος Ασύλου (CESEDA), το οποίο ποινικοποιεί την άμεση ή έμμεσα

³⁹ Ιταλική Δημοκρατία, νομοθετικό διάταγμα αριθ. 20 της 10ης Μαρτίου 2023 (το λεγόμενο «διάταγμα Cutro»), το οποίο μετατράπηκε με τροποποιήσεις σε νόμο αριθ. 50 της 5ης Μαΐου 2023: *Επείγουσες διατάξεις σχετικά με τις νόμιμες ροές εισόδου αλλοδαπών εργαζομένων και την πρόληψη και καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης [Decreto-Legge 10 marzo 2023, n. 20, cosiddetto «Decreto Cutro», convertito con modificazioni nella Legge 5 maggio 2023, n. 50: Disposizioni urgenti in materia di flussi di ingresso regolari di lavoratori stranieri e di prevenzione e contrasto dell'immigrazione irregolare]* (Επίσημη Εφημερίδα της Ιταλικής Δημοκρατίας, 2023).

⁴⁰ Ιταλική Δημοκρατία, νομοθετικό διάταγμα 25 Ιουλίου 1998, αριθ. 286 *Ενιαίος κώδικας διατάξεων σχετικά με τη ρύθμιση της μετανάστευσης και κανόνες για το καθεστώς των αλλοδαπών Τίτλος II: Διατάξεις σχετικά με την είσοδο, τη διαμονή και την απομάκρυνση από το έδαφος του κράτους [Titolo II: Disposizioni sull'ingresso, il soggiorno e l'allontanamento dal territorio dello Stato]* <https://www.lpo.it.pdf>.

⁴¹ Παπαδοούκα Μ, Montagna Ν και Serrantino G, 'Human Smugglers or Criminalised Migrant People? Securitarian Bordering and the Criminalisation of "Captains" in the Mediterranean' (2024) *Trends in Organized Crime 1–21* <https://doi.org>.

⁴² Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants (PICUM), *Between Administrative and Criminal Law: An Overview of Criminalisation of Migration Across the EU* (Briefing, April 2024) <https://picum.org.pdf>.

⁴³ Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants (PICUM), *Criminalisation of Migration and Solidarity in the EU: 2024 Report* (April 2025) <https://picum.org.pdf>.

⁴⁴ Ισπανικός Ποινικός Κώδικας, *Código Penal*, Άρθρο 318 bis, Boletín Oficial del Estado 1995 <https://www.boe.es>.

διευκόλυνση της παράτυπης εισόδου, κυκλοφορίας ή διαμονής.⁴⁵ Η διάταξη προβλέπει τη δυνατότητα επιβολής σημαντικών ποινικών και χρηματικών κυρώσεων για τέτοιες πράξεις. Το κέρδος δεν αποτελεί συστατικό στοιχείο του αδικήματος, αλλά μπορεί να επιβαρύνει τις ποινές, για παράδειγμα όταν η πράξη θέτει σε κίνδυνο τη ζωή ή την υγεία. Ωστόσο, το άρθρο L622-4 προβλέπει σαφή ανθρωπιστική εξαίρεση για βοήθεια που παρέχεται χωρίς κέρδος και για ανθρωπιστικούς λόγους. Το Συνταγματικό Συμβούλιο έχει ενισχύσει τη ρήτρα αυτή, θεμελιώνοντάς την στη συνταγματική αρχή της αδελφосύνης (Fraternité).

Συνολικά, τα εθνικά αυτά πλαίσια αποτυπώνουν μια ευρύτερη ευρωπαϊκή τάση: την προοδευτική ποινικοποίηση της «παράτυπης μετανάστευσης», η οποία χαρακτηρίζεται από ολοένα και αυστηρότερες ποινές και ευέλικτα νομικά πλαίσια που διευκολύνουν τη δίωξη μετανασ(ρι)ών.

Οι νόμοι και οι πολιτικές αποτυγχάνουν να διακρίνουν τις διαφορές μεταξύ «διακινητών» και «χειριστών σκαφών», με αποτέλεσμα την τιμωρία των μετακινούμενων ατόμων και όσων τα συνδράμουν, μέσω αυστηρότερων ποινών και διευρυμένης εισαγγελικής διακριτικής ευχέρειας. Η προτεινόμενη αναθεώρηση της Οδηγίας για τον ορισμό της υποβολήθης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής της ΕΕ του 2023 ενέχει τον κίνδυνο να ενισχύσει αυτή την τάση, με ασαφείς ορισμούς που παρέχουν στα κράτη μέλη ακόμη μεγαλύτερη δικαιοδοσία να ποινικοποιούν την μετανάστευση. Από κοινού, οι προτάσεις σε επίπεδο ΕΕ και οι εθνικοί νόμοι διαμορφώνουν ένα σύστημα στο οποίο η μετανάστευση διαχειρίζεται πρωτίστως μέσω τιμωρίας και αποτροπής, και όχι μέσω προστασίας, αφήνοντας τους ανθρώπους που μεταναστεύουν διαρκώς εκτεθειμένους στον κίνδυνο σύλληψης και ποινικής δίωξης.

Ο ενωσιακός νομοθέτης, στο άρθρο 1, παρ. 2 της Οδηγίας 2002/90/ΕΚ του Συμβουλίου, επιτρέπει στα κράτη μέλη να εξαιρούν από τις κυρώσεις συμπεριφορές που αποσκοπούν στην παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας.⁴⁶ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει υπογραμμίσει ότι τέτοια ανθρωπιστική βοήθεια «δεν μπορεί και δεν πρέπει να ποινικοποιείται», καλώντας τα κράτη μέλη να προβούν σε πλήρη μεταφορά της εξαίρεσης αυτής στο εθνικό τους δίκαιο.⁴⁷

4.2 Ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο

Το ελληνικό ποινικό δίκαιο σε σχέση με πράξεις που συνδέονται με τη μετανάστευση έχει εξελιχθεί από ένα ήπιο μοντέλο αστυνομικής εποπτείας σε ένα ιδιαίτερα αυστηρό πλαίσιο ποινικών κυρώσεων. Ο Νόμος 4310/1929 εισήγαγε τον αστυνομικό έλεγχο της εισόδου/εξόδου και προέβλεπε μόνο ήπιες ποινικές κυρώσεις.⁴⁸ Μια καθοριστική στροφή σημειώθηκε με τον Νόμο 1975/1991, ο οποίος ποινικοποίησε την παράνομη είσοδο, διαμονή και την παροχή συνδρομής, και στόχευσε τα άτομα που διευκολύνουν τα παραπάνω, ιδίως τους μεταφορείς, με αυστηρές ποινές, αντανakλώντας μια προσέγγιση προσανατολισμένη στην αποτροπή.⁴⁹ Η μεταγενέστερη νομοθεσία (Νόμος

⁴⁵ Γαλλικός Κώδικας για την είσοδο και διαμονή αλλοδαπών και το δικαίωμα ασύλου, *Code de l'entrée et du séjour des étrangers et du droit d'asile (CESEDA)*, άρθρο L622-1, Légifrance <https://www.legifrance.gouv.fr>.

⁴⁶ Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Οδηγία 2002/90/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2002, για τον ορισμό της διευκόλυνσης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής [2002] ΕΕ L 328, 2.

⁴⁷ Κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής, ΕΕ 2020/С 323/01, παράγραφοι 4-5.

⁴⁸ Βαθιώτης Κ (n 28) 210–211.

⁴⁹ Παπασιώπη-Πασιά Ζ, *Δίκαιο αλλοδαπών* (Σάκκουλας 2008)· Δημητράτος Π, 'Ποινικές και εγκληματολογικές διαστάσεις στο ζήτημα της εγκληματικότητας αλλοδαπών και της λαθρομετανάστευσης' [2008] ΠοινΧρ ΝΗ/685.

2910/2001, Νόμος 3386/2005) διατήρησε και ενίσχυσε το ίδιο αυτό μοντέλο,⁵⁰ ενώ ο Νόμος 4251/2014 κωδικοποίησε δύο αυτοτελή αδικήματα: τη διευκόλυνση (άρθρο 29, παρ. 5) και τη μεταφορά (άρθρο 30). Ο ισχύων Κώδικας Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ένταξης (Νόμος 5038/2023, όπως τροποποιήθηκε με τον Νόμο 5226/2025) αναπαράγει σε μεγάλο βαθμό τη δομή αυτή: η διευκόλυνση προβλέπεται πλέον στο άρθρο 24 και η μεταφορά στο άρθρο 25, με εξίσου βαριές κυρώσεις, έως και ισόβια κάθειρξη σε περιπτώσεις επιβαρυντικού αποτελέσματος και υψηλά χρηματικά πρόστιμα έως 700.000€ ανά άτομο σε περίπτωση θανάτου.⁵¹ Ο Κώδικας ποινικοποιεί επίσης συναφείς συμπεριφορές, όπως την εργασιακή απασχόληση υπηκόων τρίτων χωρών που διαμένουν παράτυπα (άρθρο 23, πρώην άρθρο 28 του Νόμου 4251/2014).

4.2.1 Κώδικας Μετανάστευσης (Νόμος 5038/2023)

Άρθρο 24 του Κώδικα Μετανάστευσης (Νόμος 5038/2023)- Ποινικά Αδικήματα Υποχρεώσεις ιδιωτών και υπαλλήλων - Κυρώσεις

4. Όποιος διευκολύνει την είσοδο στο ελληνικό έδαφος ή την έξοδο από αυτό πολίτη τρίτης χώρας, χωρίς να υποβληθεί στον έλεγχο που προβλέπεται στο άρθρο 5, τιμωρείται με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών και χρηματική ποινή τουλάχιστον είκοσι χιλιάδων (20.000) ευρώ. Αν ο ανωτέρω ενήργησε από κερδοσκοπία ή κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια ή το έγκλημα τελείται από δύο (2) ή περισσότερους από κοινού, επιβάλλεται κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών και χρηματική ποινή τουλάχιστον πενήντα χιλιάδων (50.000) ευρώ.

Το άρθρο 24, παρ. 4 του Κώδικα Μετανάστευσης ποινικοποιεί τη «διευκόλυνση» της εισόδου ή εξόδου χωρίς την υποβολή σε συνοριακό έλεγχο. Ο νομοθέτης δεν όρισε ρητώς την έννοια της «διακίνησης». Αντιθέτως, η ποινική ευθύνη πλαισιώνεται γύρω από ιδιώτες που συνδράμουν σε μη εξουσιοδοτημένες διελεύσεις συνόρων. Τα ελληνικά δικαστήρια ερμηνεύουν τη «διευκόλυνση» με ευρύ τρόπο, καλύπτοντας κάθε μορφή συνδρομής κατά τη διέλευση των συνόρων ή την επακόλουθη παράτυπη μετακίνηση στο εσωτερικό της χώρας.⁵² Ένα σημαντικό μέρος της βιβλιογραφίας υποστηρίζει μια περιοριστική ερμηνεία, προκειμένου να διασφαλιστούν η αρχή της νομιμότητας και της αναλογικότητας: μόνο συμπεριφορές που εξουδετερώνουν ουσιωδώς τον μηχανισμό συνοριακού ελέγχου θα πρέπει να υπάγονται στο άρθρο 24, παρ. 4.⁵³ Τυπικές μορφές διευκόλυνσης θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν την προμήθεια εισιτηρίων, τη διευθέτηση καρτών επιβίβασης ή τη διευκόλυνση αποφυγής ελέγχων σε αεροδρόμια, ενώ η γενική συμπερίληψη κάθε μορφής συνδρομής ενέχει τον κίνδυνο παραβίασης της αρχής της νομιμότητας (άρθρο 7, παρ. 1 Συντάγματος, άρθρο 1 Ποινικού Κώδικα) και της αρχής της αναλογικότητας, ιδίως ενόψει της βαρύτητας των προβλεπόμενων ποινών.⁵⁴

⁵⁰ Βαθιώτης Κ (n 28) 210–211· Παπασιώπη-Πασιά Ζ Δίκαιο αλλοδαπών 218· Σπυράκος Π (n 28) 363.

⁵¹ Αιτιολογική Έκθεση Ν 4251/2014, ΦΕΚ Α 80/2014· Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι, *Ελληνικό Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος* (Σάκκουλας 2020) 88.

⁵² Άρειος Πάγος, Απόφαση υπ' αριθμ. 859/2016 (2016) <https://www.areiospagos.gr>.

⁵³ Χατζηνικολάου Ν (n 26) 134.

⁵⁴ Μαργαρίτης Λ και Σατλάνης Χ (n 28) 6· βλ. επίσης άρθρο 7 παρ. 1 Συντ. και άρθρο 1 ΠΚ.

Άρθρο 25 του Κώδικα Μετανάστευσης (Νόμος 5038/2023)

Υποχρεώσεις μεταφορέων - Κυρώσεις

1. Πλοίαρχοι ή κυβερνήτες πλοίου, πλωτού μέσου ή αεροπλάνου και οδηγοί κάθε είδους μεταφορικού μέσου που μεταφέρουν από το εξωτερικό στην Ελλάδα πολίτες τρίτων χωρών, που δεν έχουν δικαίωμα εισόδου στο ελληνικό έδαφος ή στους οποίους έχει απαγορευθεί η είσοδος για οποιαδήποτε αιτία, καθώς και αυτοί που τους παραλαμβάνουν από τα σημεία εισόδου, τα εξωτερικά ή εσωτερικά σύνορα, για να τους προωθήσουν στο εσωτερικό της χώρας ή στο έδαφος άλλου κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή τρίτης χώρας ή διευκολύνουν τη μεταφορά τους ή εξασφαλίζουν σε αυτούς κατάλυμα για απόκρυψη, τιμωρούνται:

α. με κάθειρξη μέχρι δέκα (10) ετών και χρηματική ποινή τριάντα χιλιάδων (30.000) έως εξήντα χιλιάδων (60.000) ευρώ για κάθε μεταφερόμενο πρόσωπο,

β. με κάθειρξη τουλάχιστον δέκα (10) ετών και χρηματική ποινή εξήντα χιλιάδων (60.000) έως εκατό χιλιάδων (100.000) ευρώ για κάθε μεταφερόμενο πρόσωπο, αν ο υπαίτιος ενεργεί από κερδοσκοπία, κατ' επάγγελμα ή κατά συνήθεια ή είναι υπότροπος ή έχει την ιδιότητα του δημοσίου υπαλλήλου ή τουριστικού ή ναυτιλιακού ή ταξιδιωτικού πράκτορα ή αν δύο (2) ή περισσότεροι ενεργούν από κοινού,

γ. με κάθειρξη τουλάχιστον δεκαπέντε (15) ετών και χρηματική ποινή τουλάχιστον διακοσίων χιλιάδων (200.000) ευρώ για κάθε μεταφερόμενο πρόσωπο, αν από την πράξη μπορεί να προκύψει κίνδυνος για άνθρωπο,

δ. με ισόβια κάθειρξη και χρηματική ποινή τουλάχιστον επτακοσίων χιλιάδων (700.000) ευρώ για κάθε μεταφερόμενο πρόσωπο, αν στην περ. γ' επήλθε θάνατος

Το άρθρο 25 ορίζει ως αυτοτελή αξιόποινη πράξη τη μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών που στερούνται δικαιώματος εισόδου, καθώς και για την «παραλαβή» τους σε σημεία εισόδου ή στα σύνορα με σκοπό την περαιτέρω μετακίνησή τους, τη «διευκόλυνση» της μεταφοράς τους ή την παροχή καταλύματος για την απόκρυψή τους. Οι προβλεπόμενες ποινές συγκαταλέγονται στις αυστηρότερες της ελληνικής έννομης τάξης,⁵⁵ κυμαινόμενες από κάθειρξη έως δέκα έτη ανά μεταφερόμενο πρόσωπο, έως κατώτατα όρια δεκαπενταετούς κάθειρξης σε περιπτώσεις όπου ενδέχεται να προκύψει κίνδυνος για τη ζωή, και ισόβια κάθειρξη σε περίπτωση θανάτου. Παρότι το κείμενο απαριθμεί επαγγελματικούς ρόλους (πλοίαρχους, κυβερνήτες, οδηγούς), η νομική θεωρία και η νομολογία υπογραμμίζουν ότι πρόκειται για κοινό έγκλημα: καθοριστικό στοιχείο είναι ποιος ασκεί ουσιαστικό έλεγχο του πλωτού μέσου ή του οχήματος και όχι η τυπική επαγγελματική ιδιότητα.⁵⁶ Τα δικαστήρια έχουν θεωρήσει στοιχεία όπως ο σχεδιασμός και η οργάνωση του ταξιδιού, ως αποδεικτικά του απαιτούμενου βαθμού δόλου.⁵⁷ Η κριτική εστιάζει στο παράδοξο ότι ένας «συμμέτοχος» (ο μεταφορέας) τιμωρείται βαρύτερα από τον αυτουργό του υποκείμενου μεταναστευτικού αδικήματος (παράτυπη είσοδος), γεγονός που εγείρει σοβαρά ζητήματα

⁵⁵ Μ. Καϊάφα-Γκιμπάντι, Ελληνικό Ποινικό Δίκαιο – Ειδικό Μέρος (2015) 88.

⁵⁶ Πλημμελειοδικείο Θεσσαλονίκης 809/2013· Χατζηνικολάου Ν, *Η ποινική καταστολή της παράνομης μετανάστευσης: Δογματική προσέγγιση και βασικά ερμηνευτικά προβλήματα* (Νομική Βιβλιοθήκη 2009) 151–152· Μπέκας Γ, 'Η ποινική ευθύνη του μεταφορέα λαθρομεταναστών' σε Συκιάτου Α (επιμ), *Αλλοδαποί στην Ελλάδα: Ένταξη ή περιθωριοποίηση;* (Αντ Ν Σάκκουλας 2008) 268.

⁵⁷ Μ. Καϊάφα-Γκιμπάντι, (n55) 88.

συνταγματικής αναλογικότητας.⁵⁸ Σημειώνεται ότι η «κέρδοσκοπία» λειτουργεί ως επιβαρυντική περίσταση (άρθρο 25, παρ. 1β), χωρίς όμως να αποτελεί στοιχείο της βασικής μορφής του αδικήματος, συνεπώς, η ποινική ευθύνη θεμελιώνεται ακόμη και απουσία οικονομικού ή υλικού οφέλους, στοιχείο που αντιβαίνει στα διεθνή πρότυπα τα οποία αναδεικνύουν την εκμετάλλευση ως κεντρικό χαρακτηριστικό.

Τα διεθνή πρότυπα⁵⁹ επικεντρώνουν την ποινικοποίηση στην ύπαρξη οικονομικού ή υλικού οφέλους. Αντιθέτως, το ελληνικό δίκαιο αντιμετωπίζει την κέρδοσκοπία ως επιβαρυντικό παράγοντα και όχι ως συστατικό στοιχείο των βασικών εγκλημάτων των άρθρων 24 και 25. Η επιλογή αυτή εξισώνει πράξεις που υπαγορεύονται από λόγους επιβίωσης ή ανθρωπιστικά κίνητρα, όπως η περίπτωση επιβάτη που εξαναγκάζεται να κυβερνήσει σκάφος, με την «εκμεταλλευτική διακίνηση», γεγονός που έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονης κριτικής από ακαδημαϊκούς και νομικούς κύκλους.⁶⁰

Καθ' όλη αυτή την εξέλιξη, το προστατευόμενο έννομο συμφέρον διατυπώνεται ως η κυριαρχική εξουσία του κράτους να ελέγχει την είσοδο και τη διαμονή, με το ποινικό δίκαιο να εργαλειοποιείται συμβολικά για την αποτροπή της παράτυπης μετακίνησης.⁶¹ Το προκύπτον πλαίσιο προτάσσει την 'εξουδετέρωση' των «μεταφορέων» και δημιουργεί συστημικούς κινδύνους υπερ-ποινικοποίησης, ιδίως σε περιπτώσεις όπου δεν υφίσταται ούτε κέρδος ούτε οργανωμένη εκμετάλλευση.

4.2.2. Δικονομική και νομική αλληλεπίδραση με το ευρύτερο πλαίσιο του ποινικού δικαίου

Τα άρθρα του Κώδικα Μετανάστευσης που επικαλούνται ποινική ευθύνη δεν μπορούν να κατανοηθούν μεμονωμένα, καθώς εντάσσονται και επεκτείνουν το ευρύτερο σώμα του ελληνικού Ποινικού Δικαίου, όπως αυτό διαμορφώνεται από τον Ποινικό Κώδικα (ΠΚ) και τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (ΚΠΔ). Η παρούσα ενότητα παρουσιάζει τις συναφείς διατάξεις που είναι κρίσιμες για την κατανόηση του ευρύτερου πλαισίου του Ποινικού Κώδικα στην Ελλάδα και της αλληλεπίδρασής του με τις διατάξεις ποινικής ευθύνης του Κώδικα Μετανάστευσης.

4.2.2.1 Δικονομικά καθεστώτα που εφαρμόζονται στα αδικήματα του Κώδικα Μετανάστευσης

Επιταχυμένες διαδικασίες

Το προαναφερθέν άρθρο 25, παρ. 9 του Κώδικα Μετανάστευσης καθορίζει την αρμοδιότητα του Μονομελούς Εφετείου Κακουργημάτων για την εκδίκαση των κακουργημάτων του άρθρου 25, παρ.1 και του άρθρου 24.⁶² Περαιτέρω, εφαρμόζει την επιταχυμένη διαδικασία του άρθρου 309 ΚΠΔ. Οι επιταχυμένες διαδικασίες, μολονότι αποσκοπούν στην ταχεία απονομή της δικαιοσύνης, περιορίζουν τον χρόνο για την έρευνα, τη διασφάλιση μαρτύρων και τη μετάφραση και δύνανται να

⁵⁸ Χατζηνικολάου Ν, *Η ποινική καταστολή της παράνομης μετανάστευσης: Δογματική προσέγγιση και βασικά ερμηνευτικά προβλήματα* (Νομική Βιβλιοθήκη 2009) 42, 51.

⁵⁹ Πρωτόκολλο κατά της παράνομης διακίνησης μεταναστών δια ξηράς, δια θαλάσσης και δια αέρος (Απόφαση 55/25 της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών, 15 Νοεμβρίου 2000) άρθρο 3(α) Οδηγία 2002/90/ΕΚ του Συμβουλίου, της 28ης Νοεμβρίου 2002, για τον ορισμό της διευκόλυνσης της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής [2002] ΕΕ L 328, 17–18.

⁶⁰ Χατζηνικολάου Ν (n 26) 51.

⁶¹ Χατζηνικολάου Ν (n 26) 30· Σπυράκος Π (n 28)· Βαθιώτης Κ (n 26) 210–211.

⁶² Εξαιρουμένου του τμήματος (δ).

υπονομεύσουν τη δυνατότητα της υπεράσπισης να ελέγξει κρίσιμα αποδεικτικά στοιχεία (ιδίως ως προς τη διαθεσιμότητα και την αξιοπιστία των μαρτύρων).

Αναστολή της ποινής σε περίπτωση έφεσης

Περαιτέρω, το άρθρο 25, παρ. 8 του Κώδικα Μετανάστευσης θεσπίζει ειδικό δικονομικό κανόνα, σύμφωνα με τον οποίο ούτε η προθεσμία άσκησης έφεσης ούτε η ίδια η έφεση αναστέλλουν την εκτέλεση της πρωτόδικης καταδικαστικής απόφασης για τα αδικήματα του άρθρου 25, καθώς και για τις επιβαρυντικές μορφές του άρθρου 24, παρ. 4, 5 και 7. Η διάταξη αυτή λειτουργεί ως νομοθετική εξαίρεση του γενικού καθεστώτος των άρθρων 471 και 497 ΚΠΔ, στο οποίο η αναστολή δεν επέρχεται αυτοδικαίως, αλλά μπορεί να χορηγηθεί κατόπιν αιτήσεως. Στο πλαίσιο των άρθρων 24 και 25, ωστόσο, η δυνατότητα ανασταλτικού αποτελέσματος αποκλείεται αυτοδικαίως, χωρίς να αφήνεται δικονομικός χώρος στο πρωτοβάθμιο δικαστήριο να εξετάσει σχετικό αίτημα, περιορίζοντας σημαντικά την πρακτική εμβέλεια του ένδικου ελέγχου σε δεύτερο βαθμό.

Η δομή του άρθρου 25, παρ. 8 προσομοιάζει με άλλους πρόσφατους νομοθετικούς αποκλεισμούς της αναστολής, ιδίως με τον κανόνα που εισήχθη στο άρθρο 187, παρ. 6 ΠΚ, ο οποίος προβλέπει ότι, όταν κάποιος καταδικάζεται για τα εγκλήματα που υπάγονται στο άρθρο 187 (δηλαδή την ένταξη ή συγκρότηση εγκληματικής οργάνωσης και τα συναφή εγκλήματα που συνεκδικάζονται), η ποινή δεν μπορεί να ανασταλεί ή να μετατραπεί με οποιονδήποτε τρόπο και, κυρίως, ότι η έφεση δεν έχει ανασταλτικό αποτέλεσμα. Αυτό σημαίνει ότι ο καταδικασθείς οφείλει να αρχίσει αμέσως την έκτιση της ποινής, ακόμη και αν ασκήσει έφεση. Και στις δύο περιπτώσεις, ο νομοθέτης αποκλίνει από το γενικό δικονομικό πρότυπο και επιβάλλει την άμεση εκτέλεση στερητικών της ελευθερίας ποινών, με βάση την υποτιθέμενη αυξημένη σοβαρότητα του αδικήματος και την ανάγκη αποτροπής. Σε αντίθεση με το γενικό σύστημα του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, το οποίο επιτρέπει εξατομικευμένη δικαστική κρίση με βάση τις περιστάσεις της υπόθεσης, τον κίνδυνο φυγής, την προσωπική κατάσταση του κατηγορουμένου και την αναλογικότητα της κράτησης ενόψει της έφεσης, το άρθρο 25, παρ. 8 θεσπίζει έναν ειδικό κανόνα που εφαρμόζεται αυτομάτως και χωρίς αναφορά σε αυτά τα κριτήρια.

Στην πράξη, η άμεση επιβολή των καταδικών βάσει των άρθρων 24 και 25 είναι ιδιαιτέρως κρίσιμη, δεδομένων των αυξημένων νομοθετικών κατώτατων ορίων ποινής και της συχνής εφαρμογής της επιταχυνόμενης διαδικασίας του άρθρου 309 ΚΠΔ. Κατηγορούμενοι που έχουν δικαστεί σε ταχεία ακροαματική διαδικασία, συχνά με περιορισμένο χρόνο προετοιμασίας και με δυσκολίες διερμηνείας, αρχίζουν να εκτίουν μακροχρόνιες ποινές πριν το εφετείο επανεκτιμήσει τα αποδεικτικά στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων αμφισβητούμενων μαρτυρικών καταθέσεων ή δικονομικών πλημμελειών. Σε περιπτώσεις όπου η έφεση καταλήγει τελικώς σε αθώωση ή σε ουσιώδη μείωση της ποινής, η έλλειψη ανασταλτικού αποτελέσματος περιορίζει δραστικά τη διορθωτική αξία της εξέτασης σε δεύτερο βαθμό.

Από τη σκοπιά των δικονομικών δικαιωμάτων, ο κανόνας αυτός εγείρει προβληματισμούς ως προς την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος σε έφεση. Αν και το Ελληνικό Σύνταγμα δεν κατοχυρώνει ρητώς δεύτερο βαθμό δικαιοδοσίας, η Ελλάδα δεσμεύεται από το άρθρο 2 του 7ου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και το άρθρο 14, παρ. 5 του ΔΣΑΠΔ, τα οποία απαιτούν πραγματική δυνατότητα ελέγχου από ανώτερο δικαστήριο. Η αυτόματη εκτέλεση της ποινής πριν από την εξέταση της έφεσης επηρεάζει την πρακτική χρησιμότητα του δικαιώματος αυτού, ιδίως όταν η καταδίκη βασίζεται σε ταχείες διαδικασίες ή σε προανακριτικές καταθέσεις με καθοριστικό ρόλο που απλώς αναγιγνώσκονται στο ακροατήριο. Ο αποκλεισμός της αναστολής περιορίζει επίσης τη δικαστική

εκτίμηση της αναλογικότητας, η οποία συνήθως διενεργείται βάσει του άρθρου 497 ΚΠΔ, ως προς το αν η άμεση κράτηση είναι αναγκαία και πρόσφορη υπό τις συγκεκριμένες περιστάσεις της υπόθεσης.

Συνολικά, το άρθρο 25, παρ. 8 εισάγει ένα δικονομικό καθεστώς που αποκλίνει από τις γενικές αρχές της ποινικής δικονομίας, συρρικνώνει τη δικαστική διακριτική ευχέρεια και επηρεάζει ουσιωδώς τους κατηγορούμενους που διώκονται βάσει των άρθρων 24 και 25 του Κώδικα Μετανάστευσης, οι οποίοι συνήθως αρχίζουν να εκτίουν σημαντικές στερητικές της ελευθερίας ποινές, πολύ πριν η υπόθεσή τους επανεξεταστεί σε δεύτερο βαθμό.

4.2.2.2 Εργαλεία και διαδικασίες επιμέτρησης της ποινής κατά τον ΚΠΔ και τον Ποινικό Κώδικα

Ποινική Διαπραγμάτευση (άρθρα 303–308 ΚΠΔ)

Ο θεσμός της ποινικής διαπραγμάτευσης εισήχθη στην ελληνική ποινική δικονομία με τις τροποποιήσεις του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας το 2019 και ρυθμίζεται στα άρθρα 303–308 ΚΠΔ. Καθιερώνει μια δομημένη διαδικασία μέσω της οποίας ο κατηγορούμενος μπορεί να ομολογήσει την πράξη και να συμφωνήσει με τον εισαγγελέα ως προς την επιβλητέα ποινή. Το μοντέλο αυτό αντιστοιχεί σε αυτό που η συγκριτική θεωρία περιγράφει ως διαπραγμάτευση της ποινής, υπό την έννοια ότι μόνο η ποινή αποτελεί αντικείμενο διαπραγμάτευσης, ενώ ο νομικός χαρακτηρισμός της πράξης παραμένει αμετάβλητος.

Κατά το άρθρο 303, παρ. 1 ΚΠΔ, η ποινική διαπραγμάτευση είναι διαθέσιμη για όλα τα αυτεπαγγέλτως διωκόμενα εγκλήματα, πλην των κακουρηγημάτων που τιμωρούνται και με ισόβια κάθειρξη και των εγκλημάτων του άρθρου 187Α ΠΚ και του Κεφαλαίου 19 ΠΚ. Ο κατηγορούμενος μπορεί να υποβάλει έγγραφη αίτηση έως την τυπική περάτωση της κύριας ανάκρισης ή της προανάκρισης. Μετά την υποβολή της αίτησης, η δικογραφία διαβιβάζεται στον αρμόδιο εισαγγελέα, ο οποίος οφείλει να αξιολογήσει αν η υπόθεση είναι πρόσφορη για διαπραγμάτευση, λαμβάνοντας υπόψη τις περιστάσεις της πράξης και την προσωπική κατάσταση του κατηγορουμένου. Ο εισαγγελέας καλεί τον κατηγορούμενο, ο οποίος πρέπει να εκπροσωπείται από συνήγορο, και σε περίπτωση που δεν διαθέτει, διορίζεται συνήγορος αυτεπαγγέλτως. Αν επιτευχθεί συμφωνία, συντάσσεται γραπτό πρωτόκολλο κατά το άρθρο 303, παρ. 4 ΚΠΔ και υπογράφεται από τον εισαγγελέα, τον κατηγορούμενο και τον συνήγορο υπεράσπισης. Το πρακτικό περιλαμβάνει την ομολογία της πράξης, τη συμφωνηθείσα ποινή και τον τρόπο εκτέλεσής της. Ο Κώδικας προβλέπει ειδικά όρια ποινής για τα αποτελέσματα της διαπραγμάτευσης. Στη συνέχεια, η υπόθεση παραπέμπεται απευθείας ενώπιον του αρμόδιου Μονομελούς Δικαστηρίου, το οποίο καταδικάζει βάσει του πρωτοκόλλου και δεν μπορεί να υπερβεί τη συμφωνηθείσα ποινή. Αν δεν επιτευχθεί συμφωνία, η αίτηση θεωρείται ως μη υποβληθείσα.

Ο νόμος 5090/2024, ο οποίος αποτέλεσε μείζονα νομοθετική μεταρρύθμιση του συστήματος ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα, τροποποίησε το πλαίσιο, επιτρέποντας στους εισαγγελείς να καλούν τον κατηγορούμενο σε διαπραγμάτευση ήδη από το στάδιο της επίδοσης του κλητηρίου θεσπίσματος. Η Εισαγγελική Εγκύκλιος του Αρείου Πάγου 3/2025 τόνισε περαιτέρω την ανάγκη της συνεπούς εξέτασης της ποινικής διαπραγμάτευσης και της διαδικασίας της ποινικής δικονομίας σε όλες τις εισαγγελικές αρχές.

Στις διαδικασίες βάσει των άρθρων 24 και 25 του Κώδικα Μετανάστευσης, η ποινική διαπραγμάτευση λειτουργεί εντός ενός δικονομικού πλαισίου που χαρακτηρίζεται από υψηλά

νομοθετικά κατώτατα όρια ποινής, συμπιεσμένα χρονικά περιθώρια λόγω της επιταχυνόμενης διαδικασίας του άρθρου 309 ΚΠΔ, συχνά ελλείμματα διερμηνείας και περιορισμένο χρόνο προετοιμασίας της υπεράσπισης. Οι συνθήκες αυτές δύνανται να επηρεάσουν την ικανότητα των κατηγορουμένων να αξιολογήσουν επαρκώς τις νομικές συνέπειες μιας ομολογίας ενοχής κατόπιν διαπραγμάτευσης, ιδίως όταν η πρόσβαση σε συνήγορο κατά τα προηγούμενα στάδια ήταν περιορισμένη.

4.2.2.3 Ελαφρυντικές περιστάσεις

Το άρθρο 84 ΠΚ θεσπίζει το γενικό πλαίσιο των ελαφρυντικών περιστάσεων. Κατά την παράγραφο 1, η αναγνώριση οποιουδήποτε ελαφρυντικού παράγοντα επιτρέπει την επιμέτρηση της ποινής εντός του μειωμένου πλαισίου του άρθρου 84 ΠΚ, ενώ η παράγραφος 2 απαριθμεί τις κύριες κατηγορίες: (α) προηγούμενος έντιμος βίος στον προσωπικό, οικογενειακό, επαγγελματικό και κοινωνικό τομέα, (β) τέλεση της πράξης από μη ταπεινά αίτια, λόγω υλικής ένδειας ή κατόπιν πειστικής επιρροής, (γ) ψυχική ταραχή που προκλήθηκε από ανάρμοστη συμπεριφορά του παθόντος, (δ) ειλικρινής μεταμέλεια, συνοδευόμενη από συγκεκριμένες προσπάθειες αποκατάστασης ή περιορισμού των συνεπειών της πράξης, (ε) σταθερή καλή συμπεριφορά για σημαντικό χρονικό διάστημα μετά την τέλεση του εγκλήματος.

Η παράγραφος 3 προσθέτει επίσης ως αυτοτελή ελαφρυντική περίπτωση την αδικαιολόγητη διάρκεια της διαδικασίας, εφόσον δεν οφείλεται στον κατηγορούμενο. Οι περιστάσεις αυτές πρέπει να προβάλλονται από την υπεράσπιση ως αυτοτελείς ισχυρισμοί και να αντιμετωπίζονται με ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολόγηση από το δικαστήριο.

Μετά τη μεταρρύθμιση του 2019 και τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις, τόσο το περιεχόμενο όσο και η πρακτική λειτουργία του άρθρου 84 έχουν καταστεί περισσότερο δομημένα. Η μετατόπιση στην υποπαράγραφο (α) από μια ευρύτερη αξιολόγηση «έντιμου» προηγούμενου βίου σε μια πιο αντικειμενική έννοια «σύννομου» βίου περιορίζει το αξιολογικό στοιχείο: το λευκό ποινικό μητρώο δεν επαρκεί πλέον από μόνο του και τα δικαστήρια εστιάζουν σε συγκεκριμένες ενδείξεις διαρκούς συμμόρφωσης προς τους νομικούς και κοινωνικούς κανόνες. Αντίστοιχα, η αναγνώριση της μεταμέλειας κατά την υποπαράγραφο (δ) προϋποθέτει αποδεδειγμένες και στοχευμένες ενέργειες που αποσκοπούν στη μείωση της βλάβης, οπότε ούτε μια διαδικαστική ομολογία ούτε μια απολογία στο ακροατήριο θεωρούνται πλέον επαρκείς. Επίσης το παλαιότερο μοντέλο σωρευτικής, «διπλής» μείωσης των ποινών έχει καταργηθεί.

Το άρθρο 133 ΠΚ προβλέπει έναν διακριτό μηχανισμό μειωμένης ποινής για δράστες που τέλεσαν την πράξη πριν συμπληρώσουν το εικοστό πρώτο έτος της ηλικίας τους. Εφόσον το δικαστήριο κρίνει ότι η μειωμένη ωριμότητα κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης το δικαιολογεί, ο κατηγορούμενος μπορεί να υπαχθεί στο ειδικό πλαίσιο ποινικής μεταχείρισης των νεαρών ενηλίκων. Η διάταξη αυτή μπορεί να εφαρμοστεί ανεξάρτητα από το άρθρο 84 και να λειτουργήσει σωρευτικά, εφόσον συντρέχουν οι νόμιμες προϋποθέσεις και των δύο. Οι ρυθμίσεις αυτές έχουν ιδιαίτερη σημασία στις διώξεις βάσει των άρθρων 24 και 25 του νόμου 5038/2023.

Στο πλαίσιο αυτό, η αναγνώριση ελαφρυντικών περιστάσεων έχει καθοριστικό πρακτικό ρόλο. Δεδομένων των αυξημένων νομοθετικών κατώτατων ορίων ποινής τόσο στο άρθρο 24 όσο και στο άρθρο 25, ουσιαστική διαφοροποίηση στην επιμέτρηση της ποινής είναι εφικτή στην πράξη μόνο εφόσον γίνει δεκτή η εφαρμογή του άρθρου 84 ΠΚ ή, κατά περίπτωση, του άρθρου 133 ΠΚ. Η αναγνώριση ελαφρυντικών επιτρέπει στο δικαστήριο να μετακινηθεί από τις βασικές ποινές του

Κώδικα Μετανάστευσης στα μειωμένα πλαίσια του άρθρου 83 ΠΚ, γεγονός που μπορεί να μεταβάλει ουσιαστικά το αποτέλεσμα της ποινής, ιδίως σε υποθέσεις που αφορούν περιστασιακή, μη κερδοσκοπική συμπεριφορά ή νεαρούς ενήλικες κατηγορούμενους. Το εύρος της μείωσης ποινής εξαρτάται τελικά από την αξιολόγηση του δικαστηρίου των συγκεκριμένων περιστάσεων που προβάλλονται και από τα νομοθετικά κριτήρια των άρθρων 84 και 133 ΠΚ.

4.2.2.4 Νομικές εξαιρέσεις από την ποινική ευθύνη του Κώδικα Μετανάστευσης

Το άρθρο 3, παρ. 3(ε) του Κώδικα Μετανάστευσης εξαιρεί τους αναγνωρισμένους πρόσφυγες και τους αιτούντες διεθνή προστασία από την ποινική ευθύνη που προβλέπεται στο πεδίο εφαρμογής του, αντανακλώντας το άρθρο 31 της Σύμβασης της Γενεύης του 1951. Με βάση τον δηλωτικό χαρακτήρα της προσφυγικής ιδιότητας (η αναγνώριση επιβεβαιώνει, δεν δημιουργεί την ιδιότητα), μέρος της θεωρίας υποστηρίζει ότι οι πρόσφυγες και οι αιτούντες άσυλο θα έπρεπε αυτοδικαίως να εξαιρούνται από την ποινική ευθύνη βάσει των άρθρων 24 και 25 (κατ' αναλογία με την εξαίρεση από την ποινικοποίηση της παράνομης εισόδου).⁶³

Η νομολογία είναι διχασμένη: ο Άρειος Πάγος έχει κρίνει ότι η προσφυγική ιδιότητα αίρει το αξιόποιο της ίδιας της παράνομης εισόδου του πρόσφυγα, δεν επηρεάζει όμως καθαυτή την ευθύνη του μεταφορέα, εκτός αν συντρέχει η εξαίρεση της ανθρωπιστικής βοήθειας.⁶⁴ Πιο πρόσφατες αποφάσεις δύο διαφορετικών Μονομελών Εφετείων Κακουρηγημάτων έχουν αθώσει αιτούντες άσυλο που κατηγορούνταν ως «οδηγοί», αναγνωρίζοντας ότι τα πρόσωπα που υπάγονται στο άρθρο 3, παρ. 3(ε) δεν μπορούν να καταδικαστούν για παράνομη μεταφορά υπό αυτές τις συνθήκες.⁶⁵ Η προσέγγιση αυτή ευθυγραμμίζεται με το επιχείρημα της «αυτομεταφοράς», δηλαδή ότι πράξεις αναπόσπαστες από την ίδια την παράτυπη είσοδο –η οποία προστατεύεται από το δικαίωμα πρόσβασης στο άσυλο– δεν θα πρέπει να γεννούν ευθύνη τύπου παράνομης διακίνησης όταν δεν επιδιώκεται υλικό όφελος.

Περαιτέρω, το άρθρο 25, παρ. 6 απαλλάσσει από την ποινική ευθύνη: τη διάσωση στη θάλασσα, τη μεταφορά προσώπων που χρήζουν διεθνούς προστασίας και τη διευκόλυνση που αποσκοπεί στην υπαγωγή προσώπων σε διαδικασίες υποδοχής ή ασύλου, υπό την προϋπόθεση προηγούμενης ειδοποίησης των αρχών. Σχολιαστές επισημαίνουν ότι η εξαίρεση αυτή είναι περιοριστική: δεν καλύπτει άλλες μορφές συνδρομής (π.χ. παροχή τροφής, νερού, ιατρικής φροντίδας)⁶⁶ και η απαίτηση της εκ των προτέρων ειδοποίησης είναι συχνά ανεφάρμοστη σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, ως εκ τούτου, τόσο εθελοντές όσο και αιτούντες άσυλο έχουν διωχθεί ποινικά παρά την ανθρωπιστική εξαίρεση.⁶⁷ Το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) έχει επίσης διευκρινίσει ότι δεν μπορεί να αναμένεται από ιδιώτες να προβαίνουν οι ίδιοι σε προκαταρκτική αξιολόγηση των αναγκών διεθνούς προστασίας.⁶⁸

Στην Ελλάδα, το άρθρο 25, παρ. 6 του νόμου 5038/2023 διατηρεί μια περιορισμένη εξαίρεση από την ποινική ευθύνη για περιπτώσεις διάσωσης στη θάλασσα, μεταφοράς προσώπων που χρήζουν

⁶³ Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε, 'Το καθεστώς πρόσφυγα και η σημασία του για το ποινικό δίκαιο της παράνομης μετανάστευσης' [2018] ΠοινΧρ ΞΗ/259–263.

⁶⁴ Άρειος Πάγος 719/2022· Άρειος Πάγος 530/2023.

⁶⁵ Μονομελές Εφετείο Κακουρηγημάτων Βορείου Αιγαίου, 36/2024, 47/2024, 30/2025, 48/2025, 51–57/2025· Μονομελές Εφετείο Κακουρηγημάτων Ανατολικής Κρήτης, Απόφαση 405/2025.

⁶⁶ 'Χίος: Αθώθηκε ο πρόσφυγας που έδωσε νερό και τροφή σε συνανθρώπους του' Η Αυγή (16 Ιουνίου 2022) <https://www.avgi.gr>.

⁶⁷ Human Rights Watch, Solidarity on Trial in Greece (3 Δεκεμβρίου 2025) <https://www.hrw.org>.

⁶⁸ ΔΕΚ, Επιτροπή κατά Ουγγαρίας (C-821/19, Μεγάλο Τμήμα, ΕΥ:C:2022:996) παρ 129–130.

διεθνούς προστασίας και διευκόλυνσης της μεταφοράς με σκοπό την έναρξη διαδικασιών ασύλου βάσει του νόμου 3386/2005 ή του νόμου 4939/2022, υπό την προϋπόθεση προηγούμενης ειδοποίησης των αρχών. Ωστόσο, η διατύπωση αυτή έχει αποδειχθεί υπερβολικά περιοριστική και αναποτελεσματική στην αποτροπή της άδικης ποινικοποίησης της ανθρωπιστικής βοήθειας. Διώξεις έχουν ασκηθεί όχι μόνο κατά επαγγελματικών μελών επιχειρήσεων Έρευνας και Διάσωσης (SAR) και εθελοντών ΜΚΟ, αλλά και κατά προσφύγων, οι οποίοι αντιμετωπίστηκαν ως «διακινητές» και καταδικάστηκαν σε πολυετείς ποινές κάθειρξης.⁶⁹ Περαιτέρω, η απαίτηση οι ωφελούμενοι «να χρήζουν διεθνούς προστασίας» αντιβαίνει στη νομολογία του ΔΕΕ, σύμφωνα με την οποία οι ιδιώτες δεν είναι σε θέση να αξιολογούν την επιλεξιμότητα για άσυλο, καθώς αυτό εμπίπτει αποκλειστικά στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών.⁷⁰ Τέλος, η αναφορά στον νόμο 3386/2005 είναι παρωχημένη, δεδομένου ότι οι διαδικασίες υποδοχής και ταυτοποίησης διέπονται πλέον από τα άρθρα 38 επ. του Κώδικα Ασύλου (νόμος 4939/2022).

4.2.2.5 Συνέπειες της ποινικοποίησης για την πρόσβαση στο άσυλο

Η άσκηση ποινικής δίωξης βάσει των άρθρων 24 και 25 του Κώδικα Μετανάστευσης δημιουργεί σοβαρά εμπόδια στην παροχή διεθνούς προστασίας. Όπως αποδεικνύεται στην πράξη, τα πρόσωπα που αντιμετωπίζουν κατηγορίες για διακίνηση ή διευκόλυνση αποκλείονται συχνά, είτε τυπικά είτε στην πράξη, από την πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου ή από τη συνέχιση οποιουδήποτε σταδίου προς την απόκτηση καθεστώτος ή/και άδειας διαμονής. Στην Ελλάδα, οι αιτήσεις ασύλου προσώπων που κατηγορούνται για διακίνηση συνήθως παραμένουν «παγωμένες» όσο εκκρεμεί η ποινική διαδικασία, καθώς ενδεχόμενη καταδίκη μπορεί να οδηγήσει σε αποκλεισμό βάσει του άρθρου 11, παρ. 2(β) του Κώδικα Ασύλου, το οποίο ενσωματώνει το άρθρο 12, παρ. 2(β) της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ.⁷¹ Ακόμη και όταν οι κατηγορίες αποσύρονται ή ο κατηγορούμενος αθώνεται, η παρατεταμένη καθυστέρηση ενδέχεται να έχει ήδη στερήσει από το άτομο ουσιώδεις νομικές εγγυήσεις και ευκαιρίες ένταξης.⁷²

Το αποτέλεσμα είναι μια κατάσταση νομικού κενού, κατά την οποία τα άτομα αδυνατούν να προχωρήσουν σε διαδικασίες αναγνώρισης διεθνούς προστασίας λόγω των ποινικών κατηγοριών εις βάρος τους. Αυτό αντανακλά ένα ευρύτερο μοτίβο που παρατηρείται σε όλη την Ευρώπη, όπου η απλή πράξη της οδήγησης ενός οχήματος ή της πλοήγησης ενός σκάφους, συχνά υπό συνθήκες ανάγκης, μετατρέπεται σε λόγο όχι μόνο ποινικής δίωξης αλλά και αποκλεισμού από τη διεθνή προστασία.

⁶⁹ Winkler and Mayr (n 1).

⁷⁰ ΔΕΚ, Επιτροπή κατά Ουγγαρίας (C-821/19, Μεγάλο Τμήμα, EU:C:2022:996) παρ 129–130.

⁷¹ Human Rights Legal Project and Legal Centre Lesvos (n 6).

⁷² Border Violence Monitoring Network (BVMN), The Undermining of Fair Trial Safeguards in the Trial of Homayoun Sabetara (2025): Legal Centre Lesvos, 'After Five Years of Waiting, A.B. Has Been Acquitted of All Criminal Charges' (11 Μαρτίου 2025) <https://legalcentrelesvos.org>.

5. Ανάλυση των ευρημάτων του προγράμματος παρακολούθησης δικαστικών υποθέσεων

5.1 Επισκόπηση των κατηγοριών και δομή των ευρημάτων

Οι διαδικασίες που εξετάστηκαν αφορούσαν ένα ευρύ φάσμα επαναλαμβανόμενων αδικημάτων, με σαφή αριθμητική υπεροχή των κατηγοριών για παράνομη μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών. Τα ευρήματα του παρόντος κεφαλαίου οργανώνονται ανά κατηγορία, προκειμένου να αποτυπωθεί τόσο η συχνότητα εφαρμογής κάθε διάταξης όσο και τα δικονομικά και ουσιαστικά αποτελέσματα που ακολούθησαν. Για κάθε αδίκημα, η ανάλυση παρουσιάζει: (α) πόσο συχνά απαγγέλθηκε η κατηγορία, (β) την αναλογία καταδικαστικών και μερικώς καταδικαστικών αποφάσεων, (γ) τη χρήση ποινικών διαπραγματεύσεων για την περάτωση υποθέσεων με τις συγκεκριμένες κατηγορίες και (δ) αποτελέσματα όπως αναβολές ή διαπιστώσεις μη παραδεκτού. Η παρούσα ανάλυση λειτουργεί ως εισαγωγικό κεφάλαιο της ανάλυσης περί δίκαιης δίκης, υποδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο συγκεκριμένες κατηγορίες λειτουργούν στην πράξη, το εύρος που καλύπτει η παρακολούθησή μας, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο διαφορετικές κατηγορίες συνδέονται με διαφορετικές δικονομικές οδούς.

Άρθρο Νόμου	Κατηγορία	Υποθέσεις	Ποσοστό
Α. 25 του Ν. 5038/2023	Παράνομη Μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών που δεν έχουν δικαίωμα εισόδου	178	94%
	με σκοπό το κέρδος	135	71%
	με διακινδύνευση ζωής	125	66%
	με πρόκληση θανάτου	8	4%
Α. 277 του Π.Κ.	Πρόκληση ναυαγίου	19	10%
	με κίνδυνο για ξένα πράγματα	0	0%
	με διακινδύνευση ζωής	15	8%
	με πρόκληση θανάτου	1	1%
Α. 83 παρ. 1 του Ν. 3386/2005	Παράνομη είσοδος	157	82%
Α. 24 παρ. 6 του Ν. 5038/2023	Παράνομη κατοχή ή χρήση ταξιδιωτικών εγγράφων	3	2%
Α. 24 παρ. 5 Ν 5038/2023	Διευκόλυνση παράνομης εισόδου	1	1%
Α. 291 Π.Κ.	Επικίνδυνη παρέμβαση στη θαλάσσια συγκοινωνία	3	2%
	με διακινδύνευση ζωής	2	1%
	με πρόκληση θανάτου	0	0%
Α. 169 Π.Κ.	Απειθεία	30	16%
Α. 167 Π.Κ.	Βία ή αντίσταση κατά υπαλλήλων	9	5%
Α. 187 Π.Κ.	Εγκληματική οργάνωση	4	2%
Α. 7 Ν. 2168/1993	Οπλοκατοχή	6	3%
Α. 406 Π.Κ	Έκθεση προσώπου σε κίνδυνο	2	1%

Πίνακας 1 Κατηγορίες που επιβλήθηκαν στις υποθέσεις υπό παρακολούθηση

Άρθρο 25 ν. 5038/2023 – Παράνομη μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών

Το άρθρο 25 του ν. 5038/2023 αποτέλεσε την κύρια κατηγορία στις διαδικασίες που παρακολούθηθηκαν και απαγγέλθηκε συνολικά 178 φορές, αντιπροσωπεύοντας το 94% του συνόλου των εξεταζόμενων υποθέσεων. Στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων, οι διαδικασίες κατέληξαν σε καταδίκες: 134 υποθέσεις ολοκληρώθηκαν με απόφαση ενοχής ή μερικής ενοχής, ενώ 47 από αυτές επιλύθηκαν μέσω ποινικής διαπραγμάτευσης. Οι επιβαρυντικές περιστάσεις του άρθρου 25 προβάλλονταν με υψηλή συχνότητα. Το επιβαρυντικό στοιχείο της τέλεσης με σκοπό το κέρδος αποδόθηκε σε 135 περιπτώσεις (71%), η διακινδύνευση ζωής προβλήθηκε σε 126 υποθέσεις (66%) και η πρόκληση θανάτου σε 8 υποθέσεις (4%). Οι επιβαρυντικές αυτές μορφές αντανάκλασαν σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματα της βασικής πράξης, με επικράτηση καταδικών ή ποινικών διαπραγματεύσεων και περιορισμένο αριθμό αναβολών ή αποφάσεων μη παραδεκτού. Συνολικά, τα δεδομένα καταδεικνύουν ότι το άρθρο 25, ιδίως στις επιβαρυντικές του μορφές, λειτούργησε ως το κύριο νομικό όχημα απόδοσης ποινικής ευθύνης στις δίωξεις που συνδέονται με τη μετανάστευση.

Άρθρο 83, παρ. 1 ν. 3386/2005 – Παράνομη είσοδος

Το αδίκημα της παράνομης εισόδου απαγγέλθηκε 157 φορές, αντιστοιχώντας στο 83% των παρακολουθούμενων υποθέσεων, συχνά σωρευτικά με το άρθρο 25. Σε δικονομικό επίπεδο, η παράνομη είσοδος σπάνια αποτέλεσε το μοναδικό έρεισμα της δίωξης και συνήθως αντιμετωπίστηκε ως συμπληρωματική κατηγορία. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι 119 υποθέσεις που περιλάμβαναν την κατηγορία της παράνομης εισόδου κατέληξαν κατά κύριο λόγο σε καταδικαστικές ή μερικώς καταδικαστικές αποφάσεις, συνήθως σε συνδυασμό με καταδίκες για παράνομη μεταφορά. Σημαντικός αριθμός κατηγοριών για παράνομη είσοδο αντιμετωπίστηκε μέσω ποινικών διαπραγματεύσεων (47), ενώ μικρότερο ποσοστό κατέληξε σε αναβολές (19) παραπέμφθηκαν σε άλλο αρμόδιο δικαστήριο. Όπου τα δικαστήρια αθώωσαν τους κατηγορούμενους για την παράνομη μεταφορά αλλά τους καταδίκασαν μόνο για παράνομη είσοδο, οι έννομες συνέπειες ήταν σημαντικά ηπιότερες, δεδομένου του αισθητά χαμηλότερου ποινικού πλαισίου που συνοδεύει το συγκεκριμένο πλημμέλημα.

Άρθρο 277 Ποινικού Κώδικα – Πρόκληση ναυαγίου

Κατηγορίες βάσει του άρθρου 277 ΠΚ (πρόκληση ναυαγίου) απαγγέλθηκαν σε 19 υποθέσεις, αντιπροσωπεύοντας το 10% των παρακολουθούμενων διαδικασιών. Στο πλαίσιο αυτό, οι επιβαρυντικές μορφές προβλήθηκαν συχνά: η διακινδύνευση ζωών εμφανίστηκε σε 15 υποθέσεις, ενώ η πρόκληση θανάτου αποδόθηκε μία φορά. Οι κατηγορίες του άρθρου 277 οδήγησαν σε καταδίκες σε 3 υποθέσεις, 12 κατηγορούμενοι αθώωθηκαν και 4 υποθέσεις αναβλήθηκαν.

Η επιβαρυντική περίπτωση της διακινδύνευσης ζωών (άρθρο 277 παρ. β') αποδόθηκε σε 15 υποθέσεις (8%). Και στις τρεις υποθέσεις όπου υπήρξε καταδίκη για τη βασική κατηγορία της πρόκλησης ναυαγίου, αναγνωρίστηκε επίσης η επιβαρυντική περίπτωση της «διακινδύνευσης ανθρώπινων ζωών». Αυτό καταδεικνύει ότι σε περίπου ένα τρίτο των περιπτώσεων όπου προβλήθηκε η διακινδύνευση ζωής, η κατηγορία δεν οδήγησε τελικώς σε καταδίκη. Στις υπόλοιπες υποθέσεις, τέσσερις διαδικασίες αναβλήθηκαν, ενώ στις υπόλοιπες δεν επιβλήθηκε καταδίκη για την εν λόγω επιβαρυντική περίπτωση, καθώς αποσύρθηκε και η βασική κατηγορία της «πρόκλησης ναυαγίου». Η σοβαρότερη επιβαρυντική περίπτωση, η πρόκληση θανάτου (άρθρο 277 στοιχείο γ)), απαγγέλθηκε μία φορά (1%) και δεν οδήγησε σε καταδίκη. Τα ευρήματα αυτά υποδηλώνουν ότι, πιθανώς λόγω της σοβαρότητας του αδικήματος, τα δικαστήρια φάνηκαν συγκριτικά πιο επιφυλακτικά όσον αφορά την επιβεβαίωση των επιβαρυντικών μορφών του αδικήματος του ναυαγίου. Ο περιορισμένος αριθμός καταδικών και η ύπαρξη αναβολών και αθώσεων

υποδηλώνουν υψηλότερο όριο ή μεγαλύτερη δικαστική αυτοσυγκράτηση κατά την εκτίμηση επιβαρυντικών περιστάσεων που συνεπάγονται κίνδυνο για τη ζωή ή θανατηφόρα αποτελέσματα.

Άρθρο 24, παρ. 6 ν. 5038/2023 – Διευκόλυνση παράνομη εισόδου

Η συγκεκριμένη κατηγορία απαγγέλθηκε μόνο σε μία περίπτωση, κυρίως λόγω της φύσης της, η οποία έρχεται σε αντίθεση με την κύρια κατηγορία που χρησιμοποιήθηκε, δηλαδή την κατηγορία της «παράνομης μεταφοράς». Η υπόθεση αναβλήθηκε για μεταγενέστερη ημερομηνία.

Άρθρο 24, παρ. 6 ν. 5038/2023 – Παράνομη κατοχή ή χρήση ταξιδιωτικών εγγράφων

Οι κατηγορίες που αφορούσαν την παράνομη κατοχή ή χρήση ταξιδιωτικών εγγράφων ήταν συγκριτικά σπάνιες, εμφανιζόμενες σε 3 υποθέσεις (2%), και λειτουργούσαν κυρίως συμπληρωματικά προς τις βασικές κατηγορίες παράνομης μεταφοράς. Και οι τρεις υποθέσεις κατέληξαν σε καταδίκες ή μερικές καταδίκες, χωρίς να καταγραφούν ποινικές διαπραγματεύσεις, αναβολές.

Άρθρο 291 Ποινικού Κώδικα – Επικίνδυνη παρέμβαση στη θαλάσσια συγκοινωνία

Το αδίκημα αυτό εμφανίστηκε σε 3 υποθέσεις (2%). Μόνο μία υπόθεση κατέληξε σε καταδίκη ή μερική καταδίκη, ενώ 2 υποθέσεις παραπέμφθηκαν σε άλλο δικαστήριο και δεν προχώρησαν σε εκδίκαση. Η επιβαρυντική μορφή της διακινδύνευσης ζωής προβλήθηκε δύο φορές, χωρίς ωστόσο να οδηγήσει σε καταδίκη, καθώς και στις δύο περιπτώσεις αφορούσε υποθέσεις που παραπέμφθηκαν σε άλλο δικαστήριο. Δεν καταγράφηκαν περιπτώσεις επιβαρυντικής μορφής με πρόκληση θανάτου.

Άρθρο 169 Ποινικού Κώδικα – Απειθεία

Το αδίκημα της απειθείας απαγγέλθηκε σε 30 υποθέσεις (16%). Από αυτές, οι 24 κατέληξαν σε καταδίκες ή μερικές καταδίκες, για 2 υπήρξε απαλλαγή, 2 υποθέσεις αναβλήθηκαν και 2 παραπέμφθηκαν σε άλλο δικαστήριο. Στη μία από τις 2 υποθέσεις που ο κατηγορούμενος απαλλάχθηκε της συγκεκριμένης κατηγορίας, έγινε μετά από πρόταση του εισαγγελέα, υποστηρίζοντας ότι η πράξη της 'αντίστασης' με την οποία ήδη διωκόταν ο κατηγορούμενος, περιλάμβανε ήδη την απειθεία και οι νομικές διατάξεις αλληλεπικαλύπτονταν. Η κατηγορία αυτή χρησιμοποιήθηκε συχνά σε συνδυασμό με τις κατηγορίες της παράνομης μεταφοράς και της παράνομης εισόδου, λειτουργώντας ως υποστηρικτική κατηγορία και όχι ως ανεξάρτητη βάση για την επιβολή ποινής.

Άρθρο 167 Ποινικού Κώδικα – Βία ή αντίσταση κατά υπαλλήλων

Κατηγορίες βάσει του άρθρου 167 διατυπώθηκαν σε 8 υποθέσεις (4%), εκ των οποίων μόνο οι μισές κατέληξαν σε καταδίκες. Όλες οι αθώσεις αφορούσαν κατηγορούμενους οι οποίοι, αν και καταδικάστηκαν για άλλες κατηγορίες για τις οποίες διώκονταν, αθώωθηκαν από τη συγκεκριμένη κατηγορία. Δεν καταγράφηκαν ποινικές διαπραγματεύσεις, αναβολές ή παραπομπές σε άλλο δικαστήριο.

Άρθρο 187 Ποινικού Κώδικα – Εγκληματική οργάνωση

Η κατηγορία της συγκρότησης, ένταξης σε ή διεύθυνσης εγκληματικής οργάνωσης απαγγέλθηκε σε 2 υποθέσεις και 4 κατηγορούμενους (2%). Οι τρεις από τις 4 που αφορούσαν κοινή υπόθεση κατέληξαν σε καταδίκη, ενώ για την άλλη υπήρξε καταδίκη για τις λοιπές κατηγορίες και απαλλαγή από τη συγκεκριμένη. Παρότι δεν εφαρμόστηκε συχνά, η προσθήκη του άρθρου 187 αύξησε σημαντικά τη σοβαρότητα της διαδικασίας και την ποινική επιβάρυνση στις συγκεκριμένες υποθέσεις.

Άρθρο 7 του Ν.2168/1993 - Οπλοκατοχή

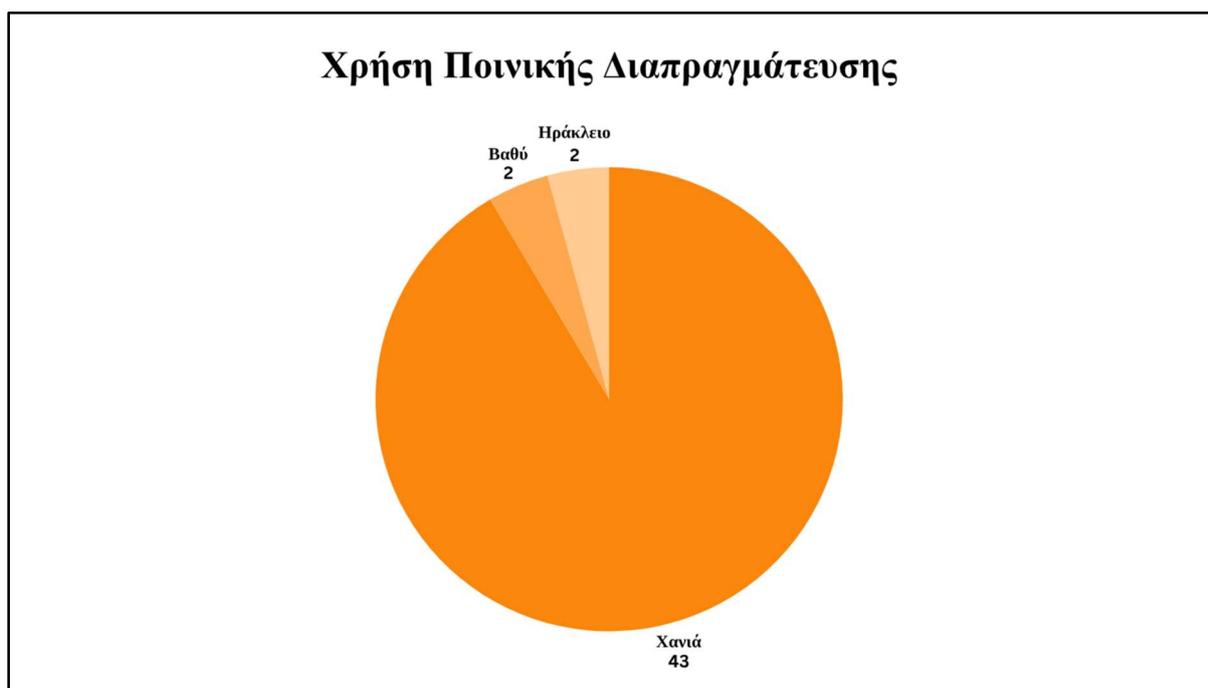
Το άρθρο της παράνομης οπλοκατοχής, επιβλήθηκε σε 6 διαφορετικούς κατηγορούμενους. Σε όλες τις περιπτώσεις αφορούσε την κατοχή μαχαιριού που έφερε ο οδηγός ή κάποιος συνεπιβάτης, Στις 5 περιπτώσεις υπήρξε καταδικαστική απόφαση, ενώ σε μία υπόθεση αναβλήθηκε η εκδίκασή της. Ωστόσο η κατηγορία της κατοχής, είναι πλημμεληματικού χαρακτήρα, και επέφερε μικρή επιβάρυνση επί της συνολικής ποινής.

Άρθρο 406 Ποινικού Κώδικα – Έκθεση προσώπου σε κίνδυνο

Κατηγορίες βάσει του άρθρου 406 απαγγέλθηκαν μόνο σε μία υπόθεση που αφορούσε δύο κατηγορούμενους (1%). Από αυτές, ενώ οι κατηγορούμενοι κρίθηκαν ένοχοι για την κύρια κατηγορία της «παράνομης μεταφοράς», αθώωθηκαν και οι δύο από την κατηγορία του άρθρου 406 για «έκθεση προσώπου σε κίνδυνο», καθώς το δικαστήριο έκρινε ότι η «παράνομη μεταφορά» περιλαμβάνει το στοιχείο του κινδύνου, οπότε το αδίκημα της «έκθεσης» απορροφάται από αυτό. Η κατηγορία αυτή εφαρμόστηκε ως συμπληρωματικό αδίκημα, ενισχύοντας τους ισχυρισμούς περί κινδύνου για τη ζωή που ήδη ενυπάρχουν στις επιβαρυντικές περιστάσεις της κύριας κατηγορίας.

Η κατανομή και ο χειρισμός των ανωτέρω κατηγοριών συνθέτουν το ουσιαστικό πλαίσιο για τις δίκες που παρακολούθηθηκαν. Οι επόμενες ενότητες υπερβαίνουν τον νομικό χαρακτηρισμό των αδικημάτων και εστιάζουν στον τρόπο διεξαγωγής των διαδικασιών στην πράξη. Τα ευρήματα οργανώνονται, συνεπώς, γύρω από δικονομικά πρότυπα, τον χειρισμό των ισχυρισμών και ενστάσεων της υπεράσπισης, τις αποδεικτικές πρακτικές, τα αποτελέσματα της επιμέτρησης της ποινής και την αναγνώριση ελαφρυντικών, ακολουθούμενα από αξιολόγηση των πρακτικών αυτών υπό το πρίσμα των εγγυήσεων του άρθρου 6 ΕΣΔΑ και των συναφών προτύπων δίκαιης δίκης.

5.2. Ποινική Διαπραγμάτευση

Εικόνα 2: Χρήση Ποινικής Διαπραγμάτευσης στις υπό παρακολούθηση υποθέσεις

Από τους 190 συνολικά κατηγορούμενους οι 47 εξ 'αυτών σύναψαν συμφωνία ποινικής διαπραγμάτευσης. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν στην εξεταζόμενη γεωγραφική περιοχή αποκαλύπτουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στη χρήση της ποινικής διαπραγμάτευσης μεταξύ του Δικαστηρίου Χανίων και των δικαστηρίων σε Βαθύ, Ηράκλειο, Ρόδο και Μυτιλήνη. Ενώ στα Χανιά η χρήση της ποινικής διαπραγμάτευσης εμφανίζεται ιδιαίτερα συνεπής, με συνολικά 43 περιπτώσεις, η ερευνητική ομάδα κατέγραψε μόλις 2 περιπτώσεις στο Ηράκλειο και 2 στο Βαθύ, ενώ δεν καταγράφηκε καμία περίπτωση στη Μυτιλήνη και στη Ρόδο.

Ιδιαίτερη εντύπωση προκάλεσε επίσης το γεγονός ότι η ποινική διαπραγμάτευση χρησιμοποιήθηκε κυρίως σε υποθέσεις που αφορούσαν νεαρούς κατηγορούμενους. Συγκεκριμένα, 42 άτομα που προσέφυγαν σε ποινική διαπραγμάτευση ήταν κάτω των 25 ετών (89%), παρότι η συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα αντιπροσωπεύει μόλις το 50% του συνολικού αριθμού των προσώπων που δώχθηκαν.

Εικόνα 3: Ηλικία των κατηγορούμενων που προχώρησαν σε Ποινική Διαπραγμάτευση στις υπό παρακολούθηση υποθέσεις

Δικαίωμα σε δίκαιη και δημόσια δίκη (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Η ακροαματική διαδικασία πρέπει να είναι ουσιαστικά δίκαιη, δημόσια και να διεξάγεται με επαρκή δικαστικό έλεγχο. Μια διαδικασία που διαρκεί μόλις λίγα λεπτά δεν μπορεί να ικανοποιήσει την απαίτηση για ουσιαστική εξέταση της υπόθεσης ούτε να διασφαλίσει ότι μια ομολογία ενοχής είναι εκούσια, ενσυνείδητη και υποστηρίζεται από τα γεγονότα. Οι ποινικές διαπραγματεύσεις δεν συνάπτονται σε δημόσια συνεδρίαση, αλλά υπογράφονται εκτός ακροατηρίου μεταξύ του/των δικηγόρου/ων, του/των κατηγορούμενου/ων και του Εισαγγελέα. Η ανακοίνωση του αποτελέσματος και η επικύρωση της ποινής λαμβάνει χώρα σε δημόσια συνεδρίαση, η οποία, στις παρακολουθούμενες δίκες, είχε μέση διάρκεια λιγότερη από 5 λεπτά, με ορισμένες να ολοκληρώνονται σε μόλις δύο λεπτά. Σε συνδυασμό με τη σχεδόν ομοιόμορφη επιβολή ποινών, αυτή η συντομία υποδηλώνει έντονα μια προκαθορισμένη και καθαρά διοικητική προσέγγιση, αντί για εξατομικευμένη δικαστική εξέταση. Η ομοιομορφία των αποτελεσμάτων σε 47 ποινικές διαπραγματεύσεις καταδεικνύει ότι η ποινική διαπραγμάτευση λειτουργεί ως προεπιλεγμένη διαδικαστική οδός και όχι ως επιλογή που ασκείται κατόπιν δίκαιης εξέτασης.

Δικαίωμα σε δίκαιη δίκη από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ) και το τεκμήριο αθωότητας (Άρθρο 6, παρ. 2 ΕΣΔΑ)

Τα μοτίβα επιβολής ποινών που παρατηρήθηκαν στις υποθέσεις ποινικής διαπραγμάτευσης αποκαλύπτουν πρακτικές μη συμβατές με τις εγγυήσεις του Άρθρου 6, παρ. 1 και παρ. 2 της ΕΣΔΑ. Και οι δύο διατάξεις απαιτούν τα δικαστήρια να προσεγγίζουν κάθε υπόθεση με ανοιχτή, ουδέτερη και ειλικρινή ανακριτική προσέγγιση, αξιολογώντας την ευθύνη του κατηγορούμενου εξατομικευμένα, αμερόληπτα και χωρίς προκαταλήψεις περί ενοχής.

Οι συνεδριάσεις ποινικής διαπραγμάτευσης κατέληξαν συστηματικά σε παρόμοιες ποινές, με 36 από τις 43 υποθέσεις, στις οποίες μπόρεσε να γίνει καταγραφή της επιβληθείσας ποινής, να καταλήγουν σε ποινή 10 ετών κάθειρξης (84%), ανεξαρτήτως του βαθμού εμπλοκής του κατηγορούμενου, του προσωπικού του υπόβαθρου, της ύπαρξης εξαναγκασμού ή της συνδρομής ελαφρυντικών περιστάσεων. Αυτή η εντυπωσιακή ομοιομορφία καταδεικνύει ένα προσχηματικά δομημένο μοντέλο επιμέτρησης ποινών, στο οποίο το αποτέλεσμα φαίνεται αποσυνδεδεμένο από τα συγκεκριμένα στοιχεία κάθε υπόθεσης.

Τέτοιες πρακτικές υπονομεύουν την βασική απαίτηση του Άρθρου 6, παρ. 1: την υποχρέωση του δικαστηρίου να εξετάζει ουσιαστικά τα αποδεικτικά στοιχεία, να αξιολογεί τον δόλο του κατηγορούμενου, να συνεκτιμά όλους τους παράγοντες και να επιβάλλει ποινή ανάλογη του ρόλου και των περιστάσεων του ατόμου. Αντιθέτως, η μαζική και επαναλαμβανόμενη φύση της επιμέτρησης ποινών υποδηλώνει ότι οι αποφάσεις λαμβάνονται βάσει προκαθορισμένου προτύπου και όχι κατόπιν εξατομικευμένης δικαστικής κρίσης.

Επιπλέον, το τεκμήριο αθωότητας απαιτεί όλα τα πρόσωπα να αντιμετωπίζονται ως αθώα μέχρι αποδείξεως του εναντίου και τα δικαστήρια να αποφεύγουν προσεγγίσεις που υπονοούν ότι η ενοχή προϋποτίθεται ή ότι το αποτέλεσμα είναι προδιαγεγραμμένο. Ωστόσο, ο προκαθορισμένος χαρακτήρας της δήλωσης ενοχής στο πλαίσιο της ποινικής διαπραγμάτευσης ουσιαστικά καταργεί το περιθώριο εντός του οποίου θα μπορούσε να προβληθεί ουσιαστικά η αθωότητα μέσω της ακροαματικής διαδικασίας. Όταν τα αποτελέσματα της επιμέτρησης ποινών είναι σχεδόν πανομοιότυπα σε όλες τις υποθέσεις—ανεξαρτήτως αμφισβητούμενων πραγματικών περιστατικών ή διαφορετικών επιπέδων φερόμενης ευθύνης—η προσφυγή στην ποινική διαπραγμάτευση μετατρέπεται σε τυπική διαδικαστική πράξη που επιβεβαιώνει την ενοχή αντί να την κρίνει. Η δυναμική αυτή απαξιώνει το δικαίωμα του κατηγορούμενου να αμφισβητήσει τις κατηγορίες και μετατρέπει την ποινική διαπραγμάτευση σε διοικητικό μηχανισμό επικύρωσης της ενοχής.

Ο συνδυασμός ομοιόμορφων ποινών και έλλειψης εξατομικευμένης διερεύνησης αντανακλά, συνεπώς, ένα βαθύτερο δομικό πρόβλημα: τα δικαστήρια φαίνεται να προσεγγίζουν τις υποθέσεις που σχετίζονται με τη μετανάστευση με προκαθορισμένες αντιλήψεις περί ενοχής, παρακάμπτοντας τις εγγυήσεις που αποσκοπούν στη διασφάλιση της δίκαιης δίκης.

Ο συνδυασμός αυτών των ζητημάτων καταδεικνύει ότι ο μηχανισμός της ποινικής διαπραγμάτευσης, όπως εφαρμόζεται σήμερα, δεν συνάδει με τις αρχές:

- α) της αμερόληπτης απονομής δικαιοσύνης, καθώς τα αποτελέσματα φαίνονται προκαθορισμένα ανεξαρτήτως αποδείξεων ή/και μαρτυριών
- β) της εξατομικευμένης κρίσης, καθώς τα ελαφρυντικά και οι προσωπικοί παράγοντες συστηματικά αγνοούνται
- γ) του τεκμηρίου αθωότητας, καθώς η ενοχή φαίνεται να προϋποτίθεται πριν από οποιαδήποτε ουσιαστική δικαστική εξέταση

Δικαίωμα δωρεάν συνδρομής διερμηνέα όταν ο κατηγορούμενος δεν κατανοεί ή δεν ομιλεί τη γλώσσα που χρησιμοποιείται στο δικαστήριο και Δικαίωμα ενημέρωσης για τη φύση και τα αίτια της κατηγορίας (Άρθρο 6, παρ. 3(α) και (ε) ΕΣΔΑ)

Οι κατηγορούμενοι πρέπει να κατανοούν τις κατηγορίες και τις συνέπειές τους προκειμένου να δηλώσουν ενοχή ενσυνείδητα και εκούσια. Η εξάρτηση από υπηρεσίες διερμηνείας αμφιβόλου ποιότητας σε 44 υποθέσεις, η πλήρης απουσία διερμηνείας σε 1 υπόθεση και η ύπαρξη μόλις 2 υποθέσεων με ιδιωτική διερμηνεία εγείρουν σοβαρές ανησυχίες ως προς τη δυνατότητα των κατηγορούμενων να κατανοήσουν τις κατηγορίες και τις συνέπειες της επίλυσης της υπόθεσης μέσω ποινικής διαπραγμάτευσης. Στο Μονομελές Εφετείο Κακουρηγημάτων Κρήτης στα Χανιά, κρατούμενος με χειροπέδες επιλέχθηκε αυθαίρετα για να διερμηνεύσει για όλους τους υπόλοιπους κατηγορούμενους. Σε περιπτώσεις όπου το Δικαστήριο αποφάσισε να διορίσει διερμηνέα από τον κατάλογο του Δικαστηρίου, η ποιότητα της διερμηνείας παρέμεινε χαμηλή, καθώς ο εν λόγω διερμηνέας παρενέβαινε προσωπικά στις καταθέσεις των μαρτύρων με σχόλια και παρατηρήσεις. Όταν η διερμηνεία περιορίζεται σε στοιχειώδεις προτροπές («υπέγραψε αυτό, δέξου αυτό»), η δυνατότητα του κατηγορούμενου να κατανοήσει τη φύση και τις συνέπειες μιας δήλωσης ενοχής υπονομεύεται θεμελιωδώς.

Δικαίωμα ύπαρξης επαρκούς χρόνου και διευκολύνσεων για την προετοιμασία της υπεράσπισης (Άρθρο 6, παρ. 3(β)) και δικαίωμα υπεράσπισης αυτοπροσώπως ή μέσω νομικής συνδρομής της επιλογής του ή, εάν δεν διαθέτει επαρκή μέσα, παροχής δωρεάν νομικής συνδρομής όταν το απαιτούν τα συμφέροντα της δικαιοσύνης (Άρθρο 6, παρ.3(γ) ΕΣΔΑ)

Η αποτελεσματική υπεράσπιση προϋποθέτει επαρκή χρόνο, ουσιαστική πρόσβαση σε δικηγόρο και δυνατότητα προετοιμασίας. Σε 45 από τις 47 υποθέσεις, οι κατηγορούμενοι εκπροσωπούσαν από δικηγόρους διορισμένους αυτεπαγγέλτως, συχνά την ίδια ημέρα της συνεδρίασης, με ελάχιστο χρόνο για να κατανοήσουν τις ιδιαιτερότητες κάθε υπόθεσης και να αναπτύξουν στρατηγική μαζί με τον κατηγορούμενο. Ο εξαιρετικά περιορισμένος χρόνος προετοιμασίας, σε συνδυασμό με τον πολύ υψηλό όγκο τυποποιημένης διαχείρισης υποθέσεων με τις ίδιες κατηγορίες στα Χανιά (43 από τις 47 ποινικές διαπραγματεύσεις), καταδεικνύει ότι οι κατηγορούμενοι δεν μπορούσαν ρεαλιστικά να προετοιμάσουν υπεράσπιση, να εξετάσουν το αποδεικτικό υλικό ή να σταθμίσουν εναλλακτικές λύσεις αντί της ποινικής διαπραγμάτευσης. Η ταχεία και μαζική επεξεργασία των υποθέσεων και η ομοιόμορφη δομή επιμέτρησης ποινών καταδεικνύουν έλλειψη εξατομικευμένης αξιολόγησης φακέλων και απουσία ουσιαστικής νομικής προετοιμασίας. Οι διορισμένοι δικηγόροι συχνά καθοδηγούσαν τους κατηγορούμενους προς την ποινική διαπραγμάτευση, γεγονός που υποδηλώνει συστημικό μοτίβο και όχι μεμονωμένα περιστατικά. Οι ποινικές διαπραγματεύσεις παρουσιάζονταν συχνά ως η προεπιλεγμένη πορεία, χωρίς επαρκή συζήτηση με τους κατηγορούμενους σχετικά με τη δυνατότητα πλήρους ακροαματικής διαδικασίας. Πολλοί κατηγορούμενοι δεν ενημερώθηκαν για τις εναλλακτικές λύσεις της ποινικής διαπραγμάτευσης, τις συνέπειες της ομολογίας ενοχής, την απώλεια του δικαιώματος έφεσης ή το ότι μια πλήρης δίκη θα μπορούσε να οδηγήσει στην ίδια ποινή με κατάλληλη υπεράσπιση. Οι παρατηρητές σημείωσαν ότι ορισμένοι διορισμένοι δικηγόροι απευθύνονταν στους εντολείς τους σαν να ήταν ήδη ένοχοι. Στις 22 Σεπτεμβρίου, για παράδειγμα, διορισμένος δικηγόρος δήλωσε σε κατηγορούμενο ότι αντιμετώπιζε «200 χρόνια φυλάκισης» εάν δεν υπέγραφε ποινική διαπραγμάτευση, υπονομεύοντας τον εκούσιο χαρακτήρα της επιλογής του.

Δικαίωμα υπεράσπισης μέσω νομικής συνδρομής της επιλογής του ατόμου (Άρθρο 6, παρ. 3(γ) ΕΣΔΑ)

Οι κατηγορούμενοι πρέπει να λαμβάνουν αποτελεσματική νομική συνδρομή ικανή να προστατεύει τα συμφέροντά τους, διασφαλίζοντας ότι οποιαδήποτε δήλωση ενοχής είναι εκούσια και

ενσυνείδητη. Με 45 κατηγορούμενους να εξαρτώνται από αυτεπαγγέλτως διορισμένη νομική βοήθεια και μόλις 2 να εκπροσωπούνται ιδιωτικά, το σύστημα αυτεπαγγέλτως διορισμένων δικηγόρων συνδέεται άμεσα με την τυποποίηση των ποινικών διαπραγματεύσεων. Οι παρατηρητές κατέγραψαν συστηματικά μοτίβα κατά τα οποία οι αυτεπαγγέλτως διορισμένοι δικηγόροι συμβούλευαν τους κατηγορούμενους να αποδεχθούν ποινικές διαπραγματεύσεις χωρίς ουσιαστική διαβούλευση, συμπεριλαμβανομένων περιπτώσεων πίεσης, παραπληροφόρησης και υπερβολικών δηλώσεων σχετικά με πιθανές ποινές. Δεδομένης της πολύ νεαρής ηλικίας των κατηγορούμενων και της έλλειψης επαρκούς διερμηνείας, η δυναμική αυτή εγείρει σοβαρές ανησυχίες ως προς τον εκούσιο χαρακτήρα της απόφασης, την επαρκή ενημέρωση για τα δικαιώματα και την έλλειψη αποτελεσματικής νομικής συνδρομής.

Συνολική αποτίμηση

Σε όλες τις εξεταζόμενες τοποθεσίες, το πλαίσιο της ποινικής διαπραγμάτευσης λειτουργεί στην πράξη ως μηχανισμός συνοπτικής καταδίκης που παραβιάζει συστηματικά πολλαπλά δικονομικά δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο Άρθρο 6 ΕΣΔΑ. Ο συνδυασμός:

- εξαιρετικά νεαρών κατηγορούμενων (πλειοψηφία 18–25 ετών, συμπεριλαμβανομένου ενός ανηλίκου, 89%),
- συντριπτικής εξάρτησης από αυτεπαγγέλτως διορισμένους δικηγόρους (96%),
- σχεδόν καθολικής εξάρτησης από αυθαίρετη και ανεπαρκή διερμηνεία (94%),
- ακροαματικών διαδικασιών διάρκειας κάτω των πέντε λεπτών (76%),
- ομοιόμορφης επιμέτρησης ποινών (36 ταυτόσημες ποινές 10 ετών, 84%),
- υψηλών αθροιστικών ποινών με μέσο όρο 99,56 έτη

καταδεικνύει μια δομική πρακτική κατά την οποία οι δηλώσεις ενοχής δεν είναι ούτε εκούσιες ούτε ενσυνείδητες και η επιμέτρηση ποινών δεν είναι εξατομικευμένη. Το σύστημα δίνει προτεραιότητα στην ταχύτητα και στη διοικητική αποτελεσματικότητα έναντι της νομιμότητας και της δικαιοσύνης, οδηγώντας σε συστηματικές παραβιάσεις του Άρθρου 6, παρ. 1 και 3(α–ε).

5.3. Προσωρινή κράτηση

Από τις 173 υποθέσεις πρώτου βαθμού που παρακολουθήθηκαν, η προσωρινή κράτηση είχε διαταχθεί σχεδόν σε όλες τις διαδικασίες (159) και για χρονική διάρκεια που, τυπικά, εμπίπτει εντός των ορίων που θέτει το ελληνικό δίκαιο. Αξίζει να σημειωθεί ότι στις υποθέσεις που παρακολουθήθηκαν στην Κρήτη (Χανιά και Ηράκλειο), μόνο ένας κατηγορούμενος δεν βρισκόταν σε προσωρινή κράτηση κατά τη στιγμή της ακροαματικής διαδικασίας, γεγονός που υποδηλώνει ότι η προδικαστική στέρση της ελευθερίας ήταν το κυρίαρχο διαδικαστικό μέτρο σε αυτές τις περιοχές. Από τις 59 υποθέσεις για τις οποίες ήταν δυνατό να καταγραφεί ο χρόνος κράτησης, η μέση διάρκεια που καταγράφηκε ήταν περίπου 8 μήνες, με τη συντομότερη να διαρκεί 3 μήνες και τη μακρύτερη να φτάνει τους 18 μήνες, που συμπίπτει με τη μέγιστη διάρκεια που επιτρέπεται βάσει του Ελληνικού Κώδικα Ποινικής Δικονομίας. Τα στοιχεία αυτά περιγράφουν τη διάρκεια και την επικράτηση της προδικαστικής κράτησης σε όλες τις υποθέσεις που παρατηρήθηκαν.

Αν και η νομιμότητα της προσωρινής κράτησης εγείρει πρωτίστως ανησυχίες υπό το πρίσμα του άρθρου 5 ΕΣΔΑ, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αξιολογεί την ποινική

διαδικασία στο σύνολό της.⁷³ Ως εκ τούτου, βασικές εγγυήσεις του άρθρου 6 —όπως το δικαίωμα εκδίκασης εντός εύλογου χρόνου και τα δικαιώματα υπεράσπισης— μπορούν να ενεργοποιηθούν ήδη από το προδικαστικό στάδιο, ιδίως όταν πλημμέλειες σε αυτό το στάδιο είναι ικανές να επηρεάσουν σοβαρά τη δίκαιη διεξαγωγή της συνολικής διαδικασίας. Η παρακολούθηση της προσωρινής κράτησης είναι συνεπώς κρίσιμη για την κατανόηση του κατά πόσον πρώιμες δικονομικές πρακτικές, συμπεριλαμβανομένης της διάρκειας και του τρόπου επιβολής της κράτησης, δημιουργούν δομικά μειονεκτήματα που επηρεάζουν την ακεραιότητα της ποινικής διαδικασίας στο σύνολό της.

Δικαίωμα σε δίκαιη δίκη από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο (Άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Η σχεδόν καθολική επιβολή προσωρινής κράτησης, σε 159 από τους 173 κατηγορούμενους, εγείρει σοβαρά ζητήματα ως προς την εμφάνιση και την ουσία της δικαστικής αμεροληψίας. Το άρθρο 6 παρ. 1 απαιτεί τα δικαστήρια να προσεγγίζουν κάθε κατηγορούμενο χωρίς προκατασκευασμένες υποθέσεις ως προς τον κίνδυνο ή την ενοχή. Ωστόσο, η συστηματική προσφυγή στην προσωρινή κράτηση υποδηλώνει ότι τα πρόσωπα που κατηγορούνται για διευκόλυνση ή άλλα αδικήματα συνδεόμενα με τη μετανάστευση αντιμετωπίζονται ως εκ φύσεως επικίνδυνα ή ως τεκμαιρόμενα ύποπτα φυγής, ανεξαρτήτως των προσωπικών τους χαρακτηριστικών, της ηλικίας τους, της αιτηθείσας ή υφιστάμενης προστασίας ασύλου ή της πραγματικής πολυπλοκότητας της υπόθεσης. Όταν η κράτηση λειτουργεί ως αυτοματοποιημένη απάντηση που απορρέει από τη φύση του αδικήματος και όχι ως αποτέλεσμα ουσιαστικής και εξατομικευμένης δικαστικής κρίσης, η απαίτηση της αμερόληπτης απονομής της δικαιοσύνης υπονομεύεται.

Τεκμήριο αθωότητας (Άρθρο 6 παρ. 2 ΕΣΔΑ)

Το τεκμήριο αθωότητας απαγορεύει τη μεταχείριση των κατηγορουμένων κατά τρόπο που να προϋποθέτει την ενοχή ή τον εγκληματικό τους δόλο πριν από την καταδίκη. Τα ευρήματα καταδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιήθηκε η προδικαστική κράτηση, υποδηλώνοντας υποκείμενες παραδοχές σχετικά με τον κίνδυνο φυγής ή την εγκληματικότητα, βασιζόμενες κυρίως στο μεταναστευτικό καθεστώς των κατηγορουμένων. Το γεγονός ότι η μέση διάρκεια κράτησης ανήλθε σε 8 μήνες, με τους κατηγορουμένους να κρατούνται κοντά ή έως και στο ανώτατο νόμιμο όριο των 18 μηνών, ενισχύει την αντίληψη ότι η κράτηση λειτουργούσε ως τιμωρητικό ή προληπτικό μέτρο συνδεδεμένο με την κατηγορία του αδικήματος και όχι με την ατομική συμπεριφορά. Όταν οι κατηγορούμενοι κρατούνται συστηματικά και για μεγάλα χρονικά διαστήματα, η διάκριση μεταξύ προληπτικών μέτρων και παραδοχών περί ενοχής ή υπαιτιότητας καθίσταται λιγότερο σαφής, δημιουργώντας συνθήκες που ενδέχεται να υπονομεύουν το τεκμήριο αθωότητας κατά το άρθρο 6 παρ. 2.

Προσωπικές περιστάσεις και ευαλωτότητα των κατηγορουμένων (Άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Η συσχέτιση των δεδομένων περί κράτησης με το ηλικιακό προφίλ των κατηγορουμένων αποκαλύπτει ότι η προσωρινή κράτηση επιβλήθηκε σχεδόν ομοιόμορφα, ανεξαρτήτως από την ηλικία των κατηγορουμένων. Σημαντικό ποσοστό των κατηγορουμένων στις υποθέσεις που παρακολούθηθηκαν ήταν ηλικίας μεταξύ 18 και 25 ετών, ενώ ορισμένοι ήταν ακόμη νεότεροι. Το ΕΔΔΑ υπογραμμίζει σταθερά ότι οι εγγυήσεις της δίκαιης δίκης πρέπει να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα της ευάλωτης θέσης του κατηγορουμένου.⁷⁴ Η παρατεταμένη στέρηση της ελευθερίας νεαρών κατηγορουμένων αυξάνει σημαντικά τον κίνδυνο άניσης συμμετοχής στη διαδικασία, ιδίως όταν συνδυάζεται με γλωσσικά εμπόδια, απουσία κοινωνικής στήριξης και περιορισμένη πρόσβαση

⁷³ *Imbrioscia κατά Ελβετίας* Προσφυγή αρ 13972/88, § 36, (ΕΔΔΑ, 24 Νοεμβρίου 1993).

⁷⁴ *Ranovits κατά Κύπρου* Προσφυγή αρ 4268/04 (ΕΔΔΑ, 11 Δεκεμβρίου 2008).

σε νομική συνδρομή. Στο πλαίσιο αυτό, η εκτεταμένη προσωρινή κράτηση επιτείνει τις δομικές ανισοροπίες που ήδη χαρακτηρίζουν τις ποινικές διώξεις σχετικές με τη μετανάστευση.

Εύλογη διάρκεια της διαδικασίας (Άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Το γεγονός ότι η μέση διάρκεια της προσωρινής κράτησης έφτανε τους οκτώ μήνες, με ανώτατο όριο τους 18 μήνες σε αρκετές περιπτώσεις, εγείρει ζητήματα συμμόρφωσης με την απαίτηση της «εύλογης διάρκειας» του άρθρου 6 παρ. 1. Το ΕΔΔΑ αξιολογεί την εύλογη διάρκεια λαμβάνοντας υπόψη τη συνολική διάρκεια της ποινικής διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων καθυστερήσεων που αποδίδονται στις αρχές.⁷⁵ Η παρατεταμένη προσωρινή κράτηση μπορεί, συνεπώς, να αποτελέσει ένδειξη συστημικών δυσλειτουργιών ή τυποποιημένων διαδικαστικών καθυστερήσεων που επηρεάζουν την ακεραιότητα της διαδικασίας στο σύνολό της.⁷⁶ Στις υποθέσεις που παρακολουθήθηκαν, η διάρκεια και η τυποποιημένη εφαρμογή της κράτησης φαίνεται να αντανακλούν επαναλαμβανόμενα προσκόμματα προγραμματισμού και συστημικούς περιορισμούς, παρά εξατομικευμένες ανάγκες της εκάστοτε υπόθεσης. Όταν οι κατηγορούμενοι παραμένουν στερημένοι της ελευθερίας τους για εκτεταμένα χρονικά διαστήματα πριν από τη δίκη, ιδιαίτερα σε υποθέσεις που ακολουθούν επαναλαμβανόμενα διαδικαστικά μοτίβα, η απαίτηση ταχείας δικαστικής εξέτασης τίθεται εν αμφιβόλω. Πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι οι μεταρρυθμίσεις που εισήχθησαν με τον Δικαστικό Χάρτη του 2024,⁷⁷ ενδέχεται να συμβάλλουν στη μείωση των χρονικών διαστημάτων μέχρι την εκδίκαση και μεταξύ βαθμών εκδίκασης, που θα είχε ως αποτέλεσμα τον περιορισμό της παρατεταμένης προσωρινής κράτησης στο μέλλον.

Αναλογικότητα και έλλειψη εξατομικευμένης αξιολόγησης (Άρθρο 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Αν και οι περίοδοι προφυλάκισης που παρακολουθήθηκαν εμπίπτουν στα όρια που θέτει το ελληνικό δικονομικό δίκαιο, το δικαίωμα της δίκαιης δίκης σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 1, προϋποθέτει επίσης ότι τα δικονομικά μέτρα που εφαρμόζονται κατά τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας είναι αναλογικά προς τους επιδιωκόμενους στόχους και προσαρμοσμένα στις περιστάσεις της εκάστοτε υπόθεσης.⁷⁸ Η νομολογία του ΕΔΔΑ απαιτεί από τα δικαστήρια να προβαίνουν σε πραγματική, ειδική για κάθε περίπτωση δικαστική αξιολόγηση, αντί να βασίζονται σε αυτόματα ή τυποποιημένη συλλογιστική, όταν οι διαδικαστικές αποφάσεις έχουν ουσιαστική επίδραση στη διεξαγωγή της υπεράσπισης ή στη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας.⁷⁹ Όπως προαναφέρθηκε, το ΕΔΔΑ εξετάζει τις ποινικές διαδικασίες στο σύνολό τους, και η προσέγγιση αυτή επεκτείνεται και στις προδικαστικές αποφάσεις. Κατά συνέπεια, οι ελλείψεις στις προδικαστικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων των αποφάσεων σχετικά με την προδικαστική κράτηση, ενδέχεται να έχουν επιπτώσεις στη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας. Στις υποθέσεις που παρακολουθήθηκαν, η προδικαστική κράτηση φαινόταν να επιβάλλεται σχεδόν συστηματικά, με περιορισμένες διαφορές στη συλλογιστική ή στο αποτέλεσμα, παρά τις σημαντικές διαφορές στην προσωπική κατάσταση των κατηγορουμένων και την επαναλαμβανόμενη δομή των πραγματικών περιστατικών σε πολλές υποθέσεις. Όταν η κράτηση εφαρμόζεται μαζικά, συμπεριλαμβανομένων

⁷⁵ *Abdoella κατά Κάτω Χωρών* Προσφυγή αρ 12728/87 (ΕΔΔΑ, 25 Νοεμβρίου 1992) § 24· *Tomasi κατά Γαλλίας* Προσφυγή αρ 12850/87 (ΕΔΔΑ, 27 Αυγούστου 1992) §§ 83–86· *Zimmermann και Steiner κατά Ελβετίας* Προσφυγή αρ 8737/79 (ΕΔΔΑ, 13 Ιουλίου 1983) § 24· *Idalov κατά Ρωσίας* [GC] Προσφυγή αρ 5826/03 (ΕΔΔΑ, 22 Μαΐου 2012) § 154.

⁷⁶ *Kalashnikov κατά Ρωσίας* Προσφυγή αρ 47095/99 (ΕΔΔΑ, 15 Ιουλίου 2002) §§ 125–132· *Idalov κατά Ρωσίας* [GC] Προσφυγή αρ 5826/03 (ΕΔΔΑ, 22 Μαΐου 2012) §§ 128–140· *Labita κατά Ιταλίας* [GC] Προσφυγή αρ 26772/95 (ΕΔΔΑ, 6 Απριλίου 2000) § 152· *Tomasi κατά Γαλλίας* Προσφυγή αρ 12850/87 (ΕΔΔΑ, 27 Αυγούστου 1992) §§ 102–115.

⁷⁷ N 5108/2024 (ΦΕΚ Α 65/2.5.2024) <https://ministryofjustice.gr/pdf>.

⁷⁸ *Rowe και Davis κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC] Προσφυγή αρ 28901/95 (ΕΔΔΑ, 16 Φεβρουαρίου 2000) § 61· *Mirilashvili κατά Ρωσίας* Προσφυγή αρ 6293/04 (ΕΔΔΑ, 11 Δεκεμβρίου 2008) § 159.

⁷⁹ *De Cubber κατά Βελγίου* Προσφυγή αρ 9186/80 (ΕΔΔΑ, 26 Οκτωβρίου 1984) § 33· *Kremzow κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 12350/86 (ΕΔΔΑ, 21 Σεπτεμβρίου 1993) § 67· *Ilijkov κατά Βουλγαρίας* Προσφυγή αρ 33977/96 (ΕΔΔΑ, 26 Ιουλίου 2001) § 103.

περιπτώσεων στις οποίες φτάνει ακόμα και το ανώτατο όριο των 18 μηνών, αυτό δημιουργεί ανησυχίες ως προς το κατά πόσον ελήφθησαν ουσιαστικά υπόψη η αναλογικότητα του μέτρου και οι ατομικές περιστάσεις του κατηγορουμένου. Η απουσία ξεκάθαρης αιτιολόγησης για κάθε συγκεκριμένη υπόθεση συμβάλλει στις αμφιβολίες που εγείρονται ως προς το κατά πόσον τηρήθηκαν οι ευρύτερες εγγυήσεις μιας δίκαιης δίκης του άρθρου 6 παράγραφος 1.

Ισότητα των όπλων και επίδραση στο δικαίωμα στην υπεράσπιση (Άρθρο 6, παράγραφοι 1 και 3 στοιχείο β) της ΕΣΔΑ)

Αν και δεν υπήρχε η δυνατότητα να προσμετρηθεί άμεσα κατά τη διάρκεια του προγράμματος παρακολούθησής μας, η παρατεταμένη προσωρινή κράτηση μπορεί να περιορίσει την πρακτική ικανότητα του κατηγορουμένου να προετοιμάσει την υπεράσπισή του, να διατηρήσει επαφή με τους δικηγόρους υπεράσπισης, να υποβάλει αίτηση ασύλου και να συγκεντρώσει αποδεικτικά στοιχεία. Στο πλαίσιο υποθέσεων που σχετίζονται με τη μετανάστευση, πολλοί κατηγορούμενοι έχουν περιορισμένη πρόσβαση σε δίκτυα υποστήριξης, γεγονός που μπορεί να περιορίσει περαιτέρω την πρόσβαση σε πληροφορίες και νομική συνδρομή. Αυτοί οι παράγοντες, σε συνδυασμό με άλλες διαδικαστικές προκλήσεις που ενυπάρχουν στις διαδικασίες αυτές, όπως τα γλωσσικά εμπόδια στην επικοινωνία με τις αρχές, οι περιορισμένες υπηρεσίες διερμηνείας και ο ελάχιστος χρόνος προετοιμασίας με τους αυτεπαγγέλτως διορισμένους δικηγόρους, αντιπροσωπεύουν δομικές συνθήκες που μπορούν να επηρεάσουν τη ακεραιότητα των διαδικασιών και την αποτελεσματική άσκηση των δικαιωμάτων υπεράσπισης.

5.4. Νομική εκπροσώπηση

Στις 87 υποθέσεις που παρακολουθήθηκαν, οι οποίες αφορούσαν 114 άτομα, και οδηγήθηκαν σε ακροαματική διαδικασία, η νομική εκπροσώπηση παρουσίασε σημαντικές διαφοροποιήσεις τόσο ως προς τη μορφή όσο και ως προς την ποιότητα, με σαφή υπεροχή των συνηγόρων διορισμένων από το κράτος. Συγκεκριμένα, 59 κατηγορούμενοι εκπροσωπήθηκαν από αυτεπαγγέλτως διορισμένους συνηγόρους, 29 από ιδιώτες δικηγόρους της επιλογής τους και 20 από δικηγόρους διορισμένους από ΜΚΟ. Τέσσερις κατηγορούμενοι δεν εμφανίστηκαν στο δικαστήριο και δεν είχαν ορίσει εκπρόσωπο, ενώ για δύο ακόμη δεν κατέστη δυνατόν να διαπιστωθεί εάν ο διορισμός του συνηγόρου τους ήταν αυταπάγγελτος ή ιδιωτικός.

Ο χρόνος, ο τρόπος και το περιεχόμενο της παρεχόμενης νομικής συνδρομής διέφεραν σημαντικά αναλόγως του είδους της εκπροσώπησης. Οι αυτεπαγγέλτως διορισμένοι συνηγόροι ορίζονταν συνήθως την ημέρα της ακροαματικής διαδικασίας, συχνά λίγο πριν από την έναρξη της διαδικασίας, και ήταν συχνά υπεύθυνοι για την υπεράσπιση περισσότερων του ενός κατηγορούμενων που αντιμετώπιζαν πανομοιότυπες κατηγορίες.

Εικόνα 4: Νομική εκπροσώπηση των κατηγορουμένων στις ακροάσεις

Δικαίωμα σε επαρκή χρόνο και διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης (Άρθρο 6 παρ. 3(β) ΕΣΔΑ)

Το άρθρο 6 παρ. 3(β) αφορά δύο στοιχεία της ορθής υπεράσπισης, συγκεκριμένα το ζήτημα των διευκολύνσεων και εκείνο του χρόνου. Για την αξιολόγησή μας αναφορικά με τον διορισμό συνηγόρου, τίθενται εν αμφιβόλω και τα δύο στοιχεία, τόσο οι «διευκολύνσεις» όσο και ο «χρόνος». Η διάταξη αυτή συνεπάγεται ότι η ουσιαστική δραστηριότητα υπεράσπισης εκ μέρους του κατηγορούμενου μπορεί να περιλαμβάνει οτιδήποτε είναι «αναγκαίο» για την προετοιμασία της δίκης. Ο κατηγορούμενος πρέπει να έχει τη δυνατότητα να οργανώσει την υπεράσπισή του με προσήκοντα τρόπο και χωρίς περιορισμούς ως προς την ικανότητά του να προβάλει ενώπιον του δικαστηρίου όλα τα κρίσιμα υπερασπιστικά επιχειρήματα και, κατ' αυτόν τον τρόπο, να επηρεάσει την έκβαση της διαδικασίας.⁸⁰ Η εκτίμηση του κατά πόσον πληρούνται τα πρότυπα σχετικά με το χρόνο και τις διευκολύνσεις γίνεται κατά περίπτωση.⁸¹ Συγκεκριμένα, οι επαρκείς «διευκολύνσεις» για την προετοιμασία της υπεράσπισης ορίζονται από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως: πρόσβαση σε αποδεικτικά στοιχεία⁸² και διαβούλευση με δικηγόρο.⁸³ Τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι οι εγγυήσεις αυτές δεν πληρούνταν για την πλειονότητα των κατηγορουμένων που στηρίχθηκαν σε διορισμένους από το κράτος δικηγόρους. Ο διορισμός λάμβανε συχνά χώρα αμέσως πριν από την ακροαματική διαδικασία, σε ορισμένες περιπτώσεις μόλις λίγα λεπτά νωρίτερα, χωρίς να παρέχεται χρόνος για προετοιμασία, μελέτη της δικογραφίας ή ουσιαστική συζήτηση με τον κατηγορούμενο. Αντιθέτως, στις περισσότερες υποθέσεις που χειρίστηκαν δικηγόροι από ΜΚΟ και ιδιώτες δικηγόροι, υπήρχε επαρκής χρόνος για την κατάρτιση υπερασπιστικής στρατηγικής. Γεγονός που εξηγεί και γιατί στις περιπτώσεις αυτές προσκομίστηκε ποικιλία αποδεικτικών στοιχείων κατά τη διεξαγωγή της αποδεικτικής διαδικασίας, δεδομένου ότι υπήρχε πράγματι χρόνος για τους συνηγόρους υπεράσπισης να εντοπίσουν και να προσκομίσουν στο δικαστήριο στοιχεία όπως: αιτήσεις ασύλου, πιστοποιητικά γέννησης, φωτογραφικό υλικό, νομολογία, εκθέσεις κ.λπ. Συνολικά, τα ευρήματα αυτά αποκαλύπτουν μια συστηματική αποτυχία συμμόρφωσης με το άρθρο 6 παρ. 3(β), καθώς οι κατηγορούμενοι δεν εφοδιάστηκαν με τις ελάχιστες προϋποθέσεις που απαιτούνται για την άσκηση αποτελεσματικής υπεράσπισης.

⁸⁰ *Can κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 9300/81 (Εκθεση Επιτροπής, 12 Ιουλίου 1984).

⁸¹ *Iglin κατά Ουκρανίας* Προσφυγή αρ 39908/05 (ΕΔΔΑ, 12 Ιανουαρίου 2012) <https://hudoc.echr.coe.int>.

⁸² Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, *Οδηγός για το Άρθρο 6 της ΕΣΔΑ: Δικαίωμα σε Δίκαιη Δίκη (Ποινικό Σκέλος)* (Συμβούλιο της Ευρώπης 2014) 42 <https://rm.coe.int>.

⁸³ *Bonzi κατά Ελβετίας* Προσφυγή αρ 7854/77 (ΕΔΔΑ, 12 Ιουλίου 1978) <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-74394>.

Δικαίωμα υπεράσπισης μέσω νομικής συνδρομής (Άρθρο 6 παρ. 3(γ) ΕΣΔΑ)

Κατά το άρθρο 6 παρ. 3(γ), το δικαίωμα νομικής συνδρομής εκτείνεται πέραν του απλού τυπικού διορισμού δικηγόρου. Ενώ το άρθρο 6 παρ. 3(β) συνδέεται με ζητήματα που αφορούν την προετοιμασία της δίκης, το άρθρο 6 παρ. 3(γ) κατοχυρώνει ένα γενικότερο δικαίωμα λήψης συνδρομής και υποστήριξης από δικηγόρο καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας.⁸⁴ Το δικαίωμα σε «πρακτική και αποτελεσματική» νομική συνδρομή δεν ικανοποιείται με τον απλό διορισμό δικηγόρου νομικής βοήθειας, αλλά απαιτεί, μεταξύ άλλων, το δικαίωμα του κατηγορούμενου να επικοινωνεί με τον δικηγόρο του κατ' ιδίαν.⁸⁵ Τα ευρήματα της παρακολούθησης καταδεικνύουν ότι η παροχή νομικής συνδρομής από διορισμένους από το κράτος δικηγόρους παραβιάζει συχνά το εν λόγω πρότυπο. Ο καθυστερημένος διορισμός των αυταπαγγέλτως διορισμένων δικηγόρων και η έλλειψη ιδιωτικών διαβουλεύσεων μεταξύ δικηγόρου και κατηγορούμενου οδήγησαν σε υπονόμηση της «πρακτικής και αποτελεσματικής» νομικής συνδρομής. Οι παρατηρητές κατέγραψαν ότι οι κατηγορούμενοι δεν ενημερώνονταν πλήρως για τις κατηγορίες που αντιμετώπιζαν, τις συνέπειες της ομολογίας ενοχής ή τα ενδεχόμενα οφέλη από την αντίκρουση των κατηγοριών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι κατηγορούμενοι ανέφεραν ότι αισθάνθηκαν πίεση από τους αυτεπαγγέλτως διορισμένους δικηγόρους τους να αποδεχθούν τις κατηγορίες και να προχωρήσουν σε ποινική διαπραγμάτευση, χωρίς σαφή κατανόηση των νομικών συνεπειών. Σε μία ιδιαίτερα ενδεικτική περίπτωση, ο αυτεπαγγέλτως διορισμένος δικηγόρος δεν προέβη σε καμία απολύτως παρέμβαση (ισχυρισμούς, δηλώσεις ή ενστάσεις) ενώπιον του δικαστηρίου εκ μέρους του κατηγορούμενου: δεν προέβαλε ελαφρυντικές περιστάσεις, δεν υποστήριξε θέσεις σχετικά με την ενοχή ή αθωότητα του κατηγορουμένου και, εν γένει, δεν απευθύνθηκε στο δικαστήριο. Η υπόθεση αυτή αποτυπώνει παραδειγματικά τις δομικές ελλείψεις που παρατηρήθηκαν στις ακροαματικές διαδικασίες και καταδεικνύει ότι ο τυπικός διορισμός και μόνο δεν επαρκεί για την πλήρωση των απαιτήσεων του άρθρου 6 παρ. 3(γ).

Αντιθέτως, οι ιδιωτικά διορισμένοι δικηγόροι και οι δικηγόροι ΜΚΟ ήταν, κατά κανόνα, σε θέση να παράσχουν πληρέστερη νομική συνδρομή, συμβουλευοντας τους κατηγορουμένους ως προς τις ουσιαστικές επιλογές τους, γεγονός που καταδεικνύει ότι οι ελλείψεις της κρατικά διορισμένης υπεράσπισης δεν ήταν αναπόφευκτες αλλά απορρέουν από δομικούς περιορισμούς. Η παρουσία κατηγορουμένων χωρίς καμία νομική εκπροσώπηση αναδεικνύει περαιτέρω αποτυχίες στη διασφάλιση του δικαιώματος νομικής συνδρομής. Τα μοτίβα αυτά, σωρευτικά, καταδεικνύουν ότι το Δικαστήριο δεν εκπλήρωσε την υποχρέωσή του να διασφαλίσει αποτελεσματική νομική εκπροσώπηση κατά παράβαση του άρθρου 6 παρ. 3(γ).

5.5. Διερμηνεία

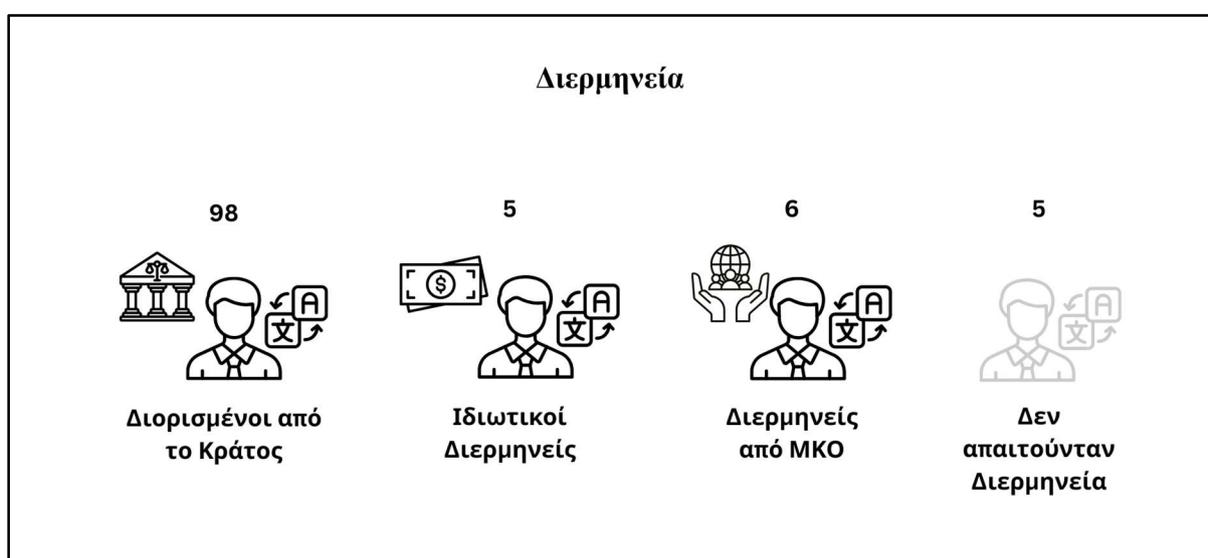
Στις 114 υποθέσεις που παρακολούθηθηκαν, παρεχόταν διερμηνεία από διερμηνείς διορισμένους από το κράτος σε 99 υποθέσεις, από διερμηνείς ορισμένους από ΜΚΟ σε 6 υποθέσεις και από ιδιωτικά διορισμένους διερμηνείς σε 5 υποθέσεις. Σε 5 υποθέσεις δεν απαιτήθηκε διερμηνεία, είτε λόγω απουσίας των κατηγορουμένων (4 υποθέσεις) είτε επειδή ο κατηγορούμενος ήταν Έλληνας (1 υπόθεση).

⁸⁴ *Can κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 9300/81 (Έκθεση Επιτροπής, 12 Ιουλίου 1984) § 54 <https://hudoc.echr.coe.int>.

⁸⁵ Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, *Οδηγός για το Άρθρο 6 της ΕΣΔΑ: Δικαίωμα σε Δίκαιη Δίκη (Ποινικό Σκέλος)* (Συμβούλιο της Ευρώπης 2014) 46. <https://rm.coe.int/1680304c4e>.

Η ποιότητα της διερμηνείας παρουσίασε επίσης ανομοιομορφία. Οι παρατηρητές των δικών χαρακτήρισαν τη διερμηνεία ως επαρκή σε 60 υποθέσεις και ως ανεπαρκή σε 50 υποθέσεις. Ως ανεπαρκής κρίθηκε η διερμηνεία σε περιπτώσεις όπου αυτή πραγματοποιήθηκε σε γλώσσα που ο κατηγορούμενος δεν κατείχε επαρκώς, όπου η διερμηνεία παρεχόταν από μη ουδέτερους διερμηνείς, όπου εφαρμόστηκε διπλή (διαδοχική) διερμηνεία (από τη γλώσσα του κατηγορουμένου στα αγγλικά και στη συνέχεια από τα αγγλικά στα ελληνικά ή αντιστρόφως), ή όπου η διαδικασία δεν αποδόθηκε πλήρως στον κατηγορούμενο.

Οι παρατηρήσεις ανέδειξαν επαναλαμβανόμενα δομικά προβλήματα, τα οποία οδήγησαν σε συχνές δικονομικές παρατυπίες σε πολλαπλές υποθέσεις. Οι παραβιάσεις αυτές ήταν ιδιαίτερα έντονες σε ορισμένα δικαστήρια, όπως στο Μονομελές Εφετείο Κακουργημάτων Χανίων, το οποίο συστηματικά αποτύγχανε να διασφαλίσει πρόσβαση σε επαρκή διερμηνεία. Αντιθέτως, άλλα δικαστήρια, συμπεριλαμβανομένων του Μονομελούς και του Τριμελούς Εφετείου Κακουργημάτων Δωδεκανήσου, επέδειξαν μεγαλύτερη συνέπεια ως προς τη συμμόρφωση με τις απαιτήσεις διερμηνείας και μετάφρασης.

Εικόνα 5: Παροχή υπηρεσιών διερμηνείας κατά τη διάρκεια ακροαματικών διαδικασιών

Δικαίωμα άμεσης και λεπτομερούς ενημέρωσης, σε γλώσσα που κατανοεί ο κατηγορούμενος, για τη φύση και τον λόγο της κατηγορίας (Άρθρο 6 παρ. 3(α) ΕΣΔΑ)

Το ΕΔΔΑ έχει κατ' επανάληψη τονίσει ότι το δικαίωμα των κατηγορούμενων να ενημερώνονται άμεσα, σε γλώσσα που κατανοούν, για τη φύση και τον λόγο της κατηγορίας είναι ουσιώδες για την αποτελεσματική συμμετοχή στη διαδικασία.⁸⁶ Τα ευρήματα καταδεικνύουν ότι υπήρξαν πολυάριθμες περιπτώσεις κατά τις οποίες οι κατηγορούμενοι δεν μπορούσαν να κατανοήσουν πλήρως τη διαδικασία. Ενδεικτικά, στα Χανιά, κατηγορούμενος αντιμετώπισε σοβαρό εμπόδιο επικοινωνίας με τον παρεχόμενο διερμηνέα. Δεν υπήρχε διαθέσιμος διερμηνέας αραβικής γλώσσας (τη γλώσσα που είχε ζητήσει ο κατηγορούμενος), και οι δικαστές πρότειναν η διαδικασία να διεξαχθεί στα αγγλικά. Ωστόσο, ήταν προφανές ότι ο κατηγορούμενος δεν μπορούσε να επικοινωνήσει αποτελεσματικά στα αγγλικά. Παρά ταύτα, οι δικαστές αποφάσισαν τη συνέχιση της διαδικασίας, ενώ άτυπη μετάφραση παρείχε ο διορισμένος από το κράτος δικηγόρος. Η κατάσταση αυτή εμπόδισε τον κατηγορούμενο να κατανοήσει τις ερωτήσεις που του απευθύνονταν και να συμμετάσχει ουσιαστικά στην υπεράσπισή του. Ακόμη και όταν οι διερμηνείς διορίζονταν τυπικά σύμφωνα με τη

⁸⁶ *Salduz κατά Τουρκίας* [GC] Προσφυγή αρ 36391/02 (ΕΔΔΑ, 27 Νοεμβρίου 2008) § 59· *Kamasinski κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 9783/82 (ΕΔΔΑ, 19 Δεκεμβρίου 1989) § 78.

διαδικασία, η διερμηνεία ήταν συχνά χαμηλής ποιότητας: ερωτήσεις και απαντήσεις δεν αποδίδονταν με ακρίβεια και, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι διερμηνείς παρενέβαιναν προσωπικά, σχολιάζοντας την αξιοπιστία μαρτύρων ή επιχειρώντας να επηρεάσουν την κατάθεση του κατηγορούμενου. Οι ελλείψεις αυτές περιορίσαν σημαντικά τη δυνατότητα των κατηγορούμενων να κατανοήσουν και να συμμετάσχουν στη διαδικασία.

Δικαίωμα σε συνδρομή διερμηνέα (Άρθρο 6 παρ. 3(ε) ΕΣΔΑ)

Το άρθρο 6 παρ. 3(ε) κατοχυρώνει το δικαίωμα δωρεάν συνδρομής διερμηνέα, εφόσον ο κατηγορούμενος δεν κατανοεί ή δεν ομιλεί τη γλώσσα της διαδικασίας, προκειμένου να διασφαλιστεί αποτελεσματική, επαρκής και ουσιαστική συμμετοχή.⁸⁷ Τα ευρήματα καταδεικνύουν επαναλαμβανόμενες και συστημικές ελλείψεις τόσο στην παροχή διερμηνείας όσο και στη δυνατότητα των κατηγορούμενων να παρακολουθήσουν και να συμμετάσχουν στις ακροαματικές διαδικασίες τους. Σε ακροαματική διαδικασία του Μονομελούς Εφετείου Κακουργημάτων Χανίων, κρατούμενος με χειροπέδες, ο οποίος μεταφερόταν μεταξύ ακροαματικών διαδικασιών, ορίστηκε για πολλές συνεχόμενες υποθέσεις ως διερμηνέας αραβικής-ελληνικής για όλους τους κατηγορούμενους. Επιπλέον, δικαστικά έγγραφα, όπως τα κλητήρια θεσπίσματα, δεν μεταφράζονταν σε γλώσσα κατανοητή από τους κατηγορούμενους, αλλά εκδίδονταν αποκλειστικά στην ελληνική γλώσσα. Σε μία περίπτωση, αντί της διευθέτησης αυτής της έλλειψης, το Δικαστήριο απέρριψε τις ενστάσεις της υπεράσπισης και διέταξε την προφορική μετάφραση των εγγράφων προς επιτάχυνση της διαδικασίας. Ειδικότερα, το ζήτημα της μετάφρασης του κλητηρίου θεσπίσματος έχει επανειλημμένως τεθεί ενώπιον του Αρείου Πάγου, με δύο εν μέρει αντικρουόμενες αποφάσεις, οι οποίες χρήζουν περαιτέρω αποσαφήνισης.

Οι πρακτικές αυτές αντανακλούν μια συστημική αποτυχία διασφάλισης αποτελεσματικής διερμηνείας και μετάφρασης, υπονομεύοντας έτσι τη δυνατότητα των κατηγορούμενων να ασκήσουν τα δικαιώματα δίκαιης δίκης και υπολειπόμενες των εγγυήσεων που απαιτεί το άρθρο 6 παρ. 3(ε).

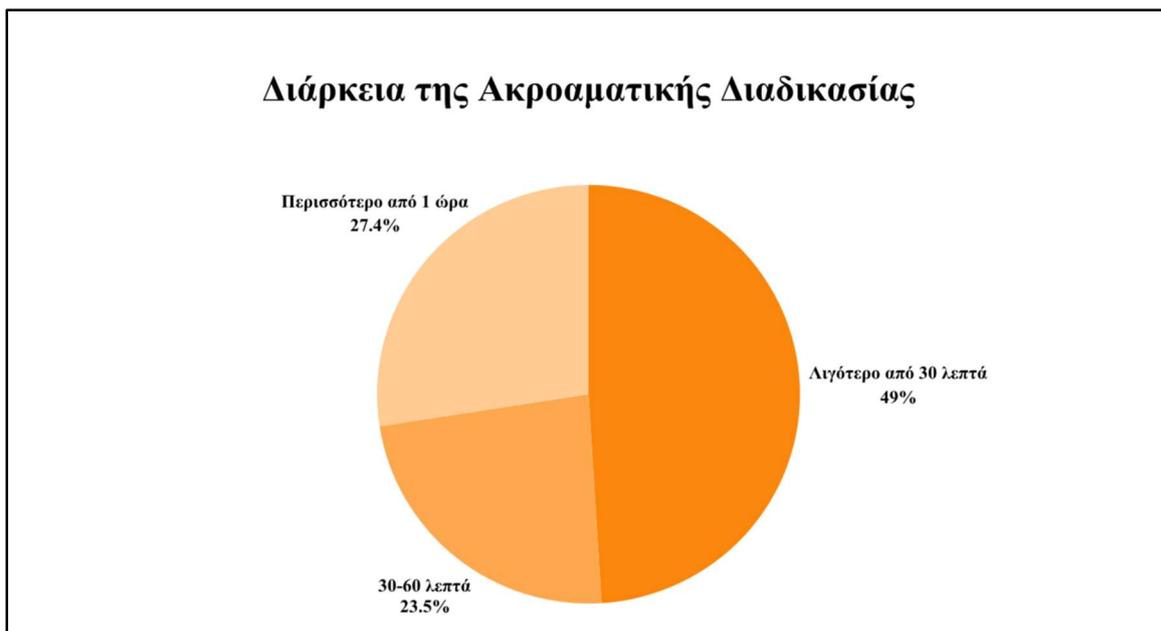
Η έλλειψη επαρκούς διερμηνείας, καθώς και οι επιπτώσεις της στα δικαιώματα των κατηγορούμενων και στην επιμήκυνση των υποθέσεων μέχρι την εκδίκασή τους, έχουν αναγνωριστεί και από το αρμόδιο Υπουργείο Δικαιοσύνης. Έχει ανακοινωθεί πρόγραμμα ενσωμάτωσης ψηφιακών εργαλείων, με χρήση τεχνολογίας τεχνητής νοημοσύνης για την αυτόματη μετάφραση δικαστικών εγγράφων αλλά και για την καταγραφή και σε πραγματικό χρόνο μετάφραση καταθέσεων αλλοδαπών μαρτύρων, με στόχο «...την επιτάχυνση της απονομής της δικαιοσύνης, τη μείωση του κόστους και την ενίσχυση τόσο της δικονομικής αποτελεσματικότητας όσο και της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων».⁸⁸ Ωστόσο, τόσο οι δικαστικοί διερμηνείς⁸⁹ όσο και οι δικαστικοί λειτουργοί έχουν εκφράσει τον φόβο ότι η χρήση της τεχνολογίας ενδέχεται να υπονομεύσει τις νομικές διαδικασίες.

⁸⁷ *Salduz κατά Τουρκίας* [GC] Προσφυγή αρ 36391/02 (ΕΔΔΑ, 27 Νοεμβρίου 2008) § 59· *Murtazaliyeva κατά Ρωσίας* Προσφυγή αρ 36658/05 (ΕΔΔΑ, 7 Οκτωβρίου 2010) § 88.

⁸⁸ ΑΙ στα δικαστήρια: Αυτόματες μεταφράσεις και καταγραφή καταθέσεων' Η Καθημερινή, Newsroom (15 Απριλίου 2025) <https://www.kathimerini.gr>.

⁸⁹ Έλληνες δικαστικοί διερμηνείς διαμαρτύρονται για την εισαγωγή της τεχνητής νοημοσύνης στο δικαστικό σύστημα' Το Βήμα, Newsroom (5 Μαΐου 2025) <https://www.tovima.com>.

5.6. Διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας

Εικόνα 6: Συνολική διάρκεια της ακρόασης που παρακολούθηθηκε

Στις παρακολουθούμενες ακροαματικές διαδικασίες, η διάρκεια των δικών παρουσίασε σημαντικές αποκλίσεις, κυμαινόμενη από 5 έως 185 λεπτά, με μέσο όρο περίπου 46 λεπτά. Τα πινάκια των δικαστηρίων περιλάμβαναν συχνά πολλαπλές υποθέσεις την ίδια ημέρα, γεγονός που περιορίζει τον διαθέσιμο χρόνο για κάθε εκδίκαση. Ωστόσο, ο μέσος αυτός όρος δεν αποτυπώνει πλήρως την τυπική εμπειρία των παρατηρούμενων διαδικασιών. Το συνολικό αποτέλεσμα επηρεάστηκε δυσανάλογα από έναν μικρό αριθμό δικών εκτενέστερων σε διάρκεια, με πολλαπλούς συγκατηγορούμενους ή/και με συνηγόρους διορισμένους από ΜΚΟ ή ιδιωτικά, όπου η υπεράσπιση φαίνεται να επιδίωξε πιο ενδελεχή εξέταση των αποδεικτικών στοιχείων, παρατείνοντας σημαντικά τη διάρκεια των ακροαματικών διαδικασιών.

Στις υποθέσεις, ιδίως εκείνες με αυτεπαγγέλτως διορισμένους συνηγόρους, η διάρκεια των δικών ήταν κατά μέσο όρο 31 λεπτά, ενώ στις περιπτώσεις με συνηγόρους διορισμένους από ΜΚΟ ο μέσος όρος ανήλθε σε 50 λεπτά και σε εκείνες με ιδιωτικά διορισμένους συνηγόρους σε 66 λεπτά. Η διάρκεια των διαδικασιών διαφοροποιήθηκε επίσης ανά δικαιοδοσία: για παράδειγμα, στην Κρήτη (Χανιά και Ηράκλειο) οι ακροαματικές διαδικασίες διήρκεσαν κατά μέσο όρο μόλις 13 και 16 λεπτά αντίστοιχα, ενώ σε άλλα δικαστήρια παρατηρήθηκε διαφορετικός ρυθμός και επίπεδο ενασχόλησης με τη δικογραφία, από μέσο όρο 29 λεπτών στο Βαθύ έως 64 λεπτά στη Μυτιλήνη.

Από τις 102 υποθέσεις για τις οποίες καταγράφηκε η διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας, οι 50 (49%) διήρκεσαν λιγότερο από 30 λεπτά, οι 24 (23,5%) μεταξύ 30 και 60 λεπτών και μόλις οι 28 (27,5%) υπερέβησαν τη μία ώρα, εκ των οποίων οι 19 (68%) αφορούσαν συνεκδικάσεις με περισσότερους του ενός κατηγορουμένους.

Να σημειωθεί ότι καταγράφηκε αποκλειστικά η διάρκεια των υποθέσεων που οδηγήθηκαν σε ακροάσεις, καθώς οι αποφάσεις έγκρισης των διαδικασιών ποινικής διαπραγμάτευσης ανακοινώνονταν συνήθως εντός περίπου ενός λεπτού και δεν περιλάμβαναν αποδεικτική ή δικονομική εξέταση συγκρίσιμη με εκείνη μιας πλήρους ακρόασης. Συνολικά, τα καταγεγραμμένα δεδομένα αποτυπώνουν ευρείες δομικές τάσεις, χωρίς ωστόσο να αποδίδουν πλήρως τις ποιοτικές

διαφορές στον τρόπο διεξαγωγής των ακροάσεων μεταξύ των δικαστηρίων και των τύπων νομικής εκπροσώπησης.

Δικαίωμα σε δίκαιη και δημόσια δίκη εντός εύλογου χρόνου (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Το άρθρο 6, παρ. 1 απαιτεί από τα δικαστήρια να διεξάγουν τις διαδικασίες εντός εύλογου χρόνου, διασφαλίζοντας παράλληλα ότι η ακρόαση παραμένει δίκαιη, δημόσια και ικανή να παρέχει ουσιαστικό δικαστικό έλεγχο.⁹⁰ Οι σύντομες ακροαματικές διαδικασίες δεν εξυπηρετούν τον σκοπό της αποτελεσματικότητας, αντιθέτως ο περιορισμένος χρόνος ακροαματικής διαδικασίας αποτέλεσε συχνά συνέπεια υπερφορτωμένων πινακίων. Τέτοιες πρακτικές υποβαθμίζουν την ακρόαση σε τυπική διαδικαστική πράξη και περιορίζουν τη διαφάνεια της δικαστικής κρίσης, καθώς ούτε οι κατηγορούμενοι ούτε οι συνήγοροι υπεράσπισης έχουν τη δυνατότητα να ελέγξουν, να αμφισβητήσουν ή να θέσουν στο κατάλληλο πλαίσιο τα αποδεικτικά στοιχεία ενώπιον ανοικτού ακροατηρίου. Αυτό γεννά ανησυχίες ως προς το κατά πόσον το δικαστήριο έχει πράγματι εμπλακεί με την ουσία της υπόθεσης. Συνολικά, η συντομία των ακροάσεων, σε συνδυασμό με τις συστημικές πιέσεις προγραμματισμού, θέτει σε κίνδυνο την απαίτηση για δίκαιη και δημόσια δίκη εντός εύλογου χρόνου.

Δικαίωμα σε επαρκή χρόνο και διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισης (Άρθρο 6, παρ. 3(β) ΕΣΔΑ)

Το άρθρο 6, παρ. 3(β) κατοχυρώνει ότι οι κατηγορούμενοι πρέπει να διαθέτουν επαρκή χρόνο και διευκολύνσεις για την προετοιμασία της υπεράσπισής τους και τη δυνατότητα ουσιαστικής συμμετοχής στην ακροαματική διαδικασία. Όταν οι ακροάσεις διεξάγονται ταχύτατα, ενίοτε διαρκώντας μόλις λίγα λεπτά, περιορίζονται σημαντικά οι δυνατότητες υποβολής και παρουσίασης αποδεικτικών στοιχείων, ανάπτυξης επιχειρηματολογίας, καθώς και κατάθεσης και εξέτασης δικονομικών ενστάσεων. Η συρρίκνωση του χρόνου που αφιερώνεται στο αποδεικτικό στάδιο σε ορισμένες δικαιοδοσίες περιορίζει περαιτέρω τη δυνατότητα της υπεράσπισης να αμφισβητήσει το υλικό της δικογραφίας ή να προβάλλει ενστάσεις βάσει των αποδεικτικών στοιχείων. Σε αρκετά δικαστήρια, και ιδίως ενώπιον των Μονομελών και Τριμελών Εφετείων Κακουργημάτων Ρόδου, οι παρατηρητές κατέγραψαν ότι ουσιώδη δικονομικά στάδια παραλείφθηκαν. Ενδεικτικά, σε πολλαπλές ακροάσεις παρακάμφθηκε εξ ολοκλήρου το αποδεικτικό στάδιο: δεν έλαβε χώρα ανάγνωση και συζήτηση της δικογραφίας, ενώ οι δικαστές δήλωσαν ότι ήταν ήδη εξοικειωμένοι με τα αναγνωστέα έγγραφα. Τα μοτίβα αυτά καταδεικνύουν ότι οι ακροάσεις συχνά διεξάγονταν με επιταχυνόμενο ρυθμό, με περιορισμένο χρόνο αφιερωμένο στην εξέταση των αποδεικτικών στοιχείων ή στην ουσιαστική ενασχόληση με τους ισχυρισμούς της υπεράσπισης.

Στην πράξη, οι επιταχυνόμενες ακροάσεις επηρεάζουν δυσανάλογα κατηγορούμενους που ήδη αντιμετωπίζουν εμπόδια, όπως γλωσσικούς περιορισμούς ή περιορισμένο χρόνο προετοιμασίας με αυτεπαγγέλτως διορισμένους δικηγόρους. Όταν τα δικονομικά στάδια που αποτελούν τη βάση της συμμετοχής της υπεράσπισης συμπιέζονται ή παρακάμπτονται, οι εγγυήσεις του άρθρου 6, παρ. 3(β) δεν μπορούν να εκπληρωθούν επί της ουσίας.

5.7. Αιτιολογήσεις εισαγγελέων - δικαστών

Στις υποθέσεις που παρακολούθηθηκαν, οι εισαγγελείς υιοθέτησαν σε μεγάλο βαθμό ομοιόμορφες θέσεις κατά την αγόρευσή τους. Από τις 114 υποθέσεις, σε 21 περιπτώσεις πρότειναν αθώωση, σε

⁹⁰ *Humen κατά Πολωνίας* [GC] Προσφυγή αρ 26614/95 (ΕΔΔΑ, 15 Οκτωβρίου 1999) § 60.

61 πλήρη καταδίκη και σε 29 ενοχή για ορισμένες μόνο πράξεις (ή για περιορισμένο σύνολο κατηγοριών/επιβαρυντικών περιστάσεων). Σε 3 υποθέσεις δεν καταγράφηκε η εισαγγελική πρόταση.

Σε συνέχεια των εισαγγελικών προτάσεων, τα δικαστήρια αποφάσισαν την αθώωση των κατηγορουμένων σε 24 υποθέσεις, τρεις περισσότερες από όσες είχαν προτείνει οι εισαγγελείς, ενώ καταδίκες επιβλήθηκαν σε 59 υποθέσεις και σε 31 περιπτώσεις οι κατηγορούμενοι κρίθηκαν ένοχοι για ηπιότερο σύνολο κατηγοριών.

Συνολικά, οι εισαγγελικές προτάσεις και οι δικαστικές αποφάσεις συνέπεσαν σε 94 από τις 111 υποθέσεις, γεγονός που αντιστοιχεί σε ποσοστό συμφωνίας 85%. Σε 17 περιπτώσεις διαπιστώθηκε απόκλιση, εκ των οποίων σε 5 τα δικαστήρια επέβαλαν αυστηρότερες κρίσεις, ενώ σε 12 κατέληξαν σε επιεικέστερα αποτελέσματα.

Γενικά, τα ευρήματα δείχνουν ότι οι εισαγγελείς υιοθέτησαν αυστηρότερη στάση από τα δικαστήρια, ωστόσο το υψηλό ποσοστό σύμπτωσης καταδεικνύει ότι οι εισαγγελικές προτάσεις άσκησαν καθοριστική επιρροή στα αποτελέσματα. Η εισαγγελική αιτιολόγηση εμφάνισε υψηλό βαθμό τυποποίησης, με σωρευτικούς υπολογισμούς ποινών που συχνά κατέληγαν σε εξαιρετικά υψηλά συνολικά μεγέθη και με περιορισμένες διαφοροποιήσεις μεταξύ των υποθέσεων.

Γενικές παρατηρήσεις επί της εισαγγελικής αιτιολόγησης διαπίστωσαν ότι αυτή ήταν συχνά ελάχιστη, επαναλαμβανόμενη ή αποσπασμένη από την ατομική κατάσταση κάθε κατηγορουμένου. Η ισχυρή δικαστική προσήλωση στις εισαγγελικές προτάσεις εγείρει ανησυχίες ως προς την ποιότητα του δικαστικού ελέγχου και τη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας επιμέτρησης της ποινής. Η ομοιομορφία των ποινικών αποτελεσμάτων, σε συνδυασμό με την επαναληπτικότητα της εισαγγελικής προσέγγισης, καταδεικνύει μια πρακτική επιμέτρησης ποινών που διατρέχει τον κίνδυνο να λειτουργεί κατά τρόπο προδιαγεγραμμένο, αντί να στηρίζεται σε μια πραγματικά ανεξάρτητη δικαστική αξιολόγηση.

Δικαίωμα σε δίκαιη ακρόαση από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο (Άρθρο 6, παρ.1 ΕΣΔΑ) – Ισότητα των όπλων (Άρθρο 6, παρ. 1 και 3 ΕΣΔΑ)

Η ισχυρή στατιστική αντιστοιχία μεταξύ των εισαγγελικών προτάσεων και των δικαστικών κρίσεων εγείρει ανησυχίες ως προς την ανεξαρτησία και την αυτονομία της δικαστικής επιμέτρησης της ποινής. Το άρθρο 6 απαιτεί από τα ποινικά δικαστήρια να ασκούν γνήσια, αυτοτελή κρίση και πραγματικά ανεξάρτητη αξιολόγηση.⁹¹ Η αρχή της ισότητας των όπλων επιβάλλει και στα δύο μέρη της ποινικής διαδικασίας να έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν το αποτέλεσμα σε μια πραγματικά ισότιμη διαδικασία. Αυτό προϋποθέτει μια «δίκαιη ισορροπία» στις δικονομικές δυνατότητες που παρέχονται σε κάθε διάδικο.⁹²

Το ποσοστό ευθυγράμμισης 85% μεταξύ εισαγγελικών προτάσεων και δικαστικών αποφάσεων, σε συνδυασμό με τη συστηματικά ελλιπή ή τυποποιημένη δικαστική αιτιολόγηση, εγείρει δομικές ανησυχίες. Αν και η σύμπτωση αυτή καθαυτή δεν είναι εγγενώς προβληματική, η απουσία ουσιαστικής δικαστικής ενασχόλησης με τους ισχυρισμούς της υπεράσπισης δημιουργεί την εντύπωση ότι τα δικαστήρια λειτουργούν σε *de facto* εξάρτηση από τη θέση της εισαγγελίας. Σύμφωνα με το αντικειμενικό κριτήριο του ΕΔΔΑ, ακόμη και η ίδια αυτή εντύπωση δύναται να υπονομεύσει την εμπιστοσύνη που απαιτείται από ένα «ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο» κατά το άρθρο 6, παρ. 1. Ωστόσο, σε πολλές από τις παρακολουθούμενες διαδικασίες, οι ισχυρισμοί

⁹¹ *Baka κατά Ουγγαρίας* [GC] Προσφυγή αρ 20261/12 (ΕΔΔΑ, 23 Ιουνίου 2016).

⁹² *Dombo Beheer B.V. κατά Κάτω Χωρών* Προσφυγή αρ 14448/88 (ΕΔΔΑ, 27 Οκτωβρίου 1993).

της υπεράσπισης, η έλλειψη αποδεδειγμένης εξατομικευμένης αξιολόγησης, η συχνή υιοθέτηση των εισαγγελικών προτάσεων, συμπεριλαμβανομένων βασικών ισχυρισμών βάσει του άρθρου 3, παρ. 3(ε) του Ν. 5038/2023, επιχειρημάτων περί ελαφρυντικών περιστάσεων και στοιχείων ευαλωτότητας, δεν αντιμετωπίστηκαν ουσιαστικά, ενώ αντιθέτως οι εισαγγελικές προτάσεις υιοθετήθηκαν με ελλιπή έλεγχο.

Η καταγραφή κατέδειξε περαιτέρω ότι οι εισαγγελείς εφάρμοζαν συχνά προδιαμορφωμένα και επαναλαμβανόμενα μοτίβα ερωτήσεων κατά τις απολογίες των κατηγορουμένων, όπως: «Γιατί ήρθες στην Ελλάδα;», «Γιατί ήρθες με διακινητές και δεν προσπάθησες να έρθεις με νόμιμα μέσα;», «Γιατί δεν έμεινες να εργαστείς στη Λιβύη;». Τα ερωτήματα αυτά πλαισίωναν τα κίνητρα των κατηγορούμενων κατά τρόπο που εκ των προτέρων συνέδεε τη συμπεριφορά τους με ενοχή και φαινόταν αποκομμένα από τα ειδικά χαρακτηριστικά της κάθε υπόθεσης. Υπήρξαν επίσης υποθέσεις στη Μυτιλήνη, όπου ο εισαγγελέας αναφέρθηκε στους κατηγορούμενους με ρατσιστικό χαρακτηρισμό (π.χ. «λαθρομετανάστες»)⁹³ γεγονός που εγείρει ερωτήματα ως προς τον βαθμό αμεροληψίας του, υπό το πρίσμα των προσωπικών του αντιλήψεων. Όταν η προσέγγιση της εισαγγελίας είναι τυποποιημένη και οι προτάσεις της επικυρώνονται σε συντριπτικό βαθμό από τα δικαστήρια, η απαιτούμενη ανεξαρτησία κατά το άρθρο 6, παρ. 1 αποδυναμώνεται. Τα ευρήματα καταδεικνύουν σειρά συστημικών ανισοροπιών. Η ανισοροπία αυτή υπονομεύει τον ισόνομο χαρακτήρα της διαδικασίας και παρεμποδίζει τη δυνατότητα της υπεράσπισης να επηρεάσει το αποτέλεσμα της επιμέτρησης της ποινής, κατά παράβαση των άρθρων 6, παρ. 1 και 3.

Περαιτέρω, σε κράτη με ισχυρότερες εγγυητικές (garantista) παραδόσεις, με έμφαση στα δικαιώματα του πολίτη απέναντι στο κράτος, η ισότητα των όπλων αντανakλάται και στη φυσική και συμβολική διάταξη της αίθουσας του δικαστηρίου. Η υπεράσπιση και η κατηγορούσα αρχή τοποθετούνται κατά τρόπο που αναδεικνύει την ισονομία τους. Ενδεικτικά, σε πολλές δυτικοευρωπαϊκές έννομες τάξεις ο εισαγγελέας κάθεται απέναντι από την υπεράσπιση, αμφότεροι κάτω από και αντικριστά προς το έδρανο, σηματοδοτώντας προς το δικαστήριο και το κοινό ότι αποτελούν διαδικαστικά ίσα μέρη ενώπιον ενός αμερόληπτου δικαστή.

Στην Ελλάδα, ωστόσο, ο ρόλος της εισαγγελίας είναι δομικά διαφορετικός. Οι εισαγγελείς αποτελούν μέρος της δικαστικής εξουσίας (δικαστικοί λειτουργοί), και όχι της εκτελεστικής, και κάθονται δίπλα στους δικαστές, συνήθως στο ίδιο υψομετρικό επίπεδο. Οι συνήγοροι υπεράσπισης, αντιθέτως, κάθονται στο εδώλιο, σε χαμηλότερη φυσική θέση και σε διάταξη που δεν αντικατοπτρίζει τη θέση του εισαγγελέα. Ο συμβολισμός είναι έντονος: η κατηγορούσα αρχή εμφανίζεται στο κοινό και στον κατηγορούμενο ως προέκταση της ίδια της έδρας. Η διάταξη αυτή δεν είναι απλώς τελετουργική. Έχει επιπτώσεις στον τρόπο με τον οποίο η διαδικασία γίνεται αντιληπτή και διεξάγεται.

Τεκμήριο αθωότητας (Άρθρο 6, παρ. 2 ΕΣΔΑ)

Το τεκμήριο αθωότητας υπονομεύεται όταν τα αποτελέσματα της επιμέτρησης της ποινής φαίνονται προκαθορισμένα από τις εισαγγελικές προτάσεις και όχι θεμελιωμένα σε αντικειμενική αξιολόγηση των αποδεικτικών στοιχείων και των ειδικών περιστάσεων κάθε κατηγορούμενου. Το τεκμήριο

⁹³ Στοπ στη χρήση του όρου «λαθρομετανάστης, από την Εισαγγελία Αρείου Πάγου», Απλωταρια, Επικαιρα (12 Σεπτεμβρίου 2018) «Ο όρος «λαθρομετανάστες» είναι ένας τεχνητός όρος που προέρχεται από τις ελληνικές ρίζες «λαθρο-» (κρυφά), «μετα-» (αλλαγή ή πέρα από) και «-νάστες» (αυτός που εγκαθίσταται ή μετακινείται). Στον σύγχρονο εξτρεμιστικό και ξενοφοβικό λόγο, ο όρος έχει σκόπιμα επαναπροσδιοριστεί ώστε να λειτουργεί ως ρατσιστική και απάνθρωπη ετικέτα, που στοχεύει κυρίως τους μετανάστες και τις εθνοτικές μειονότητες. Όσον αφορά τη χρήση του όρου, υπάρχει επίσης μια εγκύκλιος από τον Εισαγγελέα του Ανωτάτου Δικαστηρίου προς τους Διευθυντές των Εισαγγελικών Αρχών Εφέσεων και, μέσω αυτών, προς τους Εισαγγελείς Πρώτου Βαθμού της Περιφέρειας, με στόχο τη διακοπή της χρήσης του όρου ως υποτιμητικό για την προσωπικότητα των ατόμων» <https://www.aplotaria.gr>.

αθωότητας υπονομεύεται όταν τα αποτελέσματα της ποινικής κρίσης εμφανίζονται προδιαγεγραμμένα.⁹⁴ Αρκετά στοιχεία καταδεικνύουν ότι οι εισαγγελείς αντιμετώπισαν τους κατηγορούμενους ως κατά τεκμήριο ένοχους λόγω του μεταναστευτικού τους καθεστώτος ή της φύσης του αδικήματος:

Ουσιαστικοί ισχυρισμοί της υπεράσπισης, ιδίως ο ισχυρισμός βάσει του άρθρου 3, παρ. 3(ε) του Ν. 5038/2023, σύμφωνα με τον οποίο οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες και οι αιτούντες διεθνούς προστασίας εξαιρούνται από το πεδίο ποινικής ευθύνης του Κώδικα Μετανάστευσης, απορρίπτονταν συστηματικά χωρίς ουσιαστική ανάλυση. Σε υποθέσεις στα Χανιά, η εισαγγελική αιτιολόγηση για την απόρριψη του ισχυρισμού ήταν ότι η αίτηση ασύλου «δεν έχει νομική ισχύ» σε σχέση με το κακούργημα, διότι η κατάθεση της αίτησης και το αποτέλεσμα της δεν ταυτίζονται, με το επιχείρημα ότι διαφορετικά οι αιτούντες θα μπορούσαν να «γλιτώσουν» την φυλάκιση απλώς με την υποβολή αίτησης.

Η αιτιολόγηση αυτή αντανακλά προειλημμένη αντίληψη περί εγκληματικής πρόθεσης ή εγγενούς υπαιτιότητας, ασύμβατη με την προστατευτική λειτουργία του άρθρου 6, παρ. 2.

Δικαίωμα σε εξατομικευμένη κρίση κατά την επιμέτρηση της ποινής (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Το άρθρο 6, παρ. 1 απαιτεί οι δικαστικές αποφάσεις που αφορούν τον κατηγορούμενο να βασίζονται σε εξατομικευμένη, αιτιολογημένη και αναλογική κρίση, προσαρμοσμένη στις ειδικές περιστάσεις της υπόθεσης. Το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένως κρίνει ότι η επιμέτρηση της ποινής αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της «κρίσης επί ποινικής κατηγορίας» και, ως εκ τούτου, πρέπει να συμμορφώνεται με τις εγγυήσεις της δίκαιης δίκης, της αιτιολόγησης και της εξατομικευμένης αξιολόγησης. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι μια απόφαση οφείλει να απαντά στα «ουσιώδη ζητήματα» που προβάλλονται από τους διαδίκους και ότι η απλή τυποποιημένη αναπαραγωγή των εισαγγελικών προτάσεων είναι ασύμβατη με το άρθρο 6.⁹⁵

Τα ευρήματα, ωστόσο, καταδεικνύουν ιδιαίτερα τυποποιημένες πρακτικές επιμέτρησης της ποινής, με τις περισσότερες ποινές να συγκλίνουν σε σταθερά χρονικά όρια, γεγονός που απορρέει από τις συχνές εισαγγελικές προτάσεις περί ενοχής «όπως κατηγορείται», χωρίς αναγνώριση ελαφρυντικών και χωρίς υποστηρικτική αιτιολόγηση.

Η απόρριψη ελαφρυντικών περιστάσεων στερείται επίσης συχνά επαρκούς θεμελίωσης. Ενδεικτικά, στην Κρήτη, εισαγγελέας πρότεινε την απόρριψη ισχυρισμού περί κατάστασης ανάγκης με το σκεπτικό ότι «όλη η οικογένεια» του κατηγορουμένου «παρέμεινε στο Σουδάν», χωρίς να εξετάσει τους ατομικούς κινδύνους που αντιμετώπιζε ο κατηγορούμενος. Σε άλλη περίπτωση, εισαγγελέας «χλεύασε» τη σύζυγο του κατηγορουμένου, η οποία προσήλθε στο ακροατήριο για να καταθέσει ως μάρτυρας, δηλώνοντας ότι μια γυναίκα που είναι «υποτίθεται σε δυσχέρεια» δεν θα είχε «βαμμένα νύχια», χρησιμοποιώντας το προσωπικό αυτό σχόλιο για να απορρίψει τον ισχυρισμό περί δυσχέρειας και κατάστασης ανάγκης. Τέτοιες απορρίψεις καταδεικνύουν έλλειψη σοβαρότητας και σεβασμού προς την αποδεικτική διαδικασία και αντιβαίνουν στην απαίτηση του άρθρου 6 να αντανακλά η επιμέτρηση της ποινής τις ατομικές περιστάσεις και αντικειμενική αξιολόγηση, και όχι προσωπικές εντυπώσεις.

⁹⁴ *Parol κατά Τουρκίας* Προσφυγή αρ 4370/02 (ΕΔΔΑ, 19 Ιουνίου 2012).

⁹⁵ *Boldea κατά Ρουμανίας* Προσφυγή αρ 19997/02 (ΕΔΔΑ, 12 Φεβρουαρίου 2007).

Υποχρέωση αιτιολογημένων αποφάσεων (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Το άρθρο 6, παρ. 1 επιβάλλει στα δικαστήρια την υποχρέωση έκδοσης αιτιολογημένων αποφάσεων που εκθέτουν σαφώς τη βάση της καταδίκης και της επιβληθείσας ποινής, επιτρέποντας στον κατηγορούμενο να κατανοήσει το σκεπτικό και καθιστώντας δυνατή την ουσιαστική άσκηση ενδίκων μέσων.⁹⁶ Ωστόσο, οι δικαστικές αποφάσεις αναπαρήγαγαν τις εισαγγελικές προτάσεις σχεδόν σε όλες τις υποθέσεις και η συνοδευτική αιτιολόγηση ήταν συχνά εξίσου συνοπτική ή τυποποιημένη. Οι παρατηρητές κατέγραψαν υψηλή συχνότητα έλλειψης αιτιολόγησης κατά την ανάπτυξη της εισαγγελικής πρότασης. Όταν η δικαστική αιτιολόγηση αναπαράγει σε μεγάλο βαθμό την εισαγγελική και όταν η τελευταία είναι από μόνη της περιορισμένη, η απαίτηση αιτιολογημένης απόφασης αποδυναμώνεται, επηρεάζοντας την αντιληπτή δικαιοσύνη και διαφάνεια της διαδικασίας επιμέτρησης της ποινής, όπως απαιτείται από το άρθρο 6, παρ. 1.

Το ίδιο ισχύει και για τη διαδικασία εξέτασης των ελαφρυντικών περιστάσεων. Η διαδικασία αυτή θεωρείται αυτοτελές στάδιο της ακροαματικής διαδικασίας. Μετά την προβολή αιτήματος αναγνώρισης ελαφρυντικών περιστάσεων, το οποίο συνιστά αυτοτελή ισχυρισμό της υπεράσπισης, τόσο οι δικαστικοί λειτουργοί όσο και ο εισαγγελέας οφείλουν να αιτιολογήσουν την απόφασή τους περί αποδοχής ή απόρριψης των αιτηθέντων ελαφρυντικών. Η ανεπαρκής αιτιολόγηση συνιστά λόγο αναίρεσης, όπως έχει επανειλημμένως κρίνει ο Άρειος Πάγος (ΑΠ 1391/2022⁹⁷, ΑΠ 956/2023).⁹⁸

5.8. Ισχυρισμοί και ενστάσεις

Στην ποινική διαδικασία, η υπεράσπιση δύναται καταρχάς να προβάλλει δικονομικές ενστάσεις πριν από την έναρξη της αποδεικτικής διαδικασίας. Εάν δεν προβληθούν ενστάσεις ή εάν αυτές απορριφθούν, εκκινεί η αποδεικτική διαδικασία και η υπεράσπιση δύναται στη συνέχεια να προβάλλει ουσιαστικές αξιώσεις με σκοπό την αμφισβήτηση των κατηγοριών.

5.8.1. Δικονομικές ενστάσεις

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις μας, και επί συνόλου 114 εξεταζόμενων υποθέσεων, προβλήθηκαν συνολικά 13 δικονομικές ενστάσεις. Οι ενστάσεις αυτές αφορούσαν ζητήματα ουσιώδη για τη διασφάλιση του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη.

Μετάφραση δικαστικών εγγράφων

Ενστάσεις σχετικά με τη μετάφραση ουσιωδών δικαστικών εγγράφων προβλήθηκαν τέσσερις (4) φορές. Η ένσταση βασίστηκε στο ότι η μη μετάφραση του κατηγορητηρίου και του κλητηρίου θεσπίσματος, τα οποία αποτελούν βασικά έγγραφα της διαδικασίας, δημιουργεί απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας σύμφωνα με το άρθρο 237 ΚΠΔ. Η μη μετάφραση του κλητηρίου θεσπίσματος καθιστά άκυρη το σύνολο της διαδικασίας. Σε όλες τις περιπτώσεις, ο εισαγγελέας και το δικαστήριο απέρριψαν την ένσταση, διατάσσοντας αντ' αυτής την ταυτόχρονη, προσωρινή μετάφραση του κλητηρίου θεσπίσματος από τους διερμηνείς που παρίσταντο στην αίθουσα του δικαστηρίου. Το άρθρο 6, παρ. 3(α–ε) απαιτεί έγκαιρη και επαρκή μετάφραση όλων των ουσιωδών εγγράφων. Η εκ

⁹⁶ *Tatishvili κατά Ρωσίας* Προσφυγή αρ 1509/02 (ΕΔΔΑ, 22 Φεβρουαρίου 2007).

⁹⁷ Άρειος Πάγος 1391/2022 <https://www.areiospagos.gr>.

⁹⁸ Άρειος Πάγος 956/2023 <https://www.areiospagos.gr>.

των υστέρων, ad hoc μετάφραση κατά τη διάρκεια της ακροαματικής διαδικασίας δεν πληροί το εν λόγω πρότυπο, διότι η μετάφραση πρέπει να παρέχεται εγκαίρως, ώστε ο κατηγορούμενος να κατανοεί τη φύση της κατηγορίας και να προετοιμάζει αποτελεσματικά την υπεράσπισή του, και όχι απλώς να παρακολουθεί τη διαδικασία σε πραγματικό χρόνο. Η προφορική μετάφραση βασικών δικονομικών πράξεων δεν εκπληρώνει τις απαιτήσεις αυτές.⁹⁹

Κλήση σε δίκη που κοινοποιήθηκε σε λάθος συνήγορο

Σε μία περίπτωση, η γνωστοποίηση της ημερομηνίας της δίκης απεστάλη σε λάθος συνήγορο, με αποτέλεσμα η υπεράσπιση να αγνοεί τον προσδιορισμό της δικάσιμου. Η ένσταση προβλήθηκε προς διαφύλαξη του δικαιώματος του κατηγορουμένου σε αποτελεσματική νομική εκπροσώπηση κατά την ακροαματική διαδικασία. Η εσφαλμένη κοινοποίηση του κλητηρίου θεσπίσματος σε λάθος συνήγορο υπεράσπισης θέτει σε κίνδυνο το δικαίωμα νομικής συνδρομής της επιλογής του κατηγορούμενου και ενδέχεται να παραβιάζει τα άρθρα 6, παρ. 1 και 3(γ), στερώντας από τον κατηγορούμενο ουσιαστικό χρόνο προετοιμασίας.

Απουσία μαρτύρων

Παρότι αποτελεί εξαιρετικά συχνή διαπίστωση, οι μάρτυρες που κατέθεσαν στο προανακριτικό στάδιο δεν αναζητούνται ούτε εντοπίζονται προκειμένου να προσέλθουν στο ακροατήριο και να καταθέσουν ως μάρτυρες. Τα ευρήματα δείχνουν ότι μάρτυρες κατηγορίας παρίσταντο μόνο σε 21 από τις 87 (24%) ακροαματικές διαδικασίες που παρακολουθήθηκαν και αφορούσαν 35 κατηγορούμενους. Ενστάσεις σχετικά με την απουσία μαρτύρων κατηγορίας προβλήθηκαν τέσσερις φορές. Σε δύο περιπτώσεις, που αξιωματικοί του λιμενικού δεν παρίσταντο προκειμένου να εξεταστούν κατ' αντιπαράσταση, το δικαστήριο απέρριψε την ένσταση και προχώρησε στη διαδικασία χωρίς να αναβάλει τη συζήτηση για την κλήτευση και προσέλευσή τους. Στις άλλες δύο περιπτώσεις, η ένσταση αφορούσε τη μη κλήτευση επιβατών ως μαρτύρων πριν από την καταδίκη, με τους συνηγόρους υπεράσπισης να τονίζουν ότι οι έγγραφες καταθέσεις των εν λόγω επιβατών δεν μπορούν να θεωρηθούν καθοριστικά αποδεικτικά στοιχεία για την καταδίκη χωρίς την κλήση των μαρτύρων στο δικαστήριο και χωρίς να δοθεί στον κατηγορούμενο η δυνατότητα αντεξέτασης. Οι ενστάσεις αυτές απορρίφθηκαν επίσης. Σε άλλη περίπτωση, η υπεράσπιση υποστήριξε ότι το δικαστήριο δεν θα έπρεπε να καταδικάσει χωρίς προηγουμένως να καλέσει τους επιβάτες. Ο εισαγγελέας υποστήριξε ότι οι διευθύνσεις των επιβατών ήταν άγνωστες, οπότε ο εντοπισμός και η κλήτευσή τους δεν ήταν δυνατή, και το δικαστήριο απέρριψε την ένσταση.

Η συνέχιση της διαδικασίας χωρίς κρίσιμους μάρτυρες και στηριζόμενη σε έγγραφες καταθέσεις που δεν υπήρχε η δυνατότητα αντίκρουσης, δημιουργεί σοβαρές ανησυχίες υπό το πρίσμα των άρθρων 6, παρ. 1 και 3(δ), τα οποία κατοχυρώνουν το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων, και απαγορεύουν την καταδίκη βάσει μη αντεξετασθέντων αποδεικτικών στοιχείων. Οι διατάξεις της ΕΣΔΑ, του ΔΣΑΠΔ και του Ν. 2462/1997, άρθρο 14, παρ. 3(ε), αναγνωρίζουν το δικαίωμα του κατηγορουμένου να εξετάζει τους μάρτυρες κατηγορίας στο ακροατήριο και αυτοπροσώπως ως θεμελιώδες δικαίωμα υπεράσπισης και ως συστατικό στοιχείο της δίκαιης δίκης. Υπό την έννοια αυτή, το δικαστήριο οφείλει να δημιουργεί τις συνθήκες για την άσκηση του δικαιώματος αυτού, δηλαδή να καθιστά τους μάρτυρες διαθέσιμους στον κατηγορούμενο προς εξέταση. Συνεπώς, η ανάγνωση καταθέσεων μαρτύρων που δεν παρίστανται στο ακροατήριο είναι επιτρεπτή παρά την αντίρρηση του

⁹⁹ *Kamasinski κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 9783/82 (ΕΔΔΑ, 19 Δεκεμβρίου 1989)· *Cuscani κατά Ηνωμένου Βασιλείου* Προσφυγή αρ 32771/96 (ΕΔΔΑ, 24 Σεπτεμβρίου 2002).

κατηγορουμένου μόνον εφόσον είχε προηγουμένως παρασχεθεί η δυνατότητα εξέτασής τους (άρθρα 328, 354 ΚΠΔ). Διαφορετικά, η αποδοχή τέτοιων καταθέσεων παραβιάζει τα θεμελιώδη δικαιώματα υπεράσπισης του κατηγορουμένου, ιδίως όταν οι καταθέσεις αυτές συνιστούν ουσιώδη αποδεικτικά στοιχεία που στηρίζουν την κατηγορία.

Συμπερασματικά, η απόφαση του δικαστηρίου να απορρίψει τις ενστάσεις της υπεράσπισης και να στηριχθεί σε καταθέσεις απόπτων μαρτύρων στερήσε από τους κατηγορουμένους τις δικονομικές εγγυήσεις που είναι αναγκαίες για την αποτελεσματική αμφισβήτηση των αποδεικτικών στοιχείων εις βάρος τους και δεν πληροί τα πρότυπα δίκαιης δίκης των άρθρων 6, παρ. 1 και 3(δ).

Σε μία πιο συνεπή εφαρμογή του νόμου, σε δύο περιπτώσεις, οι συνήγοροι υπεράσπισης προέβαλαν ένσταση κατά της ανάγνωσης έγγραφων καταθέσεων λιμενικών υπαλλήλων, με το σκεπτικό ότι οι τελευταίοι είχαν συμμετάσχει στην ανάκριση των κατηγορούμενων. Και στις δύο περιπτώσεις, το δικαστήριο έκανε δεκτή την ένσταση και δεν προχώρησε στην ανάγνωση των καταθέσεων.

Ένσταση βασιζόμενη στην αρχή της αμφιβολίας υπέρ του κατηγορουμένου (in dubio pro reo)

Ενστάσεις που σχετίζονταν με την ανηλικότητα των κατηγορούμενων κατατέθηκαν δύο φορές. Στην πρώτη περίπτωση, η υπεράσπιση υποστήριξε ότι η υπόθεση έπρεπε να υπαχθεί στη δικαιοδοσία του δικαστηρίου ανηλίκων, επικαλούμενη την αρχή in dubio pro reo ως προς την ηλικία του κατηγορούμενου και τονίζοντας ότι κάθε αμφιβολία σχετικά με την ανηλικότητα πρέπει να επιλύεται υπέρ του κατηγορουμένου. Στη δεύτερη περίπτωση, ο συνήγορος υπεράσπισης ζήτησε αναβολή ειδικά για τη διενέργεια επίσημης εκτίμησης ηλικίας, υποστηρίζοντας ότι τα υπάρχοντα στοιχεία δημιουργούσαν εύλογη αμφιβολία ως προς το εάν ο κατηγορούμενος έπρεπε να δικαστεί ως ενήλικος ή όχι. Και στις δύο περιπτώσεις οι ενστάσεις έγιναν δεκτές.

Η μη επίλυση αμφιβολιών σχετικά με την ανηλικότητα μέσω κατάλληλης εκτίμησης ηλικίας ενδέχεται να παραβιάζει το άρθρο 6, παρ. 1 και τις ειδικές εγγυήσεις δίκαιης δίκης για τα παιδιά, ιδίως όταν η δικαιοδοσία του δικαστηρίου και η αυστηρότητα της ποινής εξαρτώνται από την ηλικία. Η ηλικία αποτελεί καθοριστικό πραγματικό στοιχείο, καθώς προσδιορίζει τόσο το αρμόδιο δικαστήριο όσο και το εφαρμοστέο πλαίσιο ποινής. Επιπλέον, τα διεθνή πρότυπα (συμπεριλαμβανομένης της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού και της νομολογίας του ΕΔΔΑ)¹⁰⁰ επιβεβαιώνουν ότι τα παιδιά δικαιούνται αυξημένη δικονομική προστασία και ότι οι αρχές οφείλουν να λαμβάνουν μέτρα που διασφαλίζουν διαδικασίες εκτίμησης προσαρμοσμένες στην ευαλωτότητά τους. Η συνέχιση της διαδικασίας χωρίς επαλήθευση της ηλικίας, παρά την ύπαρξη εύλογων ενδείξεων περί του αντιθέτου, υπονομεύει, συνεπώς, τη ασφάλεια δικαίου, την ισότητα των όπλων και την ενισχυμένη προστασία που οφείλεται στους ανηλίκους.

5.8.2. Αυτοτελείς ισχυρισμοί

5.8.2.1. Άρθρο 3, παράγραφος 3(ε) του νόμου 5038/2023

Το άρθρο 3, παράγραφος 3(ε) του νόμου 5038/2023, το οποίο έχει αναλυθεί περαιτέρω στο κεφάλαιο της παρούσας έκθεσης που αφορά τη νομική ανάλυση και σε πρόσφατη έκθεση του Legal Centre Lesvos και του Human Rights Legal Project (HRLP), προβλέπει σαφώς ότι τόσο οι αιτούντες άσυλο όσο και οι αναγνωρισμένοι πρόσφυγες δεν πρέπει να διώκονται ποινικά για παράνομη διέλευση των

¹⁰⁰ *T κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC] Προσφυγή αρ 24724/94 (ΕΔΔΑ, 16 Δεκεμβρίου 1999)· *V κατά Ηνωμένου Βασιλείου* [GC] Προσφυγή αρ 24888/94 (ΕΔΔΑ, 16 Δεκεμβρίου 1999).

συνόρων ή εντός της Ελλάδας.¹⁰¹ Η εξαίρεση αυτή προβλήθηκε ως αυτοτελής ισχυρισμός από τους συνηγόρους υπεράσπισης προς θεμελίωση της απόρριψης των κατηγοριών σε 41 από τις 114 ακροαματικές διαδικασίες. Ωστόσο, όπως αποκαλύπτεται στην πρόσφατη έκθεση LCL–HRLP και επιβεβαιώνεται από τις παρατηρήσεις μας στις δίκες, η εφαρμογή της ρήτρας εξαίρεσης από τα ελληνικά δικαστήρια υπήρξε αποσπασματική και ασυνεπής.¹⁰² Τα περισσότερα δικαστήρια ανά την Ελλάδα απέρριψαν τις ενστάσεις της υπεράσπισης κατά της δίωξης αιτούντων άσυλο και προσφύγων βάσει της ρήτρας εξαίρεσης.¹⁰³ Υπήρξαν όμως και περιπτώσεις που το ίδιο δικαστήριο, ακόμη και την ίδια ημέρα, εξέδωσε αντίθετες μεταξύ τους αποφάσεις επί της εφαρμογής της συγκεκριμένης εξαίρεσης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ασυνεπούς αυτής εφαρμογής παρατηρήθηκε στα δύο περιφερειακά δικαστήρια των Χανίων και του Ηρακλείου στην Κρήτη, τα οποία υιοθέτησαν διαμετρικά αντίθετες προσεγγίσεις επί του ίδιου ισχυρισμού, εξετάζοντας σχεδόν πανομοιότυπες υποθέσεις. Αντίστοιχη ασυνέπεια παρατηρήθηκε και στη Σάμο, ακόμη και σε αποφάσεις που εκδόθηκαν από τον ίδιο δικαστή.

Τον Ιούλιο 2025, οι παρατηρητές δικών κατέγραψαν μαζική απόρριψη του ισχυρισμού αυτού τόσο από τον εισαγγελέα όσο και από τον δικαστή στα Χανιά, με απόρριψη αναφορών σε απαλλακτικές αποφάσεις του Εφετείου Αιγαίου και με υιοθέτηση ερμηνείας του νόμου η οποία, κατά τον εισαγγελέα, δεν θα έπρεπε να επιτρέπει σε έναν κατηγορούμενο να «ξεφεύγει» από ένα σοβαρό κακούργημα, όπως η παράνομη μεταφορά, απλώς με την υποβολή αίτησης ασύλου. Κατά την άποψή τους, η νομολογία του Εφετείου Αιγαίου (Δικαστήριο Σάμου) δεν θα έπρεπε να διαμορφώνει τον συνήθη νομικό χειρισμό των υποθέσεων αυτών, διότι ενέχει τον κίνδυνο απόρριψης των κατηγοριών για όλους και αποτυχίας θεμελίωσης ποινικής ευθύνης.¹⁰⁴ Ωστόσο, μόλις λίγους μήνες αργότερα, τον Σεπτέμβριο 2025, το Δικαστήριο Ηρακλείου εκδίκασε υποθέσεις οκτώ κατηγορουμένων που αντιμετώπιζαν κατηγορίες για παράνομη μεταφορά υπηκόων τρίτων χωρών. Μεταξύ αυτών, τέσσερις Σουδανοί υπήκοοι αθώωθηκαν βάσει της ρήτρας εξαίρεσης. Το δικαστήριο αναφέρθηκε στην τρέχουσα κατάσταση στο Σουδάν και στο υψηλό ποσοστό αναγνώρισης για Σουδανούς υπηκόους, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της εξαίρεσης.

Τα παραδείγματα αυτά καταδεικνύουν ότι η ρήτρα εξαίρεσης εφαρμόζεται κατά διακριτική ευχέρεια κάθε δικαστηρίου, το οποίο σε ορισμένες περιπτώσεις αναλαμβάνει ρόλο αρχών ασύλου, αξιολογώντας την αξιοπιστία ή την ουσία των αιτημάτων διεθνούς προστασίας των κατηγορουμένων. Η πρακτική αυτή αντιβαίνει στις βασικές εγγυήσεις δίκαιης δίκης και παραβλέπει τη θεμελιώδη αρχή ότι η εξέταση των αιτημάτων ασύλου ανήκει στις αρμόδιες διοικητικές αρχές και όχι στα ποινικά δικαστήρια.

Ασφάλεια δικαίου και προβλεψιμότητα (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Η ασυνεπής και διακριτική εφαρμογή του άρθρου 3, παρ. 3(ε) μεταξύ των δικαστηρίων, ακόμη και εντός της ίδιας ακροαματικής διαδικασίας, υπονομεύει την απαίτηση της νομικής ασφάλειας που ενυπάρχει στο άρθρο 6, παρ. 1. Το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένως κρίνει ότι η ασφάλεια δικαίου αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, απαιτώντας προβλέψιμα, συνεκτικά και μη

¹⁰¹ *Human Rights Legal Project and Legal Centre Lesvos (n 6)*

¹⁰² *ό.π.* 14.

¹⁰³ *ό.π.* 15.

¹⁰⁴ Border Violence Monitoring Network (BVMN), *Crete Trials Monitoring – 16 July 2025* (17 Ιουλίου 2025) <https://borderviolence.eu>.

αυθαίρετα δικαστικά αποτελέσματα.¹⁰⁵ Οι κατηγορούμενοι δεν μπορούν εύλογα να προβλέψουν εάν η εξαίρεση θα εφαρμοστεί ούτε να κατανοήσουν τα νομικά κριτήρια που διέπουν την ερμηνεία της. Η απρόβλεπτη αυτή κατάσταση είναι ασύμβατη με τα πρότυπα δίκαιης δίκης, τα οποία απαιτούν συνεπή εφαρμογή του νόμου και τη δυνατότητα των κατηγορούμενων να προβλέπουν τις έννομες συνέπειες των πράξεών τους. Δημιουργούνται έτσι ποινικές διαδικασίες που στερούνται προβλεψιμότητας και συνοχής, με αυθαίρετες αποκλίσεις στη δικαστική πρακτική, ικανές να οδηγήσουν σε παραβιάσεις του άρθρου 6, παρ. 1.

Αμερόληπτο δικαστήριο και ορθή κατανομή δικαστικών ρόλων (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Όταν τα ποινικά δικαστήρια προβαίνουν *de facto* σε αξιολόγηση της αξιοπιστίας ή της ουσίας ενός αιτήματος ασύλου, ζήτημα που σαφώς έχει ανατεθεί εκ του νόμου στις διοικητικές αρχές, υπερβαίνουν τη θεσμική τους αρμοδιότητα. Ένα δικαστήριο διατρέχει τον κίνδυνο να απολέσει την αντικειμενική εμφάνιση αμεροληψίας όταν εξέρχεται του ρόλου του ή αναλαμβάνει λειτουργίες ασύμβατες με τη δικαιοδοτική του αποστολή. Η αρχή της αμεροληψίας διακυβεύεται όταν οι δικαστές εμπλέκονται σε λειτουργίες ή αξιολογήσεις ξένες προς τα νομικά στοιχεία της υπόθεσης.¹⁰⁶ Αυτός ο ασαφής διαχωρισμός ρόλων ενέχει τον κίνδυνο υπονόμησης της αμεροληψίας, καθώς τα δικαστήρια εισάγουν υποκειμενικές εκτιμήσεις άσχετες με τα στοιχεία του αδικήματος. Το άρθρο 6, παρ. 1 απαιτεί όχι μόνον την απουσία πραγματικής μεροληψίας αλλά και την απουσία κάθε δομικής ή λειτουργικής εμφάνισης μεροληψίας. Με την ανάληψη του ρόλου των αρχών ασύλου, τα δικαστήρια υπονομεύουν την ουδετερότητα που αναμένεται από ένα ποινικό δικαστήριο και διαβρώνουν τον διαχωρισμό αρμοδιοτήτων που απαιτείται για μια δίκαιη δίκη.

Ισότητα των όπλων (Άρθρο 6, παρ. 1 και 3(β) ΕΣΔΑ) & Υποχρέωση αιτιολογημένων αποφάσεων (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Η σχεδόν καθολική απόρριψη των ισχυρισμών βάσει του άρθρου 3, παρ. 3(ε), συχνά συνοδευόμενη από ελάχιστη ή συμπερασματική αιτιολόγηση, δημιουργεί δομική ανισορροπία μεταξύ κατηγορίας και υπεράσπισης. Σε πολλές αποφάσεις, τα δικαστήρια απέρριψαν τη ρήτρα εξαίρεσης χωρίς να εξετάσουν το γράμμα του νόμου του άρθρου 3(ε), τον δηλωμένο σκοπό του, τη νομολογία άλλων δικαστηρίων (π.χ. του Εφετείου Αιγαίου και του Εφετείου Ηρακλείου), ή τις πληροφορίες χώρας καταγωγής που είναι κρίσιμες για τις ανάγκες προστασίας των κατηγορούμενων.

Τέτοιες απορρίψεις θέτουν την υπεράσπιση σε δικονομικό μειονέκτημα, καθώς κεντρικά νομικά επιχειρήματα αποκλείονται ουσιαστικά από τη δικαστική αξιολόγηση. Αυτό υπονομεύει την ισότητα των όπλων, η οποία απαιτεί τα μέρη να διαθέτουν δίκαιη και αποτελεσματική δυνατότητα επηρεασμού της διαδικασίας.

Περαιτέρω, στις περιπτώσεις όπου τα δικαστήρια απέρριψαν την εξαίρεση, η αιτιολόγηση περιορίστηκε συχνά σε διαπιστώσεις ότι η αίτηση ασύλου ήταν «αναποτελεσματική» ή «αδιάφορη». Το άρθρο 6, παρ. 1 απαιτεί από τα δικαστήρια να απαντούν στα ουσιώδη ζητήματα που εγείρει η υπεράσπιση.¹⁰⁷ Η ανεπαρκής αιτιολόγηση εμποδίζει τους κατηγορούμενους να κατανοήσουν τη βάση της απόφασης και περιορίζει τη δυνατότητα άσκησης αποτελεσματικών ενδίκων μέσων.

¹⁰⁵ *Brumărescu κατά Ρουμανίας* [GC] Προσφυγή αρ 28342/95 (ΕΔΔΑ, 28 Οκτωβρίου 1999) § 61· *Beian κατά Ρουμανίας* (Αρ 1) Προσφυγή αρ 30658/05 (ΕΔΔΑ, 6 Δεκεμβρίου 2007) §§ 39–40· *Nejdet Şahin και Perihan Şahin κατά Τουρκίας* [GC] Προσφυγή αρ 13279/05 (ΕΔΔΑ, 20 Οκτωβρίου 2011) §§ 56–58.

¹⁰⁶ *Κυπριανού κατά Κύπρου* [GC] Προσφυγή αρ 73797/01 (ΕΔΔΑ, 15 Δεκεμβρίου 2005)· *Micallef κατά Μάλτας* [GC] Προσφυγή αρ 17056/06 (ΕΔΔΑ, 15 Οκτωβρίου 2009).

¹⁰⁷ *Krčmář και άλλοι κατά Τσεχίας* Προσφυγή αρ 35376/97 (ΕΔΔΑ, 3 Μαρτίου 2000).

Τόσο το ΕΔΔΑ όσο και η ελληνική νομοθεσία απαιτούν από τα δικαστήρια να παρέχουν επαρκή αιτιολόγηση στις αποφάσεις τους, αποδεικνύοντας ότι τα κεντρικά ζητήματα που προέβλεπε η υπεράσπιση εξετάστηκαν ουσιαστικά.¹⁰⁸ Τα μοτίβα που παρατηρήθηκαν στις εξεταζόμενες υποθέσεις δεν συνάδουν με την απαίτηση αυτή.

Η σχεδόν καθολική απόρριψη των ισχυρισμών βάσει του άρθρου 3, παρ. 3(ε) χωρίς ουσιαστική ανάλυση αντανακλά μία συστηματική έλλειψη εξατομικευμένης αξιολόγησης. Οι ειδικές περιστάσεις κάθε κατηγορουμένου εξετάστηκαν σπανίως πριν από την απόρριψη της εξαίρεσης, γεγονός που καταδεικνύει μια μαζική προσέγγιση καταδικών για τη συγκεκριμένη τυπολογία υποθέσεων, περισσότερο συνδεδεμένη με το μεταναστευτικό προφίλ των κατηγορουμένων. Η επιλεκτική αυτή εφαρμογή υποδεικνύει ότι οι αποφάσεις λαμβάνονταν συχνά βάσει γενικών παραδοχών περί εθνικότητας ή τεκμαιρόμενης πρόθεσης, και όχι κατόπιν αξιολόγησης της ατομικής κατάστασης. Η δικονομική δικαιοσύνη επιβάλλει εξατομικευμένη προσέγγιση, ιδίως όταν ο κατηγορούμενος είναι ευάλωτος ή όταν η απόφαση απαιτεί στάθμιση μη ποινικών στοιχείων, όπως το καθεστώς ασύλου, που ενδέχεται να μειώνουν την υπαιτιότητα.¹⁰⁹

Η έλλειψη εξατομικευμένης αξιολόγησης συμβάλλει σε ευρύτερες συστημικές ανησυχίες, συμπεριλαμβανομένης της ενίσχυσης τυποποιημένων πρακτικών επιμέτρησης ποινών και της μαζικής διαχείρισης παρόμοιων υποθέσεων. Συνολικά, η αποτυχία αξιολόγησης των ισχυρισμών σε ατομική βάση δεν υπονομεύει μόνον τη ασφάλεια δικαίου και την αμεροληψία, αλλά διακινδυνώνει και δομικά εμπόδια στην αποτελεσματική υπεράσπιση, κατά παράβαση των εγγυήσεων των άρθρων 6, παρ. 1 και 3(β) ΕΣΔΑ.

5.8.2.2. Λοιποί ισχυρισμοί που προβλήθηκαν κατά τις ακροαματικές διαδικασίες

Πέραν της εξαίρεσης του Άρθρου 3, παρ. 3(ε), προβλήθηκε ένα φάσμα πρόσθετων ουσιαστικών ισχυρισμών, είτε ως κύριοι λόγοι απαλλαγής είτε ως επικουρικοί/υποστηρικτικοί ισχυρισμοί σε περίπτωση απόρριψης του κύριου ισχυρισμού.

Κατάσταση ανάγκης (Άρθρο 32 ΠΚ)

Ο ισχυρισμός περί κατάστασης ανάγκης (κατά το Άρθρο 32 του Ελληνικού Ποινικού Κώδικα) συγκαταλέγεται μεταξύ των συχνότερα προβληθέντων επιχειρημάτων, πέραν του Άρθρου 3, παρ. 3(ε), και προβλήθηκε συνολικά 25 φορές. Οι συνήγοροι υπεράσπισης στηρίχθηκαν στον ισχυρισμό αυτό για να αντικρούσουν τις κατηγορίες και να υποστηρίξουν ότι οι κατηγορούμενοι ενήργησαν υπό συνθήκες ακραίας ανάγκης, συχνά λόγω βίας ή εξαναγκασμού. Αν και ο ισχυρισμός δεν έγινε συχνά δεκτός, υπήρξε κεντρικός σε αρκετές ακροαματικές διαδικασίες. Ενδεικτικά, σε μία υπόθεση που κατέληξε τελικά σε απαλλαγή (βάσει εύλογης αμφιβολίας και όχι λόγω κατάστασης ανάγκης), όλοι οι μάρτυρες κατέθεσαν με συνέπεια ότι ο καπετάνιος εγκατέλειψε το σκάφος μετά από ταξίδι διάρκειας αρκετών ωρών, απειλώντας τον κατηγορούμενο με όπλο και εξαναγκάζοντάς τον να αναλάβει τον έλεγχο του σκάφους. Ένας μάρτυρας ανέφερε ότι ο κατηγορούμενος δεν γνώριζε πώς να χειριστεί το σκάφος και ότι όλοι οι επιβάτες τον βοηθούσαν.

Έλλειψη δόλου και απουσία κέρδους

Σε 8 υποθέσεις, οι συνήγοροι υπεράσπισης υποστήριξαν ότι οι κατηγορούμενοι στερούνταν εγκληματικής πρόθεσης (δόλου) και δεν ενήργησαν με σκοπό το κέρδος, επιδιώκοντας να

¹⁰⁸ *Kudla κατά Πολωνίας* [GC] Προσφυγή αρ 30210/96 (ΕΔΔΑ, 26 Οκτωβρίου 2000) § 157.

¹⁰⁹ *ό.π. Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Sirketi κατά Ισπανίας* (30 Ιουνίου 2005) Αριθ. αίτησης 45036/98, § 155.

αποδείξουν ότι δεν πληρούνταν βασικά στοιχεία του αδικήματος της παράνομης μεταφοράς. Τα επιχειρήματα αυτά χρησιμοποιήθηκαν προς ενίσχυση της ευρύτερης θέσης ότι οι κατηγορούμενοι ενδέχεται να χειρίστηκαν το σκάφος, πλην όμως δεν είχαν πρόθεση τέλεσης του αδικήματος, όπως αυτό ορίζεται από τον νόμο, ούτε έλαβαν οποιοδήποτε όφελος. Ένα στενά συναφές επιχείρημα, ότι δηλαδή δεν συνέτρεχαν τα υποκειμενικά και αντικειμενικά στοιχεία του εγκλήματος, προβλήθηκε σε 3 επιπλέον υποθέσεις.

Σε 7 υποθέσεις, η υπεράσπιση παρουσίασε την κατάσταση ως αυτομεταφορά, επισημαίνοντας ότι οι ενέργειες των κατηγορούμενων αποσκοπούσαν στην επίτευξη ασφάλειας και στη μεταφορά των ίδιων, χωρίς πρόθεση τέλεσης του αδικήματος της παράνομης μεταφοράς των λοιπών επιβατών.

Ο κατηγορούμενος δεν ήταν ο οδηγός

Σε 9 υποθέσεις, η υπεράσπιση αμφισβήτησε την κατηγορία ότι ο κατηγορούμενος ήταν ο οδηγός του σκάφους. Ειδικότερα: σε 7 υποθέσεις, οι συνήγοροι υποστήριξαν ότι ο κατηγορούμενος ήταν απλώς επιβάτης και ουδέποτε χειρίστηκε το σκάφος, ενώ σε 2 υποθέσεις οι κατηγορούμενοι παραδέχθηκαν ότι κρατούσαν συσκευή GPS υπό απειλή, πλην όμως υποστήριξαν ότι το γεγονός αυτό δεν συνιστά «μεταφορά» κατά την έννοια του νόμου.

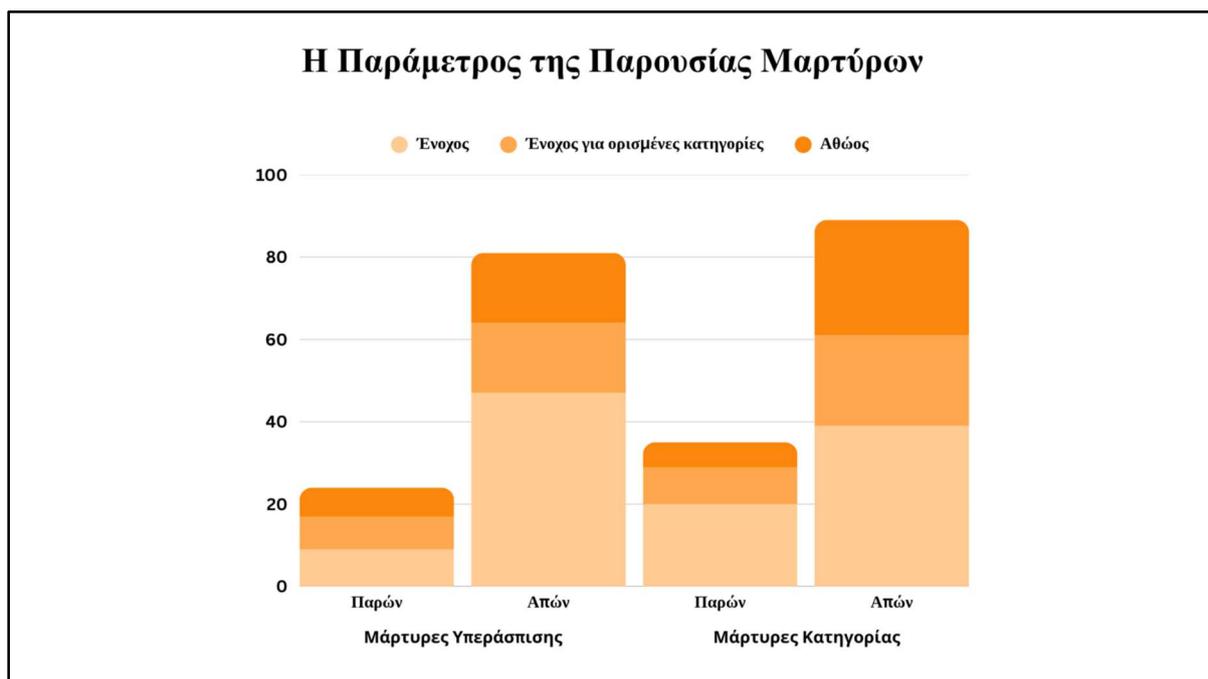
Λοιποί περιστασιακοί ισχυρισμοί

Ο ισχυρισμός της νομικής πλάνης προβλήθηκε μία φορά ως αυτοτελής ισχυρισμός, με την υπεράσπιση να υποστηρίζει ότι ο κατηγορούμενος, λόγω των συνθηκών του και της έλλειψης νομικών γνώσεων, παρερμήνευσε τον παράνομο χαρακτήρα των πράξεών του. Σε άλλη υπόθεση, η υπεράσπιση προέβαλε ισχυρισμό οικογενειακής ανάγκης, υποστηρίζοντας ότι οι ενέργειες του κατηγορουμένου αποσκοπούσαν αποκλειστικά στη βοήθεια και προστασία ανήλικου συγγενή του και όχι στη μεταφορά τρίτων, αμφισβητώντας έτσι την εφαρμογή της ποινικής διάταξης. Ένας περαιτέρω ισχυρισμός, επίσης προβληθείς μία φορά, αφορούσε την εφαρμογή ευμενέστερου νομικού πλαισίου, με την υπεράσπιση να υποστηρίζει ότι ο κατηγορούμενος έπρεπε να δικαστεί βάσει διάταξης που περιορίζει την εκτιτέα ποινή στα οκτώ έτη αντί των δέκα. Σε πέντε υποθέσεις, οι συνήγοροι υπεράσπισης εστίασαν στο προσωπικό προφίλ και το υπόβαθρο του κατηγορουμένου, υπογραμμίζοντας στοιχεία όπως η ευαλωτότητα και οι προσωπικές του συνθήκες. Οι υποβολές αυτές επιδίωξαν να εντάξουν τη συμπεριφορά των κατηγορουμένων στο ευρύτερο πλαίσιο της μεταναστευτικής πραγματικότητας και να μετριάσουν ή να αναιρέσουν τη διαμόρφωση εγκληματικής πρόθεσης.

Απουσία ισχυρισμών

Σε 8 υποθέσεις, οι συνήγοροι υπεράσπισης δεν προέβαλαν ούτε ενστάσεις ούτε ουσιαστικούς ισχυρισμούς. Από αυτές, οι 7 αφορούσαν κατηγορουμένους που εκπροσωπούσαν από αυτεπαγγέλτως διορισμένους συνηγόρους και η 1 από ιδιωτικά διορισμένο συνήγορο. Το μοτίβο αυτό ευθυγραμμίζεται με προηγούμενα ευρήματα σχετικά με τον περιορισμένο χρόνο προετοιμασίας και τους δομικούς περιορισμούς που περιβάλλουν την αυτεπάγγελτη υπεράσπιση, εγείροντας γενικότερες ανησυχίες που εξετάζονται σε προηγούμενα κεφάλαια αναφορικά με την ισότητα των όπλων.

5.9. Αποδεικτική διαδικασία – Μάρτυρες

Εικόνα 7: Η παράμετρος των μαρτύρων στα αποτελέσματα των ακροαματικών διαδικασιών

5.9.1. Μάρτυρες υπεράσπισης

Στις υποθέσεις που παρακολουθήθηκαν, μάρτυρες υπεράσπισης παρέστησαν σε 15 από τις 78 ακροαματικές διαδικασίες που αφορούσαν 24 άτομα, ενώ για 9 ακροαματικές διαδικασίες δεν διευκρινίστηκε η παρουσία τους. Μεταξύ των υποθέσεων στις οποίες παρέστησαν μάρτυρες υπεράσπισης, οι 7 κατέληξαν σε αθώωση (29%), οι 8 σε μερική καταδίκη («ένοχος για ορισμένες πράξεις») (33%) και οι 9 σε πλήρη καταδίκη (38%). Αντιθέτως, στις 81 υποθέσεις χωρίς την παρουσία μαρτύρων υπεράσπισης, οι 17 κατέληξαν σε αθώωση (21%), οι 17 σε μερική καταδίκη (21%) και οι 47 σε πλήρη καταδίκη (58%). Τα στοιχεία αυτά καταδεικνύουν ότι η παρουσία μαρτύρων υπεράσπισης μπορεί να έχει ουσιαστική επίδραση στην έκβαση των υποθέσεων. Το εύρημα αυτό θα πρέπει να συνεκτιμηθεί με τον πολύ χαμηλό αριθμό υποθέσεων στις οποίες βρέθηκαν μάρτυρες υπεράσπισης, καθώς και με τις ευρύτερες ελλείψεις στην εξέταση μαρτύρων.

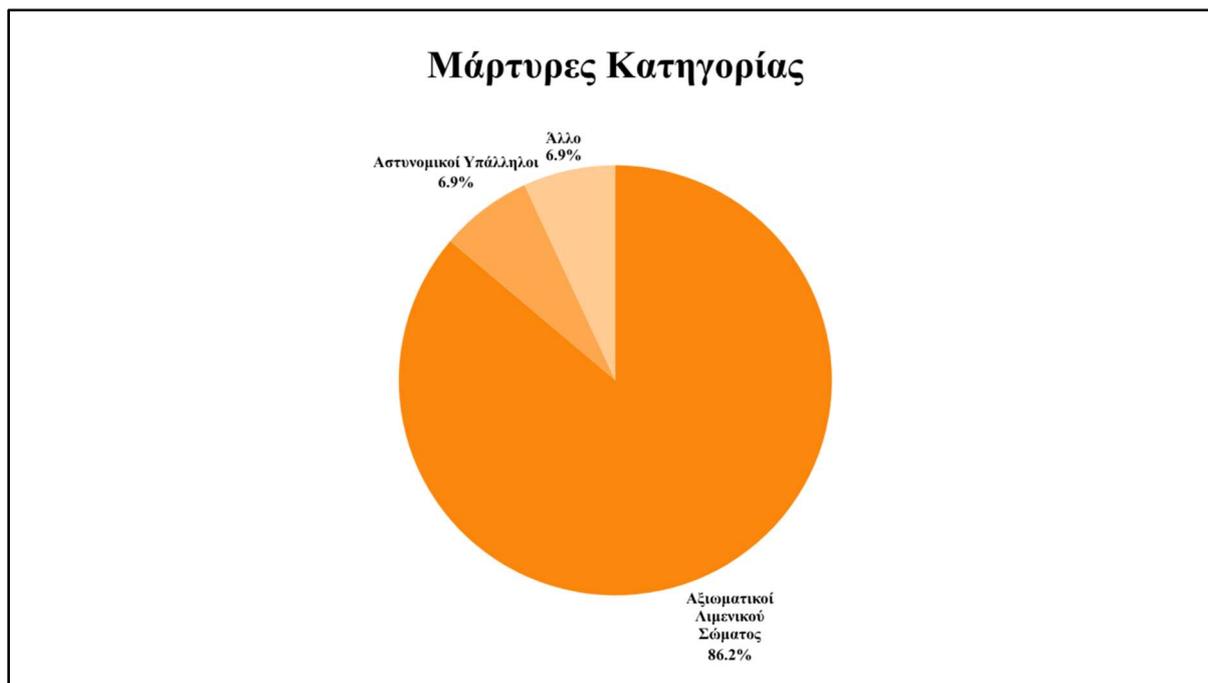
5.9.2. Μάρτυρες κατηγορίας

Όπως παρουσιάστηκε ανωτέρω, 33 μάρτυρες κατηγορίας παρέστησαν σε 21 ακροαματικές διαδικασίες που αφορούσαν 35 κατηγορουμένους. Όταν ήταν παρόντες μάρτυρες κατηγορίας, 5 κατηγορούμενοι αθώωθηκαν (15%), 9 κρίθηκαν ένοχοι για ορισμένες πράξεις (26%) και 20 καταδικάστηκαν πλήρως (59%). Αντιθέτως, στην απουσία μαρτύρων κατηγορίας, 19 υποθέσεις κατέληξαν σε αθώωση (24%), 22 σε μερική καταδίκη (27%) και 39 σε πλήρη καταδίκη (49%).

Στις υποθέσεις που παρακολουθήθηκαν, παρατηρήθηκε πολύ περιορισμένη ποικιλία ως προς τους μάρτυρες κατηγορίας. Οι δίκες βασιζόνταν σε συντριπτικό βαθμό σε αξιωματικούς του Λιμενικού Σώματος, οι οποίοι κλήθηκαν ως μάρτυρες σε 20 από τις 21 υποθέσεις όπου υπήρχε μάρτυρας κατηγορίας. Η κατάθεση των μαρτύρων κατηγορίας, ιδίως των λιμενικών που προέβησαν στις συλλήψεις ή επέβλεψαν τις μεταφορές, (25 από τους 29 μάρτυρες που εξετάστηκαν) αποτέλεσε βασικό στοιχείο για τη θεμελίωση των κατηγοριών και την επιβολή καταδικών. Οι υπόλοιποι 4

μάρτυρες ήταν δύο αστυνομικοί, ένας αλιέας που ήταν αυτόπτης μάρτυρας κατά την ακινητοποίηση της λέμβου με τον κατηγορούμενο και, για έναν ακόμη μάρτυρα, δεν κατέστη δυνατό να προσδιοριστεί η ιδιότητά του. Αξιοσημείωτο είναι ότι δεν υλοποιήθηκαν ποτέ αυτοπρόσωπες καταθέσεις των μεταφερόμενων προσώπων, οι οποίες θα μπορούσαν να προσφέρουν ένα πραγματικό πλαίσιο ή και μία διαφορετική αφήγηση των τελεσθέντων γεγονότων. Το μοτίβο αυτό αναδεικνύει μια δομική εξάρτηση από περιορισμένο κύκλο μαρτύρων, η οποία δύναται να επηρεάζει την έκβαση των δικών κατά τρόπο που δεν αποτυπώνει πλήρως τις πραγματικές περιστάσεις.

Συνολικά, οι καταδίκες αποτέλεσαν το κυρίαρχο αποτέλεσμα ανεξαρτήτως της παρουσίας μαρτύρων υπεράσπισης ή κατηγορίας, αν και η παρουσία μαρτύρων υπεράσπισης συνδέθηκε με ελαφρώς υψηλότερα ποσοστά αθώωσης ή μερικής καταδίκης.

Εικόνα 8: Η ιδιότητα των μαρτύρων κατηγορίας που παρουσιάστηκαν στις ακροάσεις

Δικαίωμα εξέτασης ή αντεξέτασης μαρτύρων (Άρθρο 6, παρ 3(δ) ΕΣΔΑ)

Το Άρθρο 6, παράγραφος 3(δ) της ΕΣΔΑ εγγυάται στον κατηγορούμενο το δικαίωμα να εξετάζει ή να ζητεί την εξέταση των μαρτύρων κατηγορίας. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, η διάταξη αυτή απαιτεί η υπεράσπιση να έχει επαρκή και ουσιαστική δυνατότητα να αμφισβητήσει και να εξετάσει τους μάρτυρες κατηγορίας, είτε στο ακροατήριο είτε στο προδικαστικό στάδιο. Παρότι η χρήση καταθέσεων από απόντες μάρτυρες δεν απαγορεύεται απολύτως από την ΕΣΔΑ, το Δικαστήριο έχει επανειλημμένα κρίνει ότι μία καταδίκη δεν μπορεί να βασίζεται αποκλειστικά ή κατά τρόπο αποφασιστικό σε αποδεικτικά στοιχεία τα οποία η υπεράσπιση δεν είχε τη δυνατότητα να ελέγξει μέσω αντεξέτασης, εκτός εάν υφίστανται επαρκώς ισχυρές δικονομικές εγγυήσεις αντιστάθμισης του μειονεκτημάτος αυτού.¹¹⁰ Η επίκληση μη επιβεβαιωμένων καταθέσεων μαρτύρων χωρίς ενεργές και γνήσιες προσπάθειες διασφάλισης της παρουσίας του μάρτυρα ή χωρίς εναλλακτικά μέτρα, υπονομεύει σοβαρά τη δίκαιη διαδικασία κατά το Άρθρο 6, παρ 1.

¹¹⁰ *Al-Khawaja και Tahery κατά Ηνωμένων Βασιλείων* [GC] Προσφυγές αρ 26766/05 και 22228/06 (ΕΔΔΑ, 15 Δεκεμβρίου 2011)· *Schatschaschwili κατά Γερμανίας* [GC] Προσφυγή αρ 9154/10 (ΕΔΔΑ, 15 Δεκεμβρίου 2015).

Το δικαίωμα αυτό περιορίστηκε συστηματικά στις παρακολουθούμενες δίκες. Τα αποδεικτικά στοιχεία της κατηγορίας στηρίχθηκαν συντριπτικά σε καταθέσεις στελεχών του Λιμενικού Σώματος που συμμετείχαν στη σύλληψη, ενώ οι επιβάτες που ήταν παρόντες στα γεγονότα και των οποίων οι γραπτές δηλώσεις χρησιμοποιούνταν συχνά ως βάση καταδίκης, σχεδόν ποτέ δεν κλήθηκαν να καταθέσουν στο ακροατήριο. Όταν η υπεράσπιση επιχείρησε να υπερβεί αυτή την έλλειψη μέσω αιτημάτων αναβολής προκειμένου να εντοπιστούν και να κληθούν επιβάτες ως μάρτυρες, η συνήθης απάντηση ήταν η απόρριψη. Τα δικαστήρια επαναλάμβαναν σταθερά το επιχείρημα —που έχει καταστεί η τυπική απάντηση— ότι οι επιβάτες δεν μπορούν να κληθούν επειδή οι διευθύνσεις τους υποτίθεται ότι είναι άγνωστες. Τα δικαστήρια δεν εξάντλησαν εύλογα μέτρα για τη διασφάλιση της παρουσίας των μαρτύρων πριν βασιστούν στις γραπτές δηλώσεις τους. Το μοτίβο που εντοπίστηκε δείχνει ότι οι καταδίκες στηρίζονταν κυρίως στις γραπτές αυτές δηλώσεις σε συνδυασμό με την κατάθεση των στελεχών του Λιμενικού Σώματος, στην οποία αποδόθηκε αποφασιστική αποδεικτική βαρύτητα.

Η πρακτική αυτή υπονομεύει την κατ' αντιμωλία διεξαγωγή της διαδικασίας και στερεί από την υπεράσπιση τη γνήσια δυνατότητα να αμφισβητήσει κρίσιμα ενοχοποιητικά στοιχεία. Όταν τα δικαστήρια προβαίνουν σε καταδίκη χωρίς να διασφαλίσουν την παρουσία διαθέσιμων μαρτύρων ή χωρίς να εξασφαλίσουν ότι η υπεράσπιση είχε ουσιαστική δυνατότητα αντεξέτασης, οι εγγυήσεις του Άρθρου 6, παρ 3(δ), σε συνδυασμό με το Άρθρο 6, παρ 1, δεν πληρούνται.

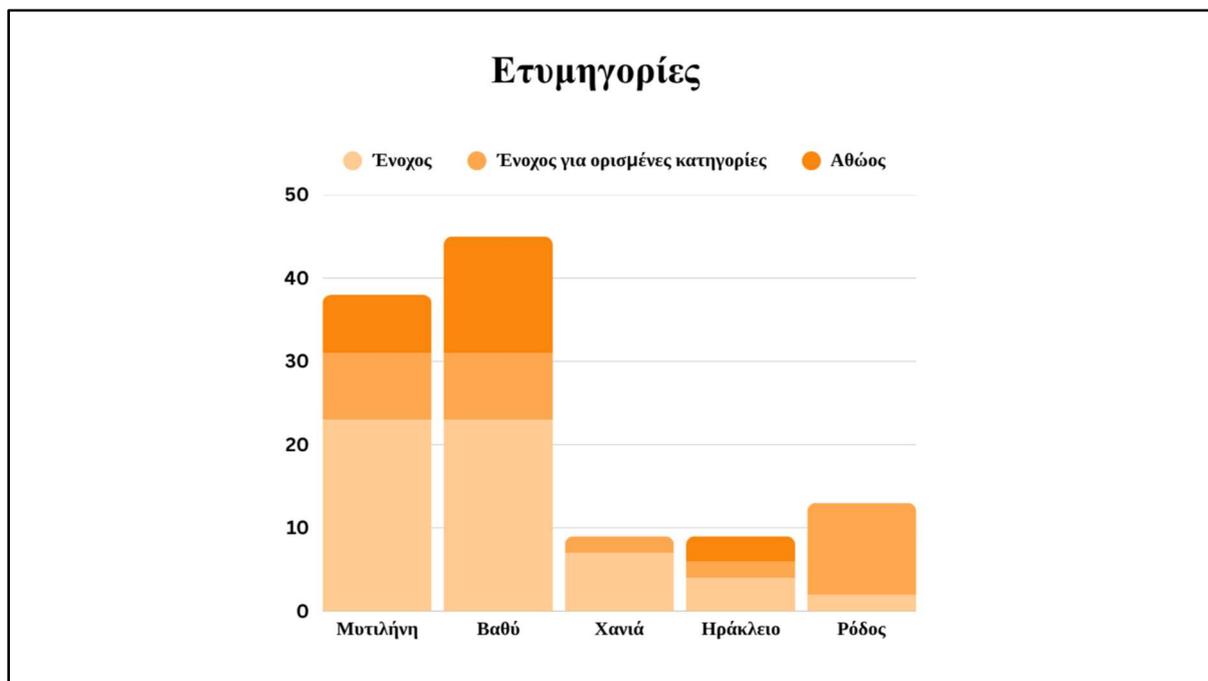
Κατ' αντιμωλία διαδικασία (Άρθρο 6, παρ 1 ΕΣΔΑ)

Προκειμένου μία ποινική διαδικασία να θεωρείται ότι τηρεί την αρχή της κατ' αντιμωλία εξέτασης, η υπεράσπιση πρέπει να έχει γνώση και ουσιαστική δυνατότητα να σχολιάσει και να αμφισβητήσει όλα τα αποδεικτικά στοιχεία στα οποία στηρίζεται η κατηγορία. Αυτό συνεπάγεται ότι και τα δύο μέρη πρέπει να συμμετέχουν αποτελεσματικά στη διαδικασία και ότι κανένα αποδεικτικό στοιχείο δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως βάση δικαστικής κρίσης χωρίς η υπεράσπιση να έχει πραγματική δυνατότητα να το αντικρούσει.¹¹¹ Η προσκόμιση αποδεικτικών στοιχείων ως αποφασιστικών, στερώντας από την υπεράσπιση τη δυνατότητα αμφισβήτησής τους, υπονομεύει σοβαρά τη συνολική δικαιοσύνη της διαδικασίας.

Η εγγύηση αυτή υπονομεύθηκε δομικά στις παρακολουθούμενες δίκες. Οι δηλώσεις επιβατών έγιναν δεκτές και χρησιμοποιήθηκαν χωρίς η υπεράσπιση να έχει τη δυνατότητα να εξετάσει τους ίδιους τους μάρτυρες. Αυτό είναι κρίσιμο, λαμβανομένων υπόψη και άλλων δομικών εμποδίων που έχουν εντοπιστεί στο προδικαστικό στάδιο, όπως η έλλειψη διερμηνείας ή η μη μετάφραση ουσιαστικών εγγράφων. Τα δικαστήρια, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις ιδιαιτερότητες κάθε υπόθεσης, προχωρούσαν συστηματικά στην εκδίκαση και στην έκδοση αποφάσεων, επικαλούμενα τις δήθεν άγνωστες διευθύνσεις των επιβατών. Ως αποτέλεσμα, η υπεράσπιση στερήθηκε κάθε ουσιαστικής δυνατότητας να αμφισβητήσει την αξιοπιστία, τη συνοχή ή το πλαίσιο αποδεικτικών στοιχείων που συχνά είχαν αποφασιστική σημασία για την καταδίκη. Η συμμετοχή της υπεράσπισης κατέστη περισσότερο τυπική άσκηση χωρίς πραγματικό χαρακτήρα αντιδικίας κατά τη διαδικασία, κατά παράβαση του Άρθρου 6, παρ 1 ΕΣΔΑ.

¹¹¹ *Brandstetter κατά Αυστρίας* Προσφυγή αρ 11170/84 (ΕΔΔΑ, 28 Αυγούστου 1991)· *Krcmář και άλλοι κατά Τσεχικής Δημοκρατίας* Προσφυγές αρ 25365/06, 25952/06 και 29787/06 (ΕΔΔΑ, 21 Δεκεμβρίου 2017).

5.10. Ετυμηγορίες – Επιβολή ποινών

Εικόνα 9: Ετυμηγορίες που επιβλήθηκαν στις υπό παρακολούθηση υποθέσεις

5.10.1 Ετυμηγορίες

Οι καταδίκες αποτέλεσαν το κυρίαρχο αποτέλεσμα στις εξεταζόμενες υποθέσεις, με τη συνηθέστερη δικαστική απόφαση να αποτελεί η ετυμηγορία “ένοχος σύμφωνα με το κατηγορητήριο”. Πριν παρουσιαστεί η στατιστική κατανομή των αποτελεσμάτων, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί η έννοια του «ένοχος για ορισμένες κατηγορίες» στις ποινικές διαδικασίες: ο χαρακτηρισμός αυτός εφαρμόζεται όταν το δικαστήριο αθώνει τον κατηγορούμενο από μία ή περισσότερες κατηγορίες αλλά προβλέπει καταδίκη για τις υπόλοιπες. Αυτό συνιστά μερική καταδίκη, διακριτή τόσο από την πλήρη αθώωση όσο και από την πλήρη καταδίκη, και μπορεί να έχει σημαντικές συνέπειες για την ποινή, ανάλογα με το ποιες κατηγορίες γίνονται δεκτές. Από ουσιαστική άποψη, η διάκριση μεταξύ πλήρους και μερικής ενοχής συχνά αμβλύνεται στην πράξη, καθώς οι αυστηρότερες ποινές απορρέουν από την επιβαρυσμένη κατηγορία της παράνομης μεταφοράς. Έτσι, σε πολλές περιπτώσεις, οι μερικές αθώσεις είχαν ελάχιστη επίδραση στην τελική ποινή. Αντιθέτως, στις λιγότερο συχνές περιπτώσεις όπου οι κατηγορούμενοι αθώθηκαν για την κατηγορία της μεταφοράς αλλά καταδικάστηκαν μόνο για παράνομη είσοδο, το αποτέλεσμα ως προς την ποινή μεταβαλλόταν δραματικά, οδηγώντας συχνά σε αποφυλάκιση λόγω του χρόνου κράτησης που είχε ήδη εκτιθεί. Συνολικά, τα δεδομένα αντανακλούν ένα τοπίο επιμέτρησης ποινών όπου η καταδίκη στην κύρια κατηγορία καθορίζει το αποτέλεσμα, και οι μερικές αθώσεις σπάνια μετριάζουν τη σοβαρότητα της ποινής.

Τα στατιστικά μας εξαιρούν τις περιπτώσεις ποινικών διαπραγματεύσεων, οι οποίες έχουν αξιολογηθεί χωριστά σε άλλο κεφάλαιο της παρούσας έκθεσης, καθώς η νομική αρχιτεκτονική της διαδικασίας αυτής αποκλείει τις αθώσεις ή τις μεικτές ετυμηγορίες: εκ σχεδιασμού, οι ποινικές διαπραγματεύσεις προϋποθέτουν την παραδοχή ενοχής του κατηγορουμένου για όλες τις κατηγορίες και συνεπώς επιτρέπουν μόνο την επιβολή ποινής μετά από καταδίκη, χωρίς δυνατότητα πλήρους ή μερικής απαλλαγής για οποιαδήποτε πράξη.

Στη Μυτιλήνη, τα δικαστήρια εξέδωσαν 23 καταδικαστικές αποφάσεις (61%), 8 αποφάσεις μερικής ενοχής (21%) και 7 αθωωτικές αποφάσεις (18%). Στο Βαθύ Σάμου, το μοτίβο ήταν διαφορετικό, με 23 καταδίκες (51%), 8 μερικές καταδίκες (18%) και 14 αθώωσεις (31%). Τα Χανιά και το Ηράκλειο παρουσίασαν μικρότερο όγκο υποθέσεων αλλά συγκρίσιμες τάσεις (Χανιά: 7 καταδίκες (78%), 2 μερικές καταδίκες (22%) και καμία αθώωση· Ηράκλειο: 4 καταδίκες (45%), 2 μερικές καταδίκες (22%) και 3 αθώωσεις (33%)). Στη Ρόδο καταγράφηκαν 2 καταδίκες (15%) και 11 αποφάσεις μερικής ενοχής (85%), χωρίς καμία αθώωση.

Γενικά, η επιμέτρηση ποινών στο 52% των περιπτώσεων κατέληξε σε καταδίκες για όλες τις κατηγορίες και στο 27% για ορισμένες από τις αρχικές κατηγορίες. Οι αθώωσεις εμφανίστηκαν σποραδικά στη Μυτιλήνη, στο Βαθύ, στα Χανιά και στο Ηράκλειο. Η επικράτηση των ετυμηγοριών ενοχής σε όλες τις δικαιοδοσίες δείχνει ότι το τυπικό δικαστικό αποτέλεσμα στις διώξεις σχετικές με διακίνηση είναι η καταδίκη, με τις αθώωσεις ή τις μικτές αποφάσεις να εμφανίζονται μόνο κατ' εξαίρεση. Σε συνδυασμό με τη συχνότητα απόρριψης ενστάσεων και αυτοτελών ισχυρισμών, το μοτίβο αυτό καταδεικνύει μια τάση όπου οι καταδίκες επέρχονται παρά τα σημαντικά διαδικαστικά ή ουσιαστικά ζητήματα που προβάλλει η υπεράσπιση. Η συνεπής επιβεβαίωση της εισαγγελικής πρότασης, ανεξαρτήτως ατομικών περιστάσεων, ευαλωτότητας ή ειδικών αποδεικτικών στοιχείων της υπόθεσης, υποδηλώνει μια δομική τάση προς μαζική καταδίκη παρά προς μια πραγματικά εξατομικευμένη αξιολόγηση της ποινικής ευθύνης. Αυτό ενισχύεται περαιτέρω από το υψηλό ποσοστό κατηγορούμενων που εκπροσωπούνται από αυτεπαγγέλτως διορισμένους συνηγόρους, οι οποίοι αντιμετωπίζουν δομικά και πρακτικά εμπόδια στην προετοιμασία αποτελεσματικής υπεράσπισης, συμπεριλαμβανομένου του εξαιρετικά περιορισμένου χρόνου με τους εντολείς τους και των δυσκολιών στην έγκαιρη εξέταση των αποδεικτικών στοιχείων του φακέλου. Οι περιορισμοί αυτοί, σε συνδυασμό με τα παρατηρούμενα δικαστικά μοτίβα που ακολουθούνται, παρέχουν ισχυρές ενδείξεις ότι τα αποτελέσματα των υποθέσεων καθοδηγούνται περισσότερο από το μεταναστευτικό προφίλ των κατηγορούμενων και την κατηγοριοποίηση του αδικήματος παρά από μια λεπτομερή αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών ή των νομικών επιχειρημάτων που προβάλλονται σε κάθε υπόθεση.

5.10.2 Συγκεντρωτικά στατιστικά στοιχεία επιμέτρησης ποινών

5.10.2.1 Φυλάκιση

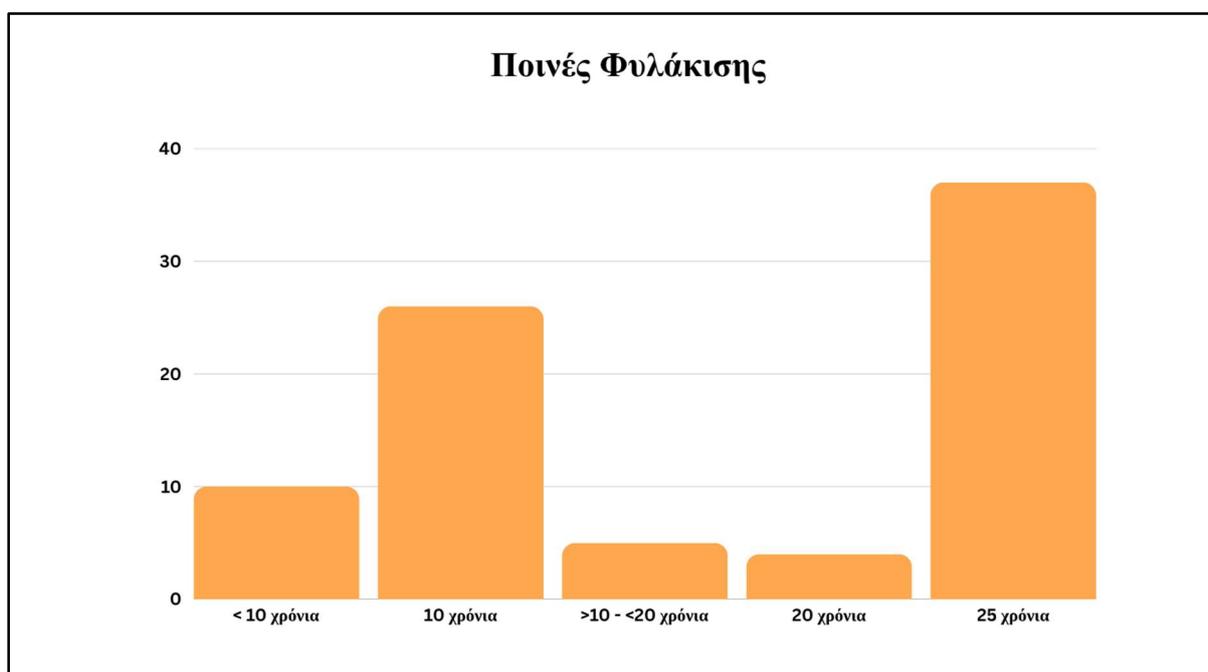
Τα δεδομένα ως προς την επιμέτρηση των ποινών στις υποθέσεις που παρακολουθήθηκαν αναδεικνύουν ένα συνεκτικό μοτίβο εξαιρετικά υψηλών σωρευτικών ποινών για το αδίκημα της παράνομης μεταφοράς, με τις ποινές να συγκεντρώνονται γύρω από σταθερά, αυστηρά επίπεδα. Η μέση συνολική ποινή για 82 κατηγορούμενους που καταδικάστηκαν με κύρια κατηγορία την παράνομη μεταφορά ανήλθε περίπου σε 62,5 έτη. Παρά τη θεωρητική σώρευση ποινών που συχνά υπερέβαινε τα εκατοντάδες έτη, ο μέσος εκτιτέος χρόνος, όπως υπολογίζεται βάσει του ελληνικού πλαισίου εκτέλεσης ποινών, διαμορφώθηκε σε 17,31 έτη, με ανώτατο όριο τα 25 έτη, γεγονός που εξακολουθεί να συνιστά μία ιδιαίτερα σημαντική και ανησυχητική στέρηση της ελευθερίας.

Ως προς την κατανομή των επιβαλλόμενων ποινών για την παράνομη μεταφορά, το ανώτατο συνήθως επίπεδο για τις επιβαρυντικές μορφές του αδικήματος, δηλαδή τα 25 έτη κάθειρξης, αποτέλεσε τη συχνότερη μεμονωμένη ποινή, επιβληθείσα σε 37 κατηγορούμενους (45%). Ακολουθεί ως δεύτερο κυρίαρχο επίπεδο η ποινή των 10 ετών, η οποία επιβλήθηκε σε 26 περιπτώσεις (32%).

Ποινές 20 ετών επιβλήθηκαν σε 4 περιπτώσεις (5%), ενώ επιπλέον 5 κατηγορούμενοι έλαβαν ποινές μεταξύ 10 και 20 ετών (6%). Ιδιαίτερα ενδεικτικό είναι ότι ποινές κάτω των 10 ετών επιβλήθηκαν μόλις σε 10 περιπτώσεις (12%), γεγονός που καταδεικνύει ότι η συνήθης πρακτική επιμέτρησης κλίνει συντριπτικά προς τις αυστηρότερες ποινές.

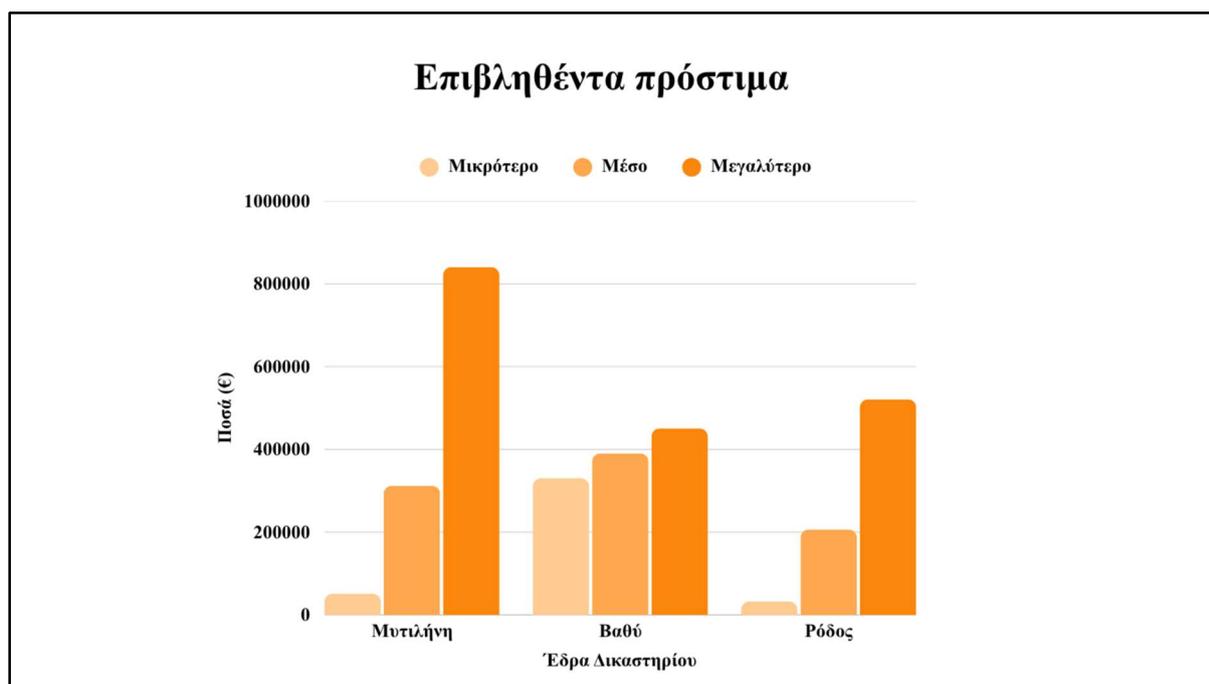
Τα δεδομένα αποκαλύπτουν επίσης περιπτώσεις στις οποίες η σωρευτική προβλεπόμενη από τον νόμο ποινή, πριν από τη μετατροπή της στον υπολογισμό του χρόνου έκτισης, έφτασε σε ακραία σύνολα, με το μέγιστο συνολικό άθροισμα που παρατηρήθηκε να είναι 570 έτη. Σε ορισμένες ακροαματικές διαδικασίες οι κατηγορούμενοι αντιμετώπισαν σωρευτική ποινή έως και εκατοντάδες έτη, ως αποτέλεσμα του πολλαπλασιασμού των ποινών ανά μεταφερόμενο πρόσωπο (βασική ποινή Χ αριθμός μεταφερόμενων προσώπων). Αν και οι αριθμοί αυτοί δεν αντανakλούν τον πραγματικό χρόνο έκτισης, η συμβολική και διαδικαστική τους επίδραση είναι καθοριστική.

Ο συνδυασμός συστηματικά υψηλών βασικών ποινών και ακραίων σωρευτικών υπολογισμών παραπέμπει σε ένα πλαίσιο επιμέτρησης ποινών που λειτουργεί με ελάχιστη διαφοροποίηση μεταξύ κατηγορούμενων. Η ομοιομορφία των αποτελεσμάτων αντανakλά το ευρύτερο μοτίβο που παρατηρήθηκε από τα στατιστικά των καταδικαστικών αποφάσεων: οι κατηγορούμενοι καταδικάζονται όχι βάσει των προσωπικών τους περιστάσεων, του βαθμού εμπλοκής τους, του εξαναγκασμού, της ευαλωτότητας ή της πρόθεσης, αλλά πρωτίστως βάσει της τυπικής κατηγοριοποίησης του αδικήματος και του μεταναστευτικού τους προφίλ. Αυτό εγείρει ανησυχίες ότι η πρακτική επιμέτρησης ποινών προκρίνει την κατηγοριοποιημένη τιμωρία έναντι της αξιολόγησης κατά περίπτωση.

Εικόνα 10: Ποινές φυλάκισης που επιβλήθηκαν στις υπό παρακολούθηση υποθέσεις

5.10.2.2 Χρηματικές ποινές

Εικόνα 11: Πρόστιμα που επιβλήθηκαν στις υπό παρακολούθηση υποθέσεις

Πέραν των στερητικών της ελευθερίας ποινών, παρακολουθήσαμε επίσης την επιβολή χρηματικών κυρώσεων σε 28 περιπτώσεις. Τα διαθέσιμα δεδομένα σχετικά με τα πρόστιμα είναι πιο περιορισμένα από εκείνα για τη φυλάκιση, κυρίως λόγω της κακής ακουστικής στις δικαστικές αίθουσες και της συχνής πρακτικής δικαστών να εκφωνούν τις αποφάσεις επιβολής ποινών ταχέως, συχνά χωρίς να διατυπώνουν σαφώς την πλήρη ανάλυση των χρηματικών κυρώσεων. Τα ευρήματά μας καταδεικνύουν εξαιρετικά υψηλές **χρηματικές ποινές** στις καταδίκες για παράνομη μεταφορά. Συνολικά, τα ευρήματα δείχνουν ότι οι χρηματικές ποινές δεν είναι απλώς παρεπόμενες της φυλάκισης αλλά συνιστούν ανεξάρτητο και ιδιαίτερα τιμωρητικό σκέλος της ποινής, με τα **σωρευτικά πρόστιμα να κλιμακώνονται απότομα** ανάλογα με τον αριθμό των επιβατών και, σε κάποιο βαθμό, με την τοποθεσία του δικαστηρίου, καθώς και με τις επιβαρυντικές περιστάσεις που επιβλήθηκαν κατά το στάδιο της κύριας ανάκρισης.

Τα ευρήματά μας αναδεικνύουν σημαντικές διαφοροποιήσεις ως προς την επιβολή χρηματικών ποινών μεταξύ των διαφόρων δικαστηρίων. Στις υποθέσεις που παρακολουθήθηκαν **στα δικαστήρια των Χανίων και του Ηρακλείου δεν καταγράφηκε η επιβολή κάποιας χρηματικής ποινής**. Αντιθέτως, στα λοιπά δικαστήρια (**Μυτιλήνη, Βαθύ και Ρόδος**), οι επιβληθείσες χρηματικές ποινές κυμαίνονταν συνήθως μεταξύ περίπου **200.000€ και 800.000€**, με τις περισσότερες να συγκεντρώνονται γύρω στις **500.000€**. Το δικαστήριο της **Ρόδου** επέβαλε χρηματικές ποινές σε **11 από τους 13 καταδικασθέντες (85%)**, παρουσιάζοντας όμως τον χαμηλότερο μέσο όρο μεταξύ των τριών δικαστηρίων που επέβαλαν τέτοιες ποινές (**206.000€**). Το **Βαθύ**, αντιθέτως, επέβαλε χρηματικές ποινές με τη χαμηλότερη συχνότητα (11%), αλλά με τον υψηλότερο μέσο όρο (**390.000€**). Στη **Μυτιλήνη**, επιβλήθηκαν χρηματικές ποινές **σε 12 από τους 38 καταδικασθέντες (32%)**. Ωστόσο, η υψηλότερη καταγεγραμμένη χρηματική ποινή προήλθε από το εν λόγω δικαστήριο, φθάνοντας τα **840.500€** (αποτελούμενη από βασική ποινή 200.000€, 40.000€ για καθένα από τα 15 μεταφερόμενα πρόσωπα και επιπλέον παρεπόμενη χρηματική ποινή 500 €). Συνολικά, από τις 28 υποθέσεις στις οποίες καταγράφηκε η επιβολή χρηματικής ποινής για το αδίκημα της «παράνομης μεταφοράς

υπηκόων τρίτων χωρών», επιβλήθηκε κατά μέσο όρο ποσό ύψους 285.000€ επιπλέον των στερητικών της ελευθερίας ποινών.

Τα ποσά αυτά δεν προέκυψαν ως εξαιρετικές δικαστικές αποκλίσεις, αλλά μάλλον ως αποτέλεσμα της εφαρμογής των προβλεπόμενων από τον νόμο ποινών ανά μεταφερόμενο πρόσωπο σε σκάφη που μετέφεραν είκοσι ή περισσότερα άτομα. Στην πράξη, αυτό οδήγησε σε κατηγορούμενους που έλαβαν σωρευτικές χρηματικές ποινές ύψους αρκετών εκατοντάδων χιλιάδων ευρώ επιπλέον των μακρών στερητικών της ελευθερίας ποινών, ανεξαρτήτως των προσωπικών τους περιστάσεων ή της πραγματικής οικονομικής τους δυνατότητας. Τα πρόστιμα αυτά που επιβάλλονται, πέραν του ότι είναι μη ρεαλιστικά για τα άτομα στα οποία επιβλήθηκαν, ενδέχεται να έχουν και περαιτέρω νομικές συνέπειες, καθώς, σύμφωνα με τον ποινικό κώδικα, εάν δεν καταβληθούν, συνιστούν πρόσθετο αδίκημα. Αν και παρατηρήθηκε κάποια διαφοροποίηση μεταξύ δικαστηρίων μεταξύ δικαιοδοσιών ως προς τη διαμόρφωση των τελικών ποσών, το υποκείμενο μοτίβο παρέμεινε ομοιόμορφο: οι χρηματικές ποινές για παράνομη μεταφορά ήταν ιδιαίτερα υψηλές και μηχανικά σωρευτικές, αντανakλώντας τη δομή του αδικήματος παρά μια εξατομικευμένη αξιολόγηση της αναλογικότητας.

Οι πρακτικές αυτές εντάσσονται στο νομοθετικό πλαίσιο του άρθρου 25 του Νόμου 5038/2023. Στις επιβαρυμένες μορφές του, ιδίως όπου διαπιστώνεται κερδοσκοπία και διακινδύνευση της ανθρώπινης ζωής, οι οποίες, σύμφωνα με τα ευρήματα της παρακολούθησης, αποτέλεσαν τις συχνότερα αποδιδόμενες κατηγορίες, το αδίκημα φέρει μια σταθερή βασική χρηματική ποινή, τυπικά οριζόμενη στις 200.000€, συμπληρωμένη από ένα πρόσθετο ποσό υπολογιζόμενο ανά μεταφερόμενο πρόσωπο. Ως αποτέλεσμα, τα εξαιρετικά υψηλά σωρευτικά πρόστιμα που παρατηρήθηκαν στις εξεταζόμενες υποθέσεις απορρέουν άμεσα από τον πολλαπλασιασμό της ποινής ανά πρόσωπο επί τον αριθμό των επιβατών επί του σκάφους. Μικρότερα πρόσθετα πρόστιμα επιβλήθηκαν επίσης για παρεπόμενα αδικήματα, όπως η παράνομη είσοδος. Συνολικά, τα δεδομένα καταδεικνύουν πώς ο συνδυασμός ενός υψηλού σταθερού βασικού ποσού και του πολλαπλασιασμού ανά επιβάτη παράγει δομικά ακραίες σωρευτικές χρηματικές ποινές, με αξιοσημείωτες διαφορές ως προς το πώς τα δικαστήρια ανά δικαιοδοσία εφαρμόζουν το σκέλος ανά πρόσωπο και τα παρεπόμενα πρόστιμα.

Έλλειψη εξατομικευμένης αξιολόγησης στην επιμέτρηση ποινών (Άρθρο 6, παρ. 1)

Το κυρίαρχο μοτίβο επιμέτρησης ποινών σε συνδυασμό με τους εξαιρετικά υψηλούς σωρευτικούς υπολογισμούς ποινών αντανakλά μια πρακτική που δεν φαίνεται προσαρμοσμένη στις προσωπικές περιστάσεις, στον βαθμό ευθύνης ή στην ατομική συμπεριφορά των κατηγορούμενων και εγείρει σοβαρές ανησυχίες ως προς την εξατομικευμένη αξιολόγηση και την αναλογικότητα, βασικά στοιχεία του άρθρου 6, παρ. 1 της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ έχει επανειλημμένως τονίσει ότι τα δικαστήρια πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τις ειδικές περιστάσεις κάθε κατηγορουμένου, συμπεριλαμβανομένου του προσωπικού υπόβαθρου, των κινήτρων και του συγκεκριμένου πλαισίου του φερόμενου αδικήματος, κατά τον καθορισμό της ενοχής και της ποινής.¹¹² Πανομοιότυπες αυστηρές ποινές, εφαρμοζόμενες ανεξαρτήτως τέτοιων περιστάσεων, κινδυνεύουν να αντιμετωπίζουν τους κατηγορούμενους ως ομοιογενή κατηγορία αντί ως άτομα των οποίων η υπαιτιότητα πρέπει να αξιολογείται επί της ουσίας. Η αρχή της δίκαιης δίκης υπό το άρθρο 6 υπονομεύεται όταν τα δικαστήρια αποτυγχάνουν να εμπλακούν με την ουσία της υπεράσπισης ή βασίζονται σε προκαθορισμένες παραδοχές σχετικά με τους κατηγορούμενους ή τα αδικήματα αντί στα αποδεικτικά στοιχεία και στο πλαίσιο της συγκεκριμένης υπόθεσης. Τα τυποποιημένα αποτελέσματα

¹¹² *Airey κατά Ιρλανδίας* Προσφυγή αρ 6289/73 (ΕΔΔΑ, 9 Οκτωβρίου 1979) § 24· *Moulin κατά Γαλλίας* Προσφυγή αρ 37104/06 (ΕΔΔΑ, 23 Νοεμβρίου 2010) § 78.

επιμέτρησης ποινών που παρατηρήθηκαν στις υποθέσεις, υποδεικνύουν μια συστηματική απόκλιση από την απαίτηση εξατομικευμένης εξέτασης.

Προκαθορισμένα μοτίβα επιβολής ποινών και το τεκμήριο αθωότητας (Άρθρο 6, παρ. 2)

Τα μοτίβα αυτά άπτονται επίσης του τεκμηρίου αθωότητας υπό το άρθρο 6, παρ. 2, καθώς η συνεπής επιβολή μέγιστων ή σχεδόν μέγιστων ποινών εκφράζει μια σιωπηρή παραδοχή επιβαρυνμένης ενοχής, ανεξαρτήτως των αποδεικτικών στοιχείων της υπόθεσης. Το ΕΔΔΑ έχει υπογραμμίσει ότι η επιμέτρηση ποινών δεν πρέπει να βασίζεται σε προκαταλήψεις σχετικά με τον χαρακτήρα ή το καθεστώς του κατηγορουμένου, αλλά σε προσεκτική αξιολόγηση των πραγματικών περιστατικών.¹¹³

Το κυρίαρχο μοτίβο επιμέτρησης ποινών, όπου σχεδόν όλοι οι κατηγορούμενοι που καταδικάζονται για παράνομη μεταφορά λαμβάνουν είτε 10 είτε 25 έτη, εγείρει ανησυχίες ως προς μια *de facto* παραδοχή ότι οι κατηγορούμενοι εμπίπτουν στην πλέον επιβαρυνμένη μορφή του αδικήματος. Όταν οι ποινές παραμένουν σταθερές σε υποθέσεις με ουσιωδώς διαφορετικά πραγματικά χαρακτηριστικά, αυτό υποδηλώνει ότι τα αποτελέσματα της επιμέτρησης ποινών ενδέχεται να επηρεάζονται περισσότερο από το μεταναστευτικό προφίλ των κατηγορούμενων και τη φύση της κατηγορίας παρά από τα αποδεικτικά στοιχεία. Αυτό υπονομεύει το τεκμήριο αθωότητας, το οποίο απαιτεί γνήσια αξιολόγηση της ατομικής υπαιτιότητας κάθε προσώπου.

Απαίτηση αιτιολογημένων αποφάσεων (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Οι αποφάσεις περί ποινής συχνά εκδίδονται είτε επαναλαμβάνοντας τις εισαγγελικές προτάσεις είτε χωρίς να παρέχουν λεπτομερή αιτιολόγηση ή εξήγηση ως προς το γιατί επιλέχθηκαν συγκεκριμένα μήκη ποινών ή γιατί απορρίφθηκαν ισχυρισμοί περί ελαφρυντικών. Το άρθρο 6, παρ. 1 της ΕΣΔΑ υποχρεώνει τα δικαστήρια να παρέχουν αιτιολογημένες αποφάσεις που καταδεικνύουν ουσιαστική εμπλοκή με τα ουσιαστικά επιχειρήματα και τα αποδεικτικά στοιχεία που προβάλλει η υπεράσπιση.¹¹⁴ Μια τέτοια προσέγγιση υπονομεύει τη διαφάνεια, τη λογοδοσία και την ορθότητα της διαδικασίας, καθώς εμποδίζει τον κατηγορούμενο να κατανοήσει το σκεπτικό της καταδίκης και της επιβληθείσας ποινής.¹¹⁵

5.11 Ελαφρυντικές περιστάσεις

Κατά τις παρακολουθούμενες διαδικασίες, αιτήματα αναγνώρισης ελαφρυντικών περιστάσεων προβλήθηκαν σε σημαντικό ποσοστό υποθέσεων από τους συνηγόρους υπεράσπισης. Από τις 90 πλήρεις ή μερικές καταδίκες, αναγνωρίστηκαν ελαφρυντικά σε 51 περιπτώσεις (57%). Σε 30 περιπτώσεις τα αιτήματα αναγνώρισης ελαφρυντικών απορρίφθηκαν (33%), ενώ σε 9 περιπτώσεις οι παρατηρητές δεν μπόρεσαν να διαπιστώσουν αν προβλήθηκαν ή όχι (10%), κυρίως λόγω αδυναμίας ακρόασης της διαδικασίας από το ακροατήριο.

Όπως περιγράφεται στο κεφάλαιο νομικής ανάλυσης ανωτέρω, το άρθρο 84 ΠΚ παρέχει το ουσιαστικό πλαίσιο για την αναγνώριση ελαφρυντικών, ενώ το άρθρο 133 ΠΚ προβλέπει μειωμένη ποινή για νεαρούς ενήλικες κατηγορούμενους. Τόσο η νεαρή ηλικία (άρθρο 133) όσο και οι διατάξεις του άρθρου 84 ΠΚ προβλήθηκαν ως ελαφρυντικά. Αν και τα ευρήματα είναι σχετικά περιορισμένα, καταδεικνύουν μια γενική τάση των δικαστηρίων να αναγνωρίζουν ελαφρυντικές περιστάσεις,

¹¹³ *Bendenoun κατά Γαλλίας* Προσφυγή αρ 12547/86 (ΕΔΔΑ, 24 Φεβρουαρίου 1994) § 45.

¹¹⁴ *Dombo Beheer B.V. κατά Κάτω Χωρών* Προσφυγή αρ 14448/88 (ΕΔΔΑ, 27 Οκτωβρίου 1993) § 33· *Bendenoun κατά Γαλλίας* Προσφυγή αρ 12547/86 (ΕΔΔΑ, 24 Φεβρουαρίου 1994) § 45.

¹¹⁵ *Kudla κατά Πολωνίας* [GC] Προσφυγή αρ 30210/96 (ΕΔΔΑ, 26 Οκτωβρίου 2000) § 157.

γεγονός που συνιστά ένα βήμα προόδου δεδομένων των εξαιρετικά υψηλών προβλεπόμενων ποινών για τα συγκεκριμένα αδικήματα. Ωστόσο, η τάση αυτή δεν ήταν ομοιόμορφη, καθώς διαπιστώθηκαν διαφορές μεταξύ δικαστηρίων, και σε ορισμένες περιοχές τα ελαφρυντικά συχνά παραβλέπονταν, αναδεικνύοντας επαναλαμβανόμενες ασυνέπειες στη δικαστική πρακτική.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτέλεσε η Ρόδος, όπου σε 13 υποθέσεις, τόσο ο εισαγγελέας όσο και οι δικαστές δεν αναγνώρισαν σχεδόν κανένα ελαφρυντικό, παρά τα αιτήματα των συνηγόρων υπεράσπισης. Αυτό καταδεικνύει ένα σταθερό μοτίβο απόρριψης των εν λόγω ισχυρισμών που θα μπορούσαν να μεταβάλουν ουσιωδώς την ποινή. Επιπλέον, η απόρριψη των ελαφρυντικών δεν φάνηκε να συσχετίζεται σταθερά με τη φύση ή τη σοβαρότητα των πραγματικών περιστατικών, ούτε με τις ατομικές περιστάσεις που προέβαλε η υπεράσπιση. Αντιθέτως, τα αιτήματα ελαφρυντικών αντιμετωπίστηκαν συχνά ως παρεπόμενες ή τυπικές υποβολές, παρά ως καθοριστικά στοιχεία που απαιτούν αυτοτελή δικαστική αξιολόγηση. Ως αποτέλεσμα, οι καταληκτικές αποφάσεις επιβολής ποινών παρέμειναν συγκεντρωμένες γύρω από τα ίδια υψηλά όρια, ανεξαρτήτως του εάν προβλήθηκαν ελαφρυντικά.

Εξατομικευμένη επιμέτρηση ποινής και αιτιολογημένες αποφάσεις (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Οι ελαφρυντικές περιστάσεις αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της επιμέτρησης της ποινής και, συνεπώς, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των εγγυήσεων δίκαιης δίκης του άρθρου 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ. Όπου το εσωτερικό δίκαιο προβλέπει μηχανισμούς ελαφρυντικών ικανών να επηρεάσουν ουσιωδώς τη βαρύτητα της τιμωρίας, το άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ απαιτεί από τα δικαστήρια να εξετάζουν τέτοιους ισχυρισμούς με εξατομικευμένο και αιτιολογημένο τρόπο. Το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη συνεπάγεται υποχρέωση των δικαστηρίων να εμπλέκονται με τα ουσιώδη επιχειρήματα που προβάλλει η υπεράσπιση και να παρέχουν αιτιολόγηση που να αποδεικνύει ότι τα επιχειρήματα αυτά εξετάστηκαν αποτελεσματικά.

Η υποχρέωση αυτή επεκτείνεται και στα αιτήματα της υπεράσπισης σχετικά με παράγοντες που ενδέχεται να επηρεάσουν καθοριστικά το επίπεδο της επιβληθείσας ποινής, καθώς η επιμέτρηση της ποινής αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του «προσδιορισμού ποινικής κατηγορίας» υπό την κεντρική έννοια του άρθρου 6. Τα δικαστήρια μπορεί να διαθέτουν διακριτική ευχέρεια σε ζητήματα επιμέτρησης ποινής, ωστόσο οι αποφάσεις που επηρεάζουν την τιμωρία πρέπει να αντανακλούν αξιολόγηση των ατομικών περιστάσεων του κατηγορουμένου και του αδικήματος, και όχι την αυτόματη εφαρμογή νομοθετικών ορίων ή αφηρημένων κριτηρίων.

Όταν το δίκαιο προβλέπει ελαφρυντικά, αλλά αυτά απορρίπτονται συνήθως με τυποποιημένη αιτιολόγηση ή χωρίς εμφανή εξέταση, η επιβληθείσα ποινή κινδυνεύει να εμφανίζεται ως προκαθορισμένη και ασύμβατη με την απαίτηση της δικονομικής δικαιοσύνης. Κάτι τέτοι υπονομεύει την ακεραιότητα και τη διαφάνεια της διαδικασίας επιμέτρησης της ποινής και αποδυναμώνει τις εγγυήσεις του άρθρου 6, παρ. 1. Η υποχρέωση αιτιολόγησης απαιτεί συνεκτίμηση των σχετικών προσωπικών, πραγματικών και συγκεκριμένων στοιχείων που υποβάλλει η υπεράσπιση πριν από τον καθορισμό της ποινής.

Ο τρόπος αντιμετώπισης των ελαφρυντικών περιστάσεων που παρατηρήθηκε σε ορισμένα δικαστήρια εγείρει τέτοιες ανησυχίες. Ειδικότερα, στο πλαίσιο αδικημάτων που επισύρουν εξαιρετικά υψηλές ελάχιστες ποινές, μια τέτοια προσέγγιση περιορίζει σημαντικά την πρακτική αποτελεσματικότητα των ελαφρυντικών περιστάσεων που προβλέπει ο νόμος και υπονομεύει την βασική αρχή η τιμωρία να προσαρμόζεται στην ατομική υπαιτιότητα.

6. Ανάλυση: Ζητήματα δίκαιης δίκης στο ελληνικό σύστημα ποινικής δικαιοσύνης

Η εμπιστοσύνη του κοινού στο ελληνικό σύστημα δικαιοσύνης παραμένει σταθερά χαμηλή, όπως καταγράφεται σε πολλαπλές μελέτες.¹¹⁶ Επαναλαμβανόμενες αντιπαραθέσεις σε υποθέσεις υψηλού προφίλ, σε συνδυασμό με τις καθημερινές δυσκολίες που αντιμετωπίζουν όσοι έρχονται σε επαφή με τα δικαστήρια, έχουν συμβάλλει στη διαμόρφωση της αντίληψης ότι η δικαιοσύνη δεν αποδίδει πάντοτε δίκαιες και αμερόληπτες αποφάσεις. Η αντίληψη αυτή ενισχύεται περαιτέρω από τη διαδεδομένη άποψη ότι η δικαιοσύνη στην Ελλάδα λειτουργεί ως ένα σύστημα δύο ταχυτήτων, επηρεαζόμενο από την οικονομική, πολιτική και κοινωνική θέση όσων καλούνται ενώπιον των δικαστών.

Τα ευρήματα που εξετάζονται στην παρούσα ανάλυση υποδηλώνουν ότι οι ανησυχίες αυτές δεν είναι απλώς αντιλήψεις, αλλά αντανakλούν δομικές και διαδικαστικές ανεπάρκειες ενσωματωμένες στο δικαστικό σύστημα. Η αντιμετώπισή τους θα απαιτούσε συστημικές μεταρρυθμίσεις για την ενίσχυση της συνεπούς εφαρμογής του δικαίου. Κεντρικό στοιχείο κάθε συστήματος δικαιοσύνης αποτελεί η αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου, η οποία πρέπει να εφαρμόζεται ιδίως σε ευάλωτους πληθυσμούς, συμπεριλαμβανομένων μεταναστών και αιτούντων άσυλο, οι οποίοι ήδη αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια στην προστασία, την επιβίωση και την πρόσβαση σε θεμελιώδη δικαιώματα.

6.1 Η ποινικοποίηση ως μέσο διαχείρισης της μετανάστευσης

Κατά την τελευταία δεκαετία, η Ευρωπαϊκή Ένωση διαχειρίζεται ολοένα και περισσότερο τη μετανάστευση μέσω του ποινικού δικαίου, της κράτησης και των τιμωρητικών μέτρων, αντί μέσω πλαισίων προστασίας ή διαχείρισης της κινητικότητας. Αν και αυτή η μετατόπιση παρουσιάζεται ως απάντηση στη «διακίνηση μεταναστών» ή την «εμπορία ανθρώπων», έχει οδηγήσει ουσιαστικά στην συστηματική ποινικοποίηση μετανασ(ρι)ών. Στην Ελλάδα, «αιτούντες άσυλο» και «μετανάστ(ρι)ες» συλλαμβάνονται, διώκονται και κρατούνται συχνά για φερόμενη διευκόλυνση ή «διακίνηση», με την κατηγορία ότι ενήργησαν ως οδηγοί ή υποβοήθησαν ένα ταξίδι διασχίζοντας το Αιγαίο ή το Λιβυκό Πέλαγος. Σύμφωνα με εκθέσεις, πάνω από 2437 άτομα εκτίουν σήμερα ποινές ή αναμένουν δίκη για αδικήματα σχετιζόμενα με «διακίνηση», αποτελώντας μία από τις μεγαλύτερες ομάδες πληθυσμού στις ελληνικές φυλακές.¹¹⁷

Με βάση την παρούσα μελέτη διάρκειας ενός έτους που διεξήχθη σε πέντε δικαστικές αίθουσες και σε τέσσερα ελληνικά νησιά, τα ευρήματα επιβεβαιώνουν προηγούμενες εκθέσεις παρακολούθησης δικαστικών υποθέσεων¹¹⁸ και εκθέσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹¹⁹ Η Ελληνική ποινική δικαιοσύνη

¹¹⁶ I. Μάνδρου, «Γιατί οι πολίτες αμφισβητούν τη Δικαιοσύνη» *Το Βήμα* (4 Νοεμβρίου 2025) <https://www.tovima.gr>

¹¹⁷ Winkler and Mayr (n 1).

¹¹⁸ Valeria Hänsel, Rob Moloney, Dariusz Firla and Rûnbîr Serkepkanî, *Incarcerating the Marginalized: The Fight Against Alleged 'Smugglers' on the Greek Hotspot Islands* (CPT-Aegean Migrant Solidarity, Borderline Europe, Bordermonitoring.eu e.V., November 2020) <https://cpt.org.pdf>.

¹¹⁹ Border Violence Monitoring Network (BVMN), *Criminalisation Report: 2022–2023* (28 Μαΐου 2024). <https://borderviolence.eu>.

ουσιαστικά έρχεται να πραγματώσει τις Ευρωπαϊκές μεταναστευτικές πολιτικές, μέσω της εφαρμογής ενός τιμωρητικού συστήματος που χαρακτηρίζεται από διαδικαστικές ελλείψεις και παραδειγματικές τιμωρίες. Οι παραβιάσεις που παρατηρήθηκαν – σύντομες δίκες, συστηματική προφυλάκιση, περιορισμένη-ελλιπής διερμηνεία, δυσανάλογες ποινές συχνά εξαρτώμενες από μη εξετασμένες ανακριτικές καταθέσεις – συνιστούν μοτίβο και όχι εξαιρέσεις. Στο πλαίσιο αυτό, το ποινικό δίκαιο λειτουργεί ως μηχανισμός διαχείρισης της μετανάστευσης, μεταθέτοντας την ευθύνη για τα επικίνδυνα ταξίδια που εξαναγκάζονται να εκτελέσουν οι μετακινούμενοι πληθυσμοί και τις αποτυχίες των ασκούμενων κρατικών και ευρωπαϊκών πολιτικών σε μεμονωμένους μετανάστες.

6.2 Από τον έλεγχο των συνόρων στην ποινική διαχείριση

Τα ευρήματα από το πρόγραμμα παρακολούθησης δικών και οι σχετικές εκθέσεις συγκλίνουν σε ένα κεντρικό σημείο: η ποινικοποίηση των φερόμενων ως διακινητών αποτελεί συστατικό στοιχείο της μεταναστευτικής διαχείρισης και όχι τυχαίο αποτέλεσμα.

Τα ελληνικά δικαστήρια διώκουν συστηματικά άτομα που δεν είχαν οικονομικό όφελος, χωρίς οργανωτικό ρόλο και με ελάχιστη δυνατότητα αυτενέργειας ή ενεργή συμμετοχή στην υλοποίηση του ταξιδιού, εφαρμόζοντας διατάξεις που σχεδιάστηκαν αρχικά για την καταπολέμηση του οργανωμένου εγκλήματος. Οι οργανώσεις BVMN και CPT-AMS παρακολούθησαν 125 υποθέσεις με 191 κατηγορούμενους, κυρίως νεαρούς αιτούντες άσυλο, των οποίων η φερόμενη «εγκληματική συμπεριφορά» περιοριζόταν κυρίως στην οδήγηση ενός σκάφους ή στην ταυτοποίησή τους ως έχοντες τον έλεγχο του σκάφους κατά τη στιγμή της αναχαίτισης.

Το μοτίβο αυτό αντανakλά ευρύτερες τάσεις της ΕΕ. Εκθέσεις της PICUM επισημαίνουν ότι η ευρωπαϊκή μεταναστευτική διακυβέρνηση βασίζεται ολοένα και περισσότερο σε ποινικά μέτρα αντί σε προστατευτικές προσεγγίσεις.¹²⁰ Οι προτεινόμενες τροποποιήσεις της Οδηγίας 2002/90/ΕΚ 'για τον ορισμό της υποβολής της παράνομης εισόδου, διέλευσης και διαμονής' διατηρούν ευρείς ορισμούς, περιορισμένες ανθρωπιστικές εξαιρέσεις και σημαντική εισαγγελική διακριτική ευχέρεια. Στην Ελλάδα, το αδίκημα εφαρμόζεται με τρόπους που δεν επιτρέπεται η διάκριση μεταξύ των διακινητών και των χειριστών των σκαφών, επιβάλλοντας ακραίες ποινές και σταδιακά αποδυναμώνοντας τις δικονομικές εγγυήσεις.

Σε ότι έχει να κάνει με τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι πρακτικές αυτές έχουν πολλαπλές συνέπειες:

1. Εξωτερικεύουν την απόδοση ευθυνών, αποδίδοντας την ευθύνη για θανάτους στη θάλασσα και επικίνδυνες διελεύσεις στους «διακινητές» αντί σε συστημικές αποτυχίες της εφαρμοστέας πολιτικής διαχείρισης.
2. Λειτουργούν αποτρεπτικά μέσω παραδειγματικών ποινών σε ευάλωτους πληθυσμούς, αντί προστατευτικά
3. Συμβάλλουν σε ένα αφήγημα που πλαισιώνει τη μετανάστευση πρωτίστως ως ζήτημα ασφάλειας και όχι ως ανθρωπιστικό ή κοινωνικό ζήτημα.

¹²⁰ Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants (PICUM), *Cases of Criminalisation of Migration and Solidarity in the EU in 2023* (Βρυξέλλες, 2024). <https://picum.org.pdf>.

6.3 Η αίθουσα του δικαστηρίου ως χώρος διαδικαστικών προβληματισμών

Τα ευρήματα των CPT-AMS και BVMN καταδεικνύουν ότι οι τα ελληνικά ποινικά δικαστήρια, ιδίως σε υποθέσεις φερόμενης «διακίνησης», και παρά τη σοβαρότητα των αδικημάτων και τις εξαιρετικά υψηλές ποινές που επιβάλλονται, αποκλίνουν συχνά από τα πρότυπα του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, του άρθρου 14 ΔΣΑΠΔ και τις εγγυήσεις του ελληνικού συνταγματικού και δικονομικού δικαίου. Το άρθρο 6 ΕΣΔΑ περιλαμβάνει πολλαπλές διασφαλίσεις, όπως το δικαίωμα σε δημόσια ακρόαση, το τεκμήριο αθωότητας, επαρκή χρόνο και μέσα προετοιμασίας υπεράσπισης, πρόσβαση σε νομική συνδρομή και το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων και αποδεικτικών στοιχείων.

6.3.1 Δικαίωμα σε δίκαιη και δημόσια ακρόαση

Οι δίκες στις εξεταζόμενες υποθέσεις διεξάγονται συχνά με επιταχυνόμενες διαδικασίες, διαρκώντας ορισμένες φορές λιγότερο από μία ώρα, ακόμη και όταν διακυβεύονται ισόβιες ποινές. Οι διαδικασίες εντός της αίθουσας του δικαστηρίου ρυθμίζονται σε μεγάλο βαθμό αποσπασματικά από την αστυνομία ή από άλλες συνήθειες των διοικητικών αρχών της αίθουσας. Παρότι οι ακροάσεις τεχνικά διεξάγονται, ο συνδυασμός ταχύτητας, περιορισμένης πρόσβασης και μειωμένης διαφάνειας υπονομεύει το ουσιαστικό δικαίωμα σε δίκαιη και δημόσια δίκη. Το άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ απαιτεί όχι μόνο τυπική δημοσιότητα, αλλά και επαρκή διαδικαστική διαφάνεια ώστε να επιτρέπεται ουσιαστικός έλεγχος της διαδικασίας.

6.3.2 Τεκμήριο αθωότητας

Η αποδοχή μη διασταυρωμένων καταθέσεων υπαλλήλων του λιμενικού ή της αστυνομίας στην πλειονότητα των παρακολουθούμενων υποθέσεων, κάτι που πρόσφατα ενσωματώθηκε και στον ελληνικό Ποινικό Κώδικα, εγείρει ερωτήματα σχετικά με το τεκμήριο αθωότητας. Οι κατηγορούμενοι συχνά φέρουν το βάρος να διαψεύσουν ισχυρισμούς που ενδέχεται να μην κατανοούν πλήρως, ιδίως όταν δεν είναι ελληνόφωνοι και η νομική εκπροσώπηση παρέχεται λίγο πριν από τη δίκη. Σύμφωνα με το άρθρο 6, παρ. 2 ΕΣΔΑ, κάθε κατηγορούμενος πρέπει να θεωρείται αθώος έως ότου αποδειχθεί η ενοχή του σύμφωνα με τον νόμο. Η πρακτική αντιστροφή αυτού του τεκμηρίου – όπου οι κατηγορούμενοι πρέπει ενεργά να αποδείξουν την μη ενοχή τους υπό σοβαρούς διαδικαστικούς περιορισμούς – συνιστά ουσιώδη προβληματισμό σχετικά με τη διεξαγωγή δίκαιης δίκης.

6.3.3 Επαρκής χρόνος και διευκολύνσεις για την υπεράσπιση & τη νομική συνδρομή

Πολλοί κατηγορούμενοι έχουν ελάχιστες ευκαιρίες να συμβουλευθούν τους δικηγόρους τους πριν από τη δίκη. Οι διορισμένοι συνήγοροι συχνά δεν διαθέτουν επαρκή χρόνο για να μελετήσουν τις δικογραφίες ή να συγκεντρώσουν αποδεικτικά στοιχεία. Το άρθρο 6, παρ. 3(β) ΕΣΔΑ εγγυάται επαρκή χρόνο και μέσα προετοιμασίας υπεράσπισης, ενώ το άρθρο 6, παρ. 3(γ) ΕΣΔΑ διασφαλίζει το

δικαίωμα υπεράσπισης μέσω νομικής συνδρομής της επιλογής του κατηγορουμένου ή, εάν απαιτείται, μέσω νομικής βοήθειας. Οι συνθήκες που παρατηρήθηκαν – ακατάλληλοι χώροι, στενά χρονικά πλαίσια, περιορισμένη πρόσβαση σε διερμηνείς και ανεπαρκής χρόνος προετοιμασίας – υπονομεύουν τα δικαιώματα αυτά, μειώνοντας τη δυνατότητα αποτελεσματικής υπεράσπισης.

6.3.4 Εξέταση αποδεικτικών στοιχείων και μαρτύρων

Οι κατηγορούμενοι συχνά στερούνται ουσιαστικής δυνατότητας να εξετάσουν μάρτυρες ή να αμφισβητήσουν αποδεικτικά στοιχεία. Καταθέσεις αστυνομικών ή λιμενικών γίνονται δεκτές χωρίς αντεξέταση. Το άρθρο 6, παρ. 3(δ) ΕΣΔΑ προστατεύει ειδικά το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων κατηγορίας και κλήτευσης μαρτύρων υπεράσπισης. Οι παρατηρούμενες πρακτικές καταδεικνύουν σημαντικό χάσμα μεταξύ του προτύπου αυτού και της πραγματικής εμπειρίας των κατηγορούμενων.

6.3.5 Γλώσσα και διερμηνεία

Το άρθρο 6, παρ. 3(ε) ΕΣΔΑ απαιτεί τη μετάφραση όλων των βασικών εγγράφων της δίκης και την παροχή διερμηνείας όταν ο κατηγορούμενος δεν κατανοεί ή δεν μιλά τη γλώσσα διεξαγωγής της δίκης. Οι παρατηρήσεις από τις εξεταζόμενες δίκες αποκαλύπτουν ότι η πλειονότητα των κατηγορούμενων είχε ελάχιστη κατανόηση των κατηγοριών και ότι υπήρχαν συνεχή κενά στη διερμηνεία, με διερμηνείς που είτε δεν ήταν διαθέσιμοι είτε διέθεταν ελλιπή προσόντα. Η αδυναμία κατανόησης της διαδικασίας υπονομεύει την ουσιαστική συμμετοχή του κατηγορούμενου στη δίκη, άρα το δικονομικό δίκαιο.

Αξιολογούμενες υπό το πρίσμα των εγγυήσεων του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, οι πρακτικές που παρατηρήθηκαν στα ελληνικά δικαστήρια αντανακλούν ένα φάσμα διαδικαστικών ανησυχιών: από τυπική συμμόρφωση με τις απαιτήσεις έως ουσιαστικά εμπόδια που περιορίζουν σημαντικά την άσκηση δικαιωμάτων. Οι σύντομες ακροάσεις, η περιορισμένη προετοιμασία υπεράσπισης, η εμπιστοσύνη σε μη αντεξετασθείσες καταθέσεις και η ανεπαρκής διερμηνεία υπονομεύουν συλλογικά πολλαπλές διαστάσεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη.

Η πλαisiώση αυτών των πρακτικών υπό το άρθρο 6 ΕΣΔΑ καταδεικνύει ότι οι παρατηρούμενες παραβιάσεις δεν αποτελούν απλώς λειτουργικές ανεπάρκειες, αλλά αγγίζουν τις θεμελιώδεις εγγυήσεις της ποινικής δικαιοσύνης, ιδίως για ευάλωτους κατηγορούμενους που δεν είναι πολίτες της χώρας. Η αξιολόγηση των ελληνικών δικαστικών διαδικασιών υπό αυτό το πρίσμα παρέχει μια δομημένη βάση για τον προσδιορισμό μεταρρυθμίσεων και την ενίσχυση της συμμόρφωσης με τα διεθνή πρότυπα ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

6.4 Επιβολή ποινών, αποτροπή και αναλογικότητα

Οι πρακτικές επιμέτρησης ποινών που παρατηρήθηκαν στις εξεταζόμενες υποθέσεις αποκαλύπτουν πρόσθετες περιοχές προβληματισμού. Ποινές πολλών δεκαετιών, οι οποίες συχνά υπολογίζονται ανά μεταφερόμενο πρόσωπο, υπερβαίνουν εκείνο που θα ήταν συνήθως ανάλογο προς την αποδιδόμενη πράξη. Πρωτοβάθμιες ποινές εκατό (100) ετών ή και άνω τεκμηριώνονται σε πολλαπλές περιπτώσεις.

Τέτοιες κυρώσεις δεν μπορούν να εξηγηθούν με βάση την ατομική ενοχή. Αντιθέτως, πρέπει να γίνονται κατανοητές ως πολιτικά μηνύματα που απευθύνονται όχι μόνο στον κατηγορούμενο, αλλά και σε ευρύτερους μεταναστευτικούς πληθυσμούς καθώς και στο εσωτερικό ακροατήριο. Η μορφή του «διακινητή» λειτουργεί ως ηθικό εξιλαστήριο θύμα, επωμιζόμενο την ευθύνη για τη δομική βία που παράγεται από τις πολιτικές συνοριακού ελέγχου της ΕΕ.

Η επιβολή τέτοιων ποινών εγείρει τόσο ουσιαστικά όσο και συμβολικά ζητήματα. Παρότι προορίζονται ως μέτρο αποτροπής, οι ποινές αυτές μπορούν να παρατείνουν τη νομική αβεβαιότητα και να διαταράξουν σημαντικά τις διαδικασίες ασύλου. Ακόμη και όταν οι καταδίκες ανατρέπονται σε δεύτερο βαθμό, το ανθρώπινο και κοινωνικό κόστος της προσωρινής κράτησης και της μετέπειτα κράτησης παραμένει. Τα ευρήματα αναδεικνύουν την ανάγκη για αξιολόγηση της αναλογικότητας, ευθυγραμμισμένη με τα πρότυπα δίκαιης δίκης.

6.5 Πολιτικές και νομικές επιπτώσεις

Συνολικά, τα στοιχεία που προκύπτουν από προγράμματα παρακολούθησης δικών και εκθέσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων υποδηλώνουν ότι η ποινικοποίηση των φερόμενων ως διακινητών στην Ελλάδα συνιστά πολιτική προσέγγιση ενσωματωμένη στη μεταναστευτική διακυβέρνηση της ΕΕ. Το μοντέλο αυτό μετατοπίζει το επίκεντρο από την προστασία που βασίζεται σε δικαιώματα προς τον κατασταλτικό περιορισμό, ενσωματώνοντας το ποινικό δίκαιο σε μηχανισμούς που παραδοσιακά συνδέονται με τα συστήματα ασύλου.

Με βάση τις αρχές της δίκαιης δίκης, οι πρακτικές αυτές εγείρουν ανησυχίες ως προς τη συμμόρφωση με το κράτος δικαίου, την ισότητα ενώπιον του νόμου και την αρχή της αναλογικότητας. Καθώς προορίζονται ως εργαλείο άσκησης πολιτικής, ενέχουν τον κίνδυνο να κανονικοποιήσουν την παράκαμψη διαδικασιών, να εδραιώσουν την άνιση μεταχείριση βάσει ιθαγένειας ή μεταναστευτικού καθεστώτος αλλά και να υπονομεύσουν συνολικότερα την εμπιστοσύνη του κοινού στη δικαιοσύνη.

7. Προτάσεις

Η διασφάλιση της συμμόρφωσης με τα πρότυπα της δίκαιης δίκης σε υποθέσεις όπου οι κατηγορούμενοι διώκονται για τις λεγόμενες πράξεις «διακίνησης» δεν αποτελεί μόνο νομική υποχρέωση, αλλά και προϋπόθεση για τη διατήρηση της ακεραιότητας του ποινικού συστήματος δικαιοσύνης και την προάσπιση του κράτους δικαίου. Τα ευρήματα της παρούσας έκθεσης καταδεικνύουν ότι οι υφιστάμενες πρακτικές εκθέτουν τους κατηγορούμενους σε αυξημένους δικονομικούς κινδύνους και υπονομεύουν συστηματικά θεμελιώδεις εγγυήσεις.

Οι ακόλουθες συστάσεις απευθύνονται στις δικαστικές αρχές, στα νομοθετικά όργανα και στους αρμόδιους διοικητικούς φορείς. Σκοπό έχουν τόσο την ενίσχυση της θεσμικής συμμόρφωσης με τις εγγυήσεις της δίκαιης δίκης όσο και την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων προσώπων που ήδη βρίσκονται σε καθεστώς αυξημένης ευάλωτότητας.

I. Ενίσχυση της πρόσβασης σε αποτελεσματική νομική συνδρομή (Άρθρο 6, παρ. 3(β) και (γ) ΕΣΔΑ)

Τα δικαστήρια θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι ο συνήγορος υπεράσπισης διορίζεται το συντομότερο δυνατό και ότι παρέχεται επαρκής χρόνος και μέσα στους δικηγόρους για την προετοιμασία αποτελεσματικής υπεράσπισης. Στην πράξη, η περιορισμένη ενημέρωση σχετικά με το δικαίωμα σε νομική συνδρομή, σε συνδυασμό με τη γεωγραφική απόσταση μεταξύ των χώρων κράτησης και των δικαστηρίων, συχνά αποτρέπει την ουσιαστική επικοινωνία μεταξύ κατηγορούμενων και συνηγόρων. Πολλοί κατηγορούμενοι βασίζονται στον διορισμό συνηγόρου την ίδια ημέρα της ακροαματικής διαδικασίας, γεγονός που υπονομεύει σοβαρά την προετοιμασία και την αποτελεσματικότητα της νομικής εκπροσώπησης. **Οι δικαστικές αρχές θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι η πρόσβαση σε νομικό σύμβουλο διευκολύνεται ενεργά** αμέσως μετά τη σύλληψη και καθ' όλη τη διάρκεια της προσωρινής κράτησης, συμπεριλαμβανομένων πρακτικών ρυθμίσεων που επιτρέπουν την επικοινωνία μεταξύ των δικηγόρων και των κρατούμενων κατηγορούμενων, ανεξαρτήτως απόστασης ή υλικοτεχνικών περιορισμών.

Τα δικαστήρια θα πρέπει να εξασφαλίζουν τον έγκαιρο διορισμό συνηγόρου υπεράσπισης σε περιπτώσεις που χρειάζεται, αρκετά πριν από την ακροαματική διαδικασία, ώστε να παρέχεται στους δικηγόρους επαρκής χρόνος για να συμβουλευθούν τον κατηγορούμενο και να εξετάσουν τη δικογραφία. Όταν ο διορισμένος από το κράτος δικηγόρος δεν έχει επαρκή χρόνο για να προετοιμάσει αποτελεσματική υπεράσπιση λόγω καθυστερημένου διορισμού ή πρακτικών περιορισμών, η διαδικασία θα πρέπει να αναβάλλεται, όπως απαιτείται, προκειμένου να διασφαλιστούν τα δικαιώματα του κατηγορουμένου βάσει του Άρθρου 6 ΕΣΔΑ.

Το σύστημα των αυτεπαγγέλτως διορισμένων συνηγόρων υπεράσπισης θα πρέπει να αξιολογηθεί και επαναπροσδιοριστεί, ώστε να λειτουργεί αποτελεσματικά στην πράξη. Αυτό περιλαμβάνει την παροχή επαρκών πόρων, διαχειρίσιμου φόρτου υποθέσεων και κατάλληλης αμοιβής για τους δικηγόρους νομικής βοήθειας, ώστε οι διορισμοί να πραγματοποιούνται έγκαιρα και η αποτελεσματική προετοιμασία υπεράσπισης να είναι ρεαλιστικά δυνατή.

II. Διασφάλιση ουσιαστικής και υψηλής ποιότητας διερμηνείας (Άρθρο 6, παρ. 3(ε) ΕΣΔΑ, Άρθρα 233 και 237 ΚΠΔ)

Τα δικαστήρια θα πρέπει να διορίζουν συστηματικά επαγγελματίες διερμηνείς από το επίσημο μητρώο και να αποφεύγουν τη χρήση αστυνομικών οργάνων, συγκρατούμενων ή άλλων μη ουδέτερων προσώπων. Κλητεύσεις, κατηγορητήρια και άλλα ουσιώδη δικονομικά έγγραφα θα πρέπει να παρέχονται μεταφρασμένα, εκτός περιπτώσεων πραγματικής κατεπείγουσας ανάγκης όπως ορίζεται αυστηρά από τον Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

Τα δικαστήρια και οι γραμματείες τους θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι επαγγελματίες διερμηνείς διορίζονται σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένης της αστυνομικής εξέτασης, της προφυλάκισης, της αποδεικτικής διαδικασίας, της επιβολής ποινής και της έκδοσης αποφάσεων. Η διερμηνεία δεν πρέπει να περιορίζεται μόνο στην ακροαματική διαδικασία, αλλά να καλύπτει κάθε δικονομική στιγμή κατά την οποία εξηγούνται ή ασκούνται τα δικαιώματα ή οι υποχρεώσεις του κατηγορούμενου.

Οι δικαστικές αρχές θα πρέπει να διασφαλίζουν επαρκή και έγκαιρη αμοιβή των εγγεγραμμένων διερμηνέων, προκειμένου να εγγυώνται τη διαθεσιμότητα, την ανεξαρτησία και την επαγγελματική ποιότητα. Ανεπαρκείς αμοιβές κινδυνεύουν να υπονομεύσουν τη βιωσιμότητα του επίσημου μητρώου και να ενθαρρύνουν την προσφυγή σε μη καταρτισμένα ή μη ουδέτερα πρόσωπα.

Η αντιφατική νομολογία του Αρείου Πάγου σχετικά με τη μετάφραση βασικών δικονομικών εγγράφων έχει οδηγήσει σε ασυνεπή δικαστική πρακτική. Το ζήτημα αυτό θα πρέπει να εξεταστεί από την Ολομέλεια του Αρείου Πάγου, με σκοπό την έκδοση σαφούς και δεσμευτικής ερμηνείας.

Τα δικαστήρια θα πρέπει να επαληθεύουν ενεργά ότι η διερμηνεία παρέχεται σε γλώσσα την οποία ο κατηγορούμενος μπορεί να κατανοήσει και να χρησιμοποιήσει αποτελεσματικά, αντί να βασίζονται σε προσωρινές ή ενδιάμεσες λύσεις. Οι δικαστές δεν πρέπει να υποθέτουν γλωσσική κατανόηση αποκλειστικά βάσει ιθαγένειας ή προηγούμενων διαδικαστικών αλληλεπιδράσεων, αλλά να επιβεβαιώνουν ρητώς ότι ο κατηγορούμενος κατανοεί τη γλώσσα της διερμηνείας. Όπου υπάρχει αμφιβολία, η διαδικασία θα πρέπει να αναβάλλεται έως ότου εξασφαλιστεί διερμηνεία σε κατάλληλη γλώσσα ή διάλεκτο, ώστε ο κατηγορούμενος να συμμετέχει ουσιαστικά.

Παρότι η εισαγωγή τεχνολογικών εργαλείων για την υποστήριξη της μετάφρασης και διερμηνείας μπορεί να συμβάλει στην αποτελεσματικότητα, τέτοια μέτρα πρέπει να εφαρμόζονται σύμφωνα με τις εγγυήσεις και τις συστάσεις των δικαστικών αρχών και των επαγγελματικών φορέων. Τα δικαστήρια οφείλουν να επαληθεύουν ενεργά την ποιότητα και ακρίβεια της διερμηνείας και να διασφαλίζουν ότι οι κατηγορούμενοι κατανοούν πλήρως τις κατηγορίες, τα δικονομικά τους δικαιώματα και τις συνέπειες των διαδικαστικών επιλογών, συμπεριλαμβανομένων των ποινικών διαπραγματεύσεων.

III. Διασφάλιση του δικαιώματος εξέτασης μαρτύρων (Άρθρο 6, παρ. 3(δ) ΕΣΔΑ, Άρθρο 171, παρ. 1(δ) ΚΠΔ)

Τα δικαστήρια θα πρέπει να αποφεύγουν να βασίζονται σε μη αντεξετασθείσες ανακριτικές καταθέσεις, εκτός εάν διασφαλίζεται αυστηρή συμμόρφωση με τις εγγυήσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων αποτελεί θεμελιώδες συστατικό της δίκαιης δίκης και δεν πρέπει να περιορίζεται χωρίς επιτακτικούς λόγους.

Η μη προσέλευση μαρτύρων πρέπει να δικαιολογείται από «σοβαρό λόγο» και οι καταδίκες δεν πρέπει να καθορίζονται ή να βασίζονται αποκλειστικά σε έγγραφες δηλώσεις. Η πρόσφατη

τροποποίηση του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (Άρθρο 215, παρ. 5 Νόμος 5090/2024), η οποία επιτρέπει την απουσία βασικών μαρτύρων όταν είναι μέλη της Ελληνικής Αστυνομίας ή του Λιμενικού Σώματος, **θα πρέπει να επανεξεταστεί** υπό το πρίσμα του Άρθρου 6 ΕΣΔΑ και των σχετικών συνταγματικών εγγυήσεων.

IV. Εγγύηση εξατομικευμένης δικαστικής κρίσης (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ, Άρθρο 93 Συντάγματος)

Τα δικαστήρια θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι ο συγκεκριμένος ρόλος κάθε κατηγορουμένου, το επίπεδο εμπλοκής και οι προσωπικές του περιστάσεις αξιολογούνται σε ατομική βάση. Οι ελαφρυντικές περιστάσεις πρέπει να εξετάζονται λαμβάνοντας δεόντως υπόψη την ευαλωτότητα, τον εξαναγκασμό, την ηλικία και τα ανθρωπιστικά κίνητρα.

Η παρατηρούμενη τάση προς τυποποιημένη ή «οριζόντια» λήψη αποφάσεων, ιδίως στην επιμέτρηση ποινών, στη χορήγηση ελαφρυντικών και στην υπό όρους απόλυση, εγείρει σοβαρές ανησυχίες. **Οι δικαστικές αποφάσεις σε όλα τα στάδια της διαδικασίας πρέπει να είναι σαφώς αιτιολογημένες,** τόσο κατά την ακροαματική διαδικασία όσο και στην έγγραφη απόφαση, αποδεικνύοντας εξατομικευμένη εκτίμηση της υπόθεσης.

V. Προστασία της ουσιαστικής πρόσβασης στις διαδικασίες ασύλου (Άρθρο 31 της Συνθήκης της Γενεύης, Άρθρο 3, παρ. 3(ε) Νόμου 5038/2023)

Το Άρθρο 31 της Συνθήκης της Γενεύης του 1951, όπως αποτυπώνεται στο Άρθρο 3, παρ. 3(ε) του Ελληνικού Κώδικα Μετανάστευσης (Νόμος 5038/2023), θεσπίζει σαφή ανθρωπιστική εξαίρεση από την ποινική ευθύνη βάσει των Άρθρων 24 και 25. **Ωστόσο, διοικητικές πρακτικές που καθοδηγούν τις υπηρεσίες ασύλου να μην εξετάζουν αιτήσεις από άτομα με εκκρεμείς κατηγορίες «διακίνησης» στερούν ουσιαστικά από τους αιτούντες την προστασία αυτή.**

Παρότι τα δικαστήρια έχουν αναγνωρίσει την εφαρμογή της εξαίρεσης σε ορισμένες περιπτώσεις, συχνά απορρίπτεται με το επιχείρημα ότι το καθεστώς του πρόσφυγα δεν έχει ακόμη χορηγηθεί τυπικά. Η συνεχιζόμενη αναστολή των διαδικασιών ασύλου υπό αυτές τις συνθήκες ενδέχεται να εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των Άρθρων 259 και 263 ΚΠΔ και να συνεπάγεται ευθύνη για τις εμπλεκόμενες διοικητικές αρχές.

Οι αρμόδιες αρχές, συμπεριλαμβανομένων της υπηρεσίας ασύλου, θα πρέπει να επανεξετάσουν άμεσα την πρακτική αυτή και να διασφαλίσουν συμμόρφωση με τις διεθνείς και εσωτερικές νομικές υποχρεώσεις. Θα πρέπει επίσης να εγγυώνται ότι τα άτομα σε προσωρινή κράτηση έχουν πρακτική και αποτελεσματική πρόσβαση στη διαδικασία ασύλου σε ισότιμη βάση.

VI. Έλεγχος της χρήσης των ποινικών διαπραγματεύσεων (Άρθρο 6, παρ. 1 και 3 ΕΣΔΑ, Άρθρα 303–308 ΚΠΔ)

Τα δικαστήρια θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι οι ποινικές διαπραγματεύσεις είναι πράγματι εκούσιες, ενημερωμένες και υποστηριζόμενες από αποτελεσματική διερμηνεία. Οι ποινικές διαπραγματεύσεις δεν πρέπει να λειτουργούν ως υποκατάστατα της δικαστικής εξέτασης και θα πρέπει να γίνονται δεκτές μόνο όταν ο κατηγορούμενος κατανοεί πλήρως τις νομικές συνέπειες, συμπεριλαμβανομένης της παραίτησης από περεταίρω δικονομικά και διοικητικά δικαιώματα.

VII. Επανεκτίμηση της προσωρινής κράτησης ως μέτρου εξ' ορισμού (Άρθρο 5 ΕΣΔΑ, Άρθρα 282–296 ΚΠΔ)

Τα δικαστήρια θα πρέπει να αποφεύγουν να αντιμετωπίζουν αυτόματα το μεταναστευτικό καθεστώς ως ένδειξη κινδύνου φυγής. **Οι αποφάσεις περί προσωρινής κράτησης θα πρέπει να βασίζονται σε εξατομικευμένη αξιολόγηση, υποστηριζόμενη από συγκεκριμένη αιτιολόγηση.** Ο μη βίαιος χαρακτήρας των κατηγοριών και ο ελάχιστος κίνδυνος υποτροπής σε πολλές υποθέσεις που σχετίζονται με τη μετανάστευση θα πρέπει να λαμβάνονται δεόντως υπόψη από τις ανακριτικές αρχές. Θα πρέπει να εφαρμοστεί **ρητή εξέταση και αιτιολόγηση ως προς κάθε νόμιμο κριτήριο κράτησης**, συμπεριλαμβανομένου του κινδύνου φυγής, του κινδύνου τέλεσης νέων αδικημάτων και της αναλογικότητας, προκειμένου να διαταχθεί προσωρινή κράτηση ή να παραταθεί η υφιστάμενη απόφαση, αντί της επίκλησης αφηρημένων ή τυποποιημένων αναφορών. Παράγοντες όπως η έλλειψη «μόνιμης διεύθυνσης κατοικίας» ή η προηγούμενη παράτυπη είσοδος δεν θα πρέπει, αυτοτελώς, να επαρκούν για τη δικαιολόγηση της κράτησης.

Η συχνότερη **χρήση εναλλακτικών, λιγότερο περιοριστικών μέτρων**, όπου ενδείκνυται, θα ενίσχυε τη συμμόρφωση με τις εγγυήσεις δίκαιης δίκης, θα μείωνε την περιττή στέρση της ελευθερίας και θα ανακούφιζε την πίεση στο ήδη υπερφορτωμένο σωφρονιστικό σύστημα. Εάν τα μέτρα αυτά κριθούν ανεπαρκή, οι αρχές θα πρέπει να παρέχουν **αιτιολογημένη δικαιολόγηση** για την επιβολή προσωρινής κράτησης αντί αυτού.

Οι δικαστικές αρχές θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι η συνέχιση της κράτησης υπόκειται σε τακτικό και ουσιαστικό επανέλεγχο, λαμβάνοντας υπόψη την πρόοδο της διαδικασίας, τις καθυστερήσεις που δεν αποδίδονται στην υπεράσπιση και τη σωρευτική επίπτωση της κράτησης στον κατηγορούμενο.

VIII. Έγκαιρη δημοσίευση γραπτών αποφάσεων (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Τα δικαστήρια θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι **όλες οι αποφάσεις σε ποινικές διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων των αποφάσεων περί επιμέτρησης της ποινής, εκδίδονται σε γραπτή, αιτιολογημένη μορφή και δημοσιεύονται εντός σύντομου και σαφώς καθορισμένου χρονικού διαστήματος** μετά την προφορική ανακοίνωση της ετυμηγορίας στο ακροατήριο. Κατά συνέπεια να διασφαλίζεται η διαφάνεια, η ασφάλεια δικαίου και η δυνατότητα των διαδίκων να ασκούν αποτελεσματικά το δικαίωμα σε έφεση. Οι γραπτές αποφάσεις θα πρέπει να περιλαμβάνουν το πλήρες σκεπτικό τόσο της πρότασης του εισαγγελέα όσο και της απόφασης των δικαστών, τις ελαφρυντικές περιστάσεις, την επιμέτρηση της ποινής και τους όρους της αναστολής.

Οι καθυστερήσεις στην έκδοση ή κοινοποίηση γραπτών αποφάσεων υπονομεύουν τις εγγυήσεις δίκαιης δίκης, παρεμποδίζουν την πρόσβαση των κατηγορούμενων σε ένδικα μέσα και μειώνουν την εμπιστοσύνη στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης. Οι δικαστικές αρχές θα πρέπει να εφαρμόζουν διαδικαστικές εγγυήσεις, να παρακολουθούν τη συμμόρφωση με τις προθεσμίες και να θεσπίζουν σαφή εσωτερικά πρωτόκολλα για την αποτροπή υπερβολικών καθυστερήσεων, ιδίως σε υποθέσεις που αφορούν πρόσωπα σε προσωρινή κράτηση ή άλλες ευάλωτες ομάδες.

Οι γραμματείες των δικαστηρίων θα πρέπει να λάβουν οδηγίες ώστε να δημοσιεύουν συστηματικά τις γραπτές αποφάσεις σε προσβάσιμη και αναζητήσιμη μορφή μέσω τυποποιημένων διαδικασιών, διασφαλίζοντας ότι είναι διαθέσιμες όχι μόνο στους διαδίκους αλλά και στους νομικούς επαγγελματίες και στο ευρύτερο κοινό. Αυτό είναι ουσιώδες για την εγγύηση της

διαφάνειας, την υποστήριξη της νομικής ασφάλειας και την παροχή δυνατότητας στους συνηγόρους υπεράσπισης να βασίζονται σε υφιστάμενη, πρόσφατη νομολογία σε παρόμοιες υποθέσεις.

Η απουσία ή η καθυστερημένη δημοσίευση αιτιολογημένων αποφάσεων υπονομεύει τον δημόσιο χαρακτήρα της διαδικασίας, παρεμποδίζει την ανάπτυξη συνεπούς νομολογίας και αποδυναμώνει την εμπιστοσύνη στο σύστημα δικαιοσύνης. Η διασφάλιση έγκαιρης και δημόσιας πρόσβασης στη δικαστική αιτιολόγηση αποτελεί, συνεπώς, αναγκαίο στοιχείο συμμόρφωσης με το Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ και τον όρο της αναστολής.

ΙΧ. Αποτελεσματική δημόσια πρόσβαση και δημοσιότητα της ποινικής διαδικασίας (Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ)

Οι δικαστικές αρχές θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι **ο δημόσιος χαρακτήρας της ποινικής διαδικασίας είναι εγγυημένος στην πράξη και όχι μόνο κατ' αρχήν**, σύμφωνα με τις απαιτήσεις για άμεση και έμμεση δημοσιότητας του Άρθρου 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ. Αυτό περιλαμβάνει τη διασφάλιση ότι οι ακροαματικές διαδικασίες είναι φυσικά προσβάσιμες, ακουστικά αντιληπτές και κατανοητές για το κοινό, τους παρατηρητές δικών και άλλους ενδιαφερόμενους.

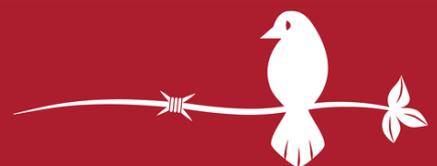
Τα δικαστήρια οφείλουν να διεξάγουν τις ακροάσεις σε αίθουσες επαρκούς χωρητικότητας, ικανές να φιλοξενούν τα ενδιαφερόμενα μέλη του κοινού, ιδίως σε υποθέσεις αυξημένου δημόσιου ενδιαφέροντος, διασφαλίζοντας έτσι την ουσιαστική εφαρμογή της αρχής της δημοσιότητας. Παράλληλα, οι δικαστές και οι εισαγγελείς πρέπει να εκφράζονται με σαφήνεια, ευδιάκριτη άρθρωση και μετρημένο ρυθμό, αποφεύγοντας την παράλειψη ή τη συντόμευση ουσιαστικών τμημάτων της διαδικασίας για λόγους σκοπιμότητας, όταν τέτοιες πρακτικές υπονομεύουν τη διαφάνεια ή την κατανόηση.

Περαιτέρω, τα δικαστήρια οφείλουν να λαμβάνουν κατάλληλα πρακτικά μέτρα για τη διασφάλιση της ακουστικότητας και της ορατότητας της διαδικασίας, όπως η ορθολογική διάταξη καθισμάτων για τους παρατηρητές, η χρήση λειτουργικών ηχητικών συστημάτων όπου απαιτείται και η εξασφάλιση σαφούς οπτικής πρόσβασης στο δικαστήριο. **Οι παρατηρητές δικών, οι εκπρόσωποι της κοινωνίας των πολιτών και άλλοι διαπιστευμένοι παρατηρητές πρέπει να έχουν ανεμπόδιση πρόσβαση στις αίθουσες**, να μπορούν να κάθονται σε επαρκή εγγύτητα ώστε να παρακολουθούν αποτελεσματικά τη διαδικασία και να ασκούν το έργο τους χωρίς παρεμβολές ή περιορισμούς, υπό την επιφύλαξη μόνον νόμιμων, αναγκαίων και αναλογικών περιορισμών.

Τέλος, οι δικαστικές αρχές θα πρέπει να αναγνωρίζουν ότι η αποτελεσματική δημόσια πρόσβαση εξυπηρετεί όχι μόνο τη διαφάνεια αλλά και τη λογοδοσία και την εμπιστοσύνη του κοινού στην απονομή της δικαιοσύνης. Η διασφάλιση της πραγματικής δυνατότητας παρακολούθησης των διαδικασιών στην πράξη αποτελεί ουσιώδη εγγύηση κατά της αυθαιρεσίας και βασικό στοιχείο του δικαιώματος σε δίκαιη και δημόσια ακρόαση σύμφωνα με το Άρθρο 6, παρ. 1 ΕΣΔΑ.

**Border Violence
Monitoring Network**

**community peacemaker teams
aegeanmigrantsolidarity.org**